Koçi Bey

RİSALESİ

Şimdiye kadar elde edilememiş olan tarihî eserin tamamı

Eseri bulup tahşiye eden

ALİ KEMALİ AKSÜT

İçinde Koçi Beyin ayrıca bir resmi vardır.

YAKIN
GAZETE-MATBAA
KÜTÜPHANE

İstanbul — 1939

KOÇİ BEY

Ebuzziya merhum: "Başında miğfer ve sırtında zırh olan bu resmi Bağdad seferinde padişah dördüncü Muradın emriyle aldırmıştır." diyor.

185907

Koçi Bey

RİSALESİ

Şimdiye kadar elde edilememiş olan tarihî eserin tamamı

Koçi Beyin resmini havidir

Eseri bulup tahşiye eden

ALİ KEMALÎ AKSÜT

ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ԳՐԻԳՈՐ ԱՊԱՏԵԱՆԻ
Կարգաթիւ 922

YAKIT
GAZETE-MATBAA
KÜTÜPHANE

İstanbul — 1939

Osmanlı İmparatorluğunun 13üncü asırdaki ahvaline bir bakış ve Tercemeihal

"Mazilerini bilen milletlerdir ki istikballerine hâkim olurlar."

Yıl 982. İkinci Selim vefat etmiş, Fas hududundan Habeşistan'a, Adenden Macarıstan'a kadar, kuvvet ve şevket itibarile zamanının en büyük İmparatorluğu olan Türk Devletini Murad III e bırakmış idi. Atalarının ve hususile babası Kanunî Süleymanın vücude getirmiş oldukları nizamları, yasaları, kanunları da bütün mükemmeliyyetlerile ona armağan eylemiş idi.

Ahlâkan zayıf olan Murad bir zavallı idi. Kararsız, sebatsız, başkasının sevk ve idaresile hareket eder, benlik hissinden mahrum, kadınlara(*) ve saltanat ve debdebeye düşkün bir zavallı. Valide sultan yahudi kızı (Nurbanu) ef'alinin hâkimesi, hüsnü cemalile meşhur" haseki Safiye kadın, 1575 de esir edilip İstanbula getirilmiş olan (Venedikli Bafo) da mahbubesi idi.

Kadınla saltanatı denilen felâketli devri açan, Saray ve Babıâlî muhitlerinde bütün hükmü nüfuzu kadında ve parada toplıyan bunlar, bu kıskanç ve hilekâr kadınlar idi. Valide sultan rakıbesine türlü türlü oyunlar yapar, oğluna seçme, alımlı ve işvekâr cariyeler hediye ederken öbürü, Bafo, asıl vatanına hizmet etmekten geri durmuyordu: Türk gemilerine tecavüz eden, kırk bâkir kızı perişan eden duşman korsanlarını cezasız bıraktırıyor, Venedik cumhuriyyetine himayeleler ve imtiyazlar temin ediyordu.

Devletin bütün büyük mansıbları, gene kadın dalaveralariyle, hep para canlı, ikbal düşkünü, harisicah, hamiyetsiz yabancıların, "ecnebi serserilerinin" eline geçmiş idi. Hemen bütün vezirler, bütün Saray er-

(*) Sülbünden yüz iki çocuk dünyaya gelmiştir.

kânı bunlardandı. Devlete, millete hizmet etmek şöyle dursun, bunu yıkmağa çalışıyorlar, intikam almağa savaşıyorlardı. İsfendiyar oğullarından olup, padişahın musahibleri sırasına giren, fakat memleketi zabt ve İmparatorluğa ilhak edildiğinden dolayı, kalbi gayz ve husumetle dolu olan Şemsî paşanın şu itirafatı bahsettiğimiz öcalma facıasının ne ibret verici misalidir: "Bugün sultan Murad hazretlerine büyücek bir rüşvet kabul ettirdim. Badema bu lezzet dimağı selâtinde mustakır olur ve intizamı Devletin inhilâlini icabederek, ben dahi ecdadımın intikamını almış olurum."

Devlet teşkilâtında ötedenberi cari nizam ve intizam hasodabaşisi İbrahim ağanın, fevkalâde istiklâl ile, birdenbire sadaret makamına çıkarılmasile bozulmuş olduğu gibi, ilmiyye mansıbları da ibtidaları fazlü kemal sahiblerine verilirken, güya osmanlılığı yabancı unsurların tasallütünden kurtarmak, padişahların istibdadları önüne kuvvetli bir ülema sınıfi ile hail çekmek maksadile, "BEŞİK ÜLEMALIĞI" ihdas edilerek, para ile hükümler veren bir sınıf meydana getirilmiş idi.

İbrahim paşaya verilen istiklâl, giderek, diğer veziriâzamlara da intikal etmiş ve Sokullu Mehmed paşa devrinde kemal mertebesini bulmuş ise de, on dört sene sadrıazamlık ederek, vatana nice hizmetler ifa eylemiş olan bu âlî himmet vezir makamında şehid edildikden (1579) sonra, bu usul de bozulmuş idi. Vezirler sadaret makamına geçmek için yekdiğerile musabaka edercesine padışaha, hareme, kurenaye, Sarayın nüfuzlu adamlarına hediyeler vermeğe, bütün haysiyyetlerini mansıb uğruna feda etmeğe, kuvvet ve salâhiyyetlerini kadın entrikalarına terkeylemeğ başlamışlardı.

Rüşvet vermek gibi almak da, Kanunî devrindenberi, âdet hükmünü almış idi. Sadrıâzamlar dahi rüşvet alıyorlardı. Rüstem paşa rüşvetsiz bir iş görmüyordu. Şimdi artık buna germi verilmiş idi. Devlet erkânına yükledilen angaryalar bu irtikâbın bir kat daha vüs'at iktisab etmesine vesile olmuş idi: Vezirler kendilerinden istenilen fedakârlıkları karşılamak için halkı soyuyorlardı. Bununla beraber açıklarını kapatmağa muvaffak olamıyorlardı.

Ortalığı kaplıyan aefahat masraflarına karşılık bulmak, Saraya verilen hediyyelerden mütehassıl zararları telâfi etmek için de rüşvete tevessül olunuyordu. Şehzade Mehmed Sultanın sünnet düğünü hediyyeler tedarüküne mecbur olan Devlet erkânını ahlâk ve ismetlerini bozmak ıztırarına düşürdüğü gibi ordunun da kudret ve safvetini ihlâle badi olmuş idi.

Dünyanın en büyük, en kuvvetli, en muazzam bir siyasî uzviyyeti halini almış olan Osmanlı İmparatorluğunun âleme gıptalar bahşeden ordusunun, devşirme çocuklarından(1) teşkil edilmiş olan yeniçeri ocağının bütün meziyyeti inzibat ve terbiyesinin mükemmeliyyetinde toplanıyordu:

1) Ülülemere itaat; 2) ocak efradı arasında ittifak ve ittihad; 3) ilâhî emir ve hükümlere inkıyad ve ibadete devam; 4) kıdem sırasına göre terfi etmek; 5) ocak zabitlerinden gayrı kimse tarafından tekdir ve tedib olunmamak; 6) tekaüd edilmedikçe sakal salıvermemek ve evlenmemek; 7) kışladan gayrı yerde yatmamak; 8) talim ve tealümden başka bir san'atla meşgul olmamak; 9) merdliğe yakışmıyan süslere ve zinetlere rağbet etmemek... Ocağın terbiyesi bu esaslarda hulâsa edilebilirdi. Şimdi bu nizamlar bozulmuş idi: Yeniçeriler evleniyorlar, çarşı ve pazar-

(1) Osmanlılar hıristiyanların ya hukümetlerini ibka ederek veriye bağlarlardı, yahud haraca keserlerdi. Haraca kesilenler öşür ve rüsum verdikten maada muharebede alınan esirler yeniçeri yetiştirmeğe kifayet etmezse bunlardan da *"devşirme"* alırlardı. Muradı Hüdavendigâr zamanında devşirmelere *"acemi ağaları"* denilmiştir. Bunlar, Orhan Gazi zamanında olduğu gibi, derhal yeniçeri içerisine verilmez, ayrıca talimü terbiye edilirlerdi. Hatta, *"Edirne"* zabtından sonra cesim cesim kışlalar yaptırılarak buralarda yerleştirilmişlerdi.

Bu kışlalar o zamanlar için birer mektebi askerî idi. Zira acemi oğlanları buralarda yedi sene bulunurlar ve muallim üstadlar vasıtasile askerlik âleminde görülen yorgunluk ve meşakkatlara alıştırılırlardı. Kendilerine bir askere lüzumlu olan sıfât ve ahlâk ve hüner ve marifet öğretilirdi.

Vakıtları gelip de ocaklara çıkan bu acemi oğlanları mükemmel birer asker idiler. Yeniçerilerin dünyanın her tarafında kazandıkları namü şöhret ve zafer ve nusrat, işte bu mektebi hüner ve marifetten çıkan dilâverler ve mükemmel askerler sayesinde hasıl olmuş idi.

Kışlalara verilen acemi oğlanları *(yeniçri)*, *(sipah)*, *(silâhdar)* ve *(bölükâtı erbaa)* tabir olunan *(ulûfeciyanı yemin ve yasar)*, *(gurebayı yemin ve yesar)* ve *(azablar)* bölüklerine kaydolunurlardı.

"Ulûfeciyan" demek, vazifeleri muayyen asker demektir. O vaktın usulünce ikiye taksim olunup, bir kısmı ordunun sağ ve bir kısmı sol tarafında bulunurdu.

Ahmed Rasim, Resimli ve Hatıralı Osmanlı tarihi, C: 1, S: 17.

da esnaflık hatta hammallık ediyorlar, meydanlarda sarkıntılıklar yapıyorlar, meyhanelerde en çirkin ahlâksızlıklarla halkı taciz ediyorlar, şurada burada yatıp kalkıyorladı; kışlalarda oturanlar yalnız oturaklar ve yurdsuzlardı.

Kanunî devrinde ve Sokullu Mehmed paşa sadaretinde, acemi oğlanlariyle beraber, yirmi bini tecavüz etmiyen ordunun -bütün kapu kulu ocakları efradının- mıkdarı, bin tarihlerinde, doksan altı bin kişiyi geçmiş idi. Çünkü Yavuz, oğlunu küçük bir ulûfe ile askerî silkine aldıkları surette karzan vermiş olduğu parayı padışaha bağışlıyacağını söyliyen bazırgânın teklifini reddettiği, Kanunî Süleyman atının kırılmış gemini tamir eden yeniçeri neferini tekaüd ederek ocaktan çıkardığı halde şimdi canbazlar, soytarılar, maskaralar, "ne idüği bellisiz" bir takım reziller, hünerlerinin mükâfatı olarak, orduya idhal olunuyorlardı.

Nizamları yeniçeri nizamatı kadar sıkı olmıyan süvari ocaklarına gelince: Bunlara da hariçten adam girmek usulü hâdis olmuş ve esasen 7 bin kişi raddesinde iken mıkdarları muahharen yirmi bini tecavüz etmiş, yıllık ulûfeleri ise yüz otuz milyon akçayı geçmiş idi. Murad III devrinde iki defa isyan etmişler;

— Canım Osman çelebi! Meyhane basıp yeniçeri ve sipahiyi taş gemisine komak ve deryaya atmak olur mu?

gibi sözler ve pek küstahane tavırlarla padışahlarını Yedikuleye kadar sürüklemişler, namlarını ebediyyen lekedar edecek facıayı yaparak bütün zorbalara rahmet okutmuşlardır...

Devletin diğer taşkilâtı da tezebzübe uğramış idi. Mülkiyye ve ilmiyye memuriyyetleri sadaret makamınca tevcih olunurken şimdi rüşvet ve irtikâba daha bol ve sağlam kaynaklar temini için, bunların tevcihleri Saraya alınmış idi. Mirimiran ve mirilivalar sık sık tebdil ediliyor, zengin mültezimler mansıplara nail oluyor, meşeyhat ve kazıaskerlikle mevleviyetler -yukarıda söylediğimiz gibi- fazlümeziyyet erbabına değil, cahil ve

Ordu efradına, noksan âriz olmasına meydan bırakmamak, ahali indinde itibar ve haysiyyet sahibi ve ebaanced vatanlarının zabit ve hâmisi timar erbabı yetiştirmek; ata binmek, ok atmak, cirid oynamak, tokmak ve silâh kullanmak gibi sporları âdet sırasına koyupı binicilikde ve silâhşorlukda meharet kazanmak; muhtaç olan ahaliye tohum ve çift hayvanları dağıtmak ve ekilmemiş yer bırakmamak; hayvan yetiştirmek... gibi faydaları olan timar ve zeamet sahiplerine aid usul ve nizamlara, daha Kanunî devrinde, kesad târi olmuş idi.

Dirlikler(1) istihkak erbabına tevcih olunagelirken, Hüsrev paşanın açtığı yol takib edilerek, rüşvet ile verilmiye başlamış idi. Murad III zamanında İran seraskeri olan Osman paşa ve ona bakan diğer vezirler mahlül timar ve zeametleri kendi adamlarına tevcih etmek girivesine sapmışlardı. Efendilerinin inayetile çiftlik sahibi olan köleler, bittabi onların dairelerinde kalıp, nizamı icabınca arazileri başına gitmiyorlardı, kendilerinden beklenen faydaların hiç birini temin etmiyorlardı.

Daha sonraları iltizam usulü tesis olundu ve bu da vezirlerin hâs ve zeametlerine ve evkaf arazisine, hatta timarlara(2) kadar sirayet eyledi. Memleketin zulmü harabiye duçar olmasının bir sebebi olan iltizam usulü bu suretle yerleşti, kaldı.

İçtimaî muavenet millî hasısalarımızdandır. Osmanlı hükümdarları fethettikleri yerlerde bir çok hayır işlerinin masraflarını tesviye için vakıflar ihdas etmişlerdi. Bazı büyük mücahidlere de müteaddid köyler temlik ve onlar da vakfeylemişlerdi. Gazi Mihal, Gazi Evrenos vakıfları bu suretle meydana gelmiş idi. Lâkin sui idare bu sahada da kendini göstermiş, sui istimaller artmış, yüz sene evvel fetholunup hâs ve zeamet itibar edilen arazi de vüzera ve ümeraya temlik edilmeğe başlamıştı.

Bosna eyaleti beylerbeyisi Hasan paşanın intikamını almak vesilesiyle 1001 tarihinde Avusturyaya harb ilân edilmişti. Eflâk voyvodası Mihal'in ve ona ittibaan Boğdan beyile Erdil (Transilvanya) kıralı Sigizmond Batorinin isyanları birbirini velyetti. Ordumuz bozuldu; Macaristan seraskeri fâhiş bir mağlübiyyete uğradı. Kanije zabtolunarak Tiryakinin kahraman eliyle tarihimize bir şanü şeref sahifesi ilâve olundu ise de sefer on senedir devam ettiği ve hususile "Celâlî" denilen kıyam erbabı Anadoluda çoğaldığı cihetle İran hukümdarı Şah Abbas, bu hali fırsat ittihaz ederek, Osmanlı ordusunu hezimete uğrattı, Şirvan ve Azerbaycan ölkelerini geri aldı, buhran büyüdü; ve Şark ordusunun bu hezimeti Devlet erkânının büyük gayretler sarfına mecbur olduklarını isbat eyledi. Zira orduda nizam ve intizam bozulduğunu ve Levend, Saruca, Sekban namlariyle ümeranın maiyyetine dahil askerlerin inzibat altına girmez, kumanda ve emir dinlemez başıbozuklar güruhundan

(1) Dirlik, geçinecek ve medarı taayyüş demektir.

(2) Senevî yüz bin akçadan ziyade olan timara hâs denir ve bunlar vezirlerle ümeraya tevcih olunurdu; yirmi bin akçadan yüz bin akçaya kadar kayıtlı hasılatı olan dirliğe zeamet; üç veya altı bin akçadan yirmi bin akçaya kadar olan dirliğe de timar denirdi.

ibaret olduğunu, bölükbaşılarının kapusuz kalınca veya hali müsaid görünce- celâlî olduklarını yahud olmuşlara karıştıklarını gösteriyordu.

Filhakika Devlet, Nemçe ve İran gailelerinden kurtulup, vilâyetlere bakamadığından, daha doğrusu Anadolunun her tarafında sefaletler doğuran zülmü kaldıramadığından Anadolu Celâlî kıyam ve isyanlarına cevelângâh olmuş, hukümet nüfuzu ve otoritesi ortadan kalkmış idi. Hukümdarlığını ilân eden Celâlîler bile görülmüş idi. Kuyucu Murad paşa bu "eşkiya"yı tepelemek, Anadoluyu temizlemek, Şark eyaletlerinin ahvalini düzeltmek için hem zaman, hem çok para sarfetmişdi. Maamafih ocak efradının çoğalması, Saray israflarının artması, bol bol cülûs bahşişi verilmesi, valide sultanın âsî askerleri hediyyelere boğması... da Nemçe ve İran seferleri ve Celâlî gailesi gibi malî işleri perişan eden sebeblere inzimam etmiş idi. Varidat ile masraf arasındaki fark yetmiş milyon akçaya baliğ olmuşdu. Mühim masraflar görülemez bir vaziyyet husule gelmişdi. Defterdarlar bu hale çare ararken Hazineye giren paraları sarraflara vererek züyuf akça almağı(1) muzayakanın tehvinine medar bir tedbir telâkkı etmişler ve kasalarını doldurdukların zannederken türlü türlü fitne ve fesada bais olmuşlardır.

Deli Mustafa zamanında husule gelen "Hocalar isyanı"nı müteakıben sadaret makamında tebeddül vukuu fetreti artırmış, valide sultanın aczi yüzünden Devlet hazinesi mahvolmuş idi. Ulûfe, hatta cülûsiyye verecek para kalmamış idi. Her tarafda harabî ve perişanlık hukümfer-

(1) Muradı salis zamanında gümüş sikkenin ayarı tebdil olunarak yüz dirhem gümüşden dört yüz akça kesilerek sekiz yüz ve bin akça kesilerek akçanın kıymeti pek çok tenezzül etti. Altunun dirhemi yüz yirmi akçaya çıktı. Üçüncü sultan Mehmed'in zamanı saltanatına müsadif 1006 tarihinde bir dirhem gümüşün sekiz akçaya geçmesi emrolundu ise de hükmü cari olmadı. Bilâkis altun yüz yirmi akçaya çıktı. Bu tenezzüle debdebe ve dârâtın sebeb olduğu zannedilerek, çavuşlarla ümeranın ve memurinin gümüşlü ve sırmalı gaşiyelere binmeleri ve elbise sırma ile işlenmiş ise giymemeleri emrolundu ise de bunun hiç bir tesiri olmadı. Altun yüz altmış ve kuruş yüz on akçaya çıkıp esnaf ise alışverişde altunu yüz on'a ve kuruşu altmış akçadan ziyadeye almadı. Sadrıâzam Yemişçi Hasan paşa zamanına kadar akçanın kıymeti indi, hatta altun iki yüz yirmi akçaya geçer oldu. Paşa hâlis ayar akça kat'ettirdikten sonra altun yüz yirmiye, kuruş da seksen akçaya indi (1009).

Ahmed Rasim, Resimli ve Hatıralı Osmanlı tarihi. C: 2, S: 745.

ma oluyordu. Memlekette umumî bir inkıraz görülüyordu. Vilâyetler isyan ateşleri içinde idi. Valiler ayaklanıyor, kadılar zülme devam ediyor, Devletin 244 buçuk milyon akçaya baliğ olan varidatı birdenbire 48 buçuk milyona tenezzül ediyordu. Bunun da mühim bir kısmı Saray kadınlarına tahsis ediliyordu. Nüfus tenakusu de müdhişdi. Artık bu fetrete nihayet vermek lâzımdı. Devlet erkânı buna Deli Mustafayı tahttan indirmekle çare bulacaklarını ümid ediyorlardı. Kösem valide diye anılan Mahpeyker sultanın saray köşesinden oynadığı mahirane roller de bu ümidi takviye ediyordu. Nihayet bir gün, alelûsul, fetva tanzim olundu, sultan Mustafa Saraya getirilip eski odasına hapsedildi ve "İdareye sahih değildir"denilerek hal'olunup yerine Kösem sultanın büyük oğlu dördüncü Murad Osmanlı tahtına iclâs edildi.

Murad IV küçüktü, on bir yaşında idi. İcrayı hukümet edemezdi. Devletin idaresini validesi, en mühim işler hakkında bile vezirlerini hayretlere düşülerek fikir ve tedbirler beyan eden Kösem sultan, eline almış idi (1623).

Fakat, çok zeki olan dördüncü Murad, daha padışah olmadan evvel Devletin ahvalini öğrenmiş, yeniçerilerin zorbalıklarını, Devlet idaresine tecavüzlerini hafızasına nakşetmiş. kardeşi Mehmed sultanın idamı, sultan Osmanın feci surette katli yüreğini dağlamıştı. İşe mudahale etmek, düzeni ihde eylemek istiyor, fakat her teşebbüsünde Kösem sultanı karşısında, yıkılmaz bir duvar gibi, buluyordu.

Zaman geçtikçe işler fenalaşıyordu: Şah Abbasın zabtetmiş olduğu Bağdadı kurtarmak, def'atla isyan etmiş olan Abaza paşayı tedibetmek ve Anadoluyu Celâlî gailesinden temizlemek gibi ülvî gayelerle gönderilen orduların faaliyyeti, kumandanlarına ayrı ayrı şöhretler temin ederken İstanbul entrikalar içinde yüzüyor, "Kapu kulu" denilen ocak edebsizleri kazan kaldırıyor, padışah ayak divanına çağırılıyor, başlar taleb ediliyordu. Tedib farzolmuş idi.

Murad IV artık işlere bizzat bakacak yaşa gelmiş idi (1632). Büyük bir metanet ve daha büyük bir cesaretle idareyi eline aldı, ve eşkiyanın reisi olan sadrıâzam Recep paşadan: "— Gel bakalım, topal zorbabaşı" hitabile başlıyarak bütün haşeratı tepeledi, zorbalık namını ortadan kaldırıp intizamı temin ve asayışı takrir eyledi.

Lâkin Murad IV bununla kanaat etmiyordu. Devletin bünyanına âriz olan marazı görmek, teşhis etmek ve def'i çaresini bulmak istiyordu. Maksadını "bezminde musahib ve rezminde muharib" olan Koçi beye de hhsas etmiş idi.

* * *

Koçi bey, Göricelidir(1). Küçükken İstanbul'a getirilmiş, "mektebi daniş ve irfan" olan (Enderunu Hümayun)da terbiye edilerek(2), zamanının güzideleri sırasına yükselmiş, Murad IV zamanına kadar muhtelif hizmetlerde bulunarak âlemin germü serdini görmüş, nihayet Bağdad fatihine "mahremi hâs" olup, onun teveccüh ve emniyyetini kazanmıştı.

Devşirme çocuklarından olmakla beraber islâm ve Türk terbiyesile büyümüş, Türk Devletinin nimetlerile beslenmiş idi. Onun için daima vatan ve Devletini düşünmüş, Şark ve Garbda misli bulunmıyan bir terakkı ve ihtişamın sahibi iken yavaş yavaş parlaklığını kaybeden ve belki inkıraza yüz tutan Osmanlı İmparatorluğunun halindeki perişanlığın, nizamlarındaki bozukluğun, bir kelime ile, inhitatın sebeblerini araştırmış ve bunların "ne vechile salâhpezir" olacağını -Devletin hayrıhahı olan ülema ile ve emekdar kullarla- müzakere ve teemmül eylemişti.

Tedkıklerini, düşüncelerini padışahına arz için fırsat bekliyor idi. Ocağın terbiyesi nizam ve intizam iade edildikden sonra hemen kaleme sarıldı. Müdebbir ve âkil bir Devlet müşavirine yakışır açık, ağır, düzgün, ciddî, samimî bir üslüb ve hakîmane bir itidal ile telhislerini yani arz tezkirelerini yazdı, dördüncü Murada takdim eyledi, ve "Devleti A-

(1) Koçi Beyin Kolonya kazasına mülhak Helmis köyü halkından olduğunu ve isminin *"Koço"* suretinde okunduğunu söyliyenler de var.

(2) Enderun mektebi Fatih devrinde tesis kılınmış idi. Şakirdleri koğuş itibarile üç sınıf üzerine mürettebdi: İbtidaî sınıfına *"Seferli koğuşu"*, ondan sonrakine *"Kilar koğuşu"*, müntehi sınıfa da *"Hazine koğuşu"* denirdi. Birinci sultan Ahmed zamanına kadar *"Seferli"* ye *"Küçük oda"* namı verilirdi. Enderun mektebi, o zaman Devletin Harbiyye mektebi makamında idi. Devşirme kanunu icra mevkiinde olduğu müddetçe acemî oğlanları arasında zekâ ve istidad ve hüsnü endam ve kıyafetçe en müntehab olanları Enderuna alınırdı. Tahsil müddeti 14 yıldı. Devşirme kanunu münfesih olduktan sonra mektebin şakirdleri kölelerden ibaret kalmıştı. İstikballeri parlak olup Devletin mansıbları buradan çıkanlara tevcih olunageldiğinden rical arasında mahdumlarını köledir diyerek Enderuna verenler pek çok görülmüştür.

Enderun mektebinde dinî ilimler, fıkıh, arabî ve farisî tedris edilirdi. Tabilzenlik, sarık sarma usulü, berberlik gibi san'atlar; padışaha mahsus yemekleri ve elbiseleri pişirmek ve devşirmek usulü gösterilir, okuyup yazmak, kemankeşlik, cündilik, tüfenkendazlık, silâşorluk, musiki talim olunurdu.

TEŞKİLÂT VE KIYAFETİ ASKERİYE

liyyeye nafi olanı söylemekde biihtiyar" olduğunu da kaydile hayatını manasız bir tehevvür ve infiale kurban vermemek ihtiyatını gösterdi.

"İbni Haldun mukaddemesi" fâzıl sahibine nasıl bir mefharet ünvanı kazandırmış ise bu telhisleri de Koçi beye "Türk Monteskiyösü" lakabını bihakkin verdirmiştir: Enderundan çıkan meşhur kimseleri kaydeden Ata tarihi varsın ondan bahsetmesin, ve Kamusulâlâm isterse ismini bile zikretmesin.

İmparatorluğun inhitatı hakkında ingiliz, fransız, italyan, alman müellifleri dahi tedkikatta bulunmuşlardır. Lâkin onlar Osmanlıların siyasî ve idarî sistemlerini lâyıkile tedkık ve tetebbü edip anlıyacak vaziyyette olmadıkları için, daima Kanunînin haleflerinden itibaren araştırmalarına devam etmişler ve, binaenaleyh, hakıkatı tamamile görememişlerdir.

Koçi bey, bu cesur siyasetnüvis, tefahhusatına sultan Süleyman zamanından başlıyarak, Devleti zaafa düşüren hastalığı bir müşerrih gibi ortaya koymuş, bilhassa on sekizinci telhisinde inhitatın beş sebebden ileri geldiğini göstermiş ve Murad III zamanından Murad IV zamanına kadar memlekete girmiş olan bütün sui istimalleri keydederek, içtimaî ve siyasî teşkilâtta ve idarî usullerde inhitatı hazırlıyan âmilleri tesbit eyliyerek padışahı intibaha getirmeğe çalışmıştır.

Dikkata şayandır ki Murad III denberi saltanat işlerine kadınlar da karışarak inhitata geniş nisbette müessir oldukları halde Koçi bey, şerlerinden çekindiğinden midir, nedir? onlardan hiç bahsetmemiş, islâhat tedbirleri arasında idarenin bu unsurdan kurtarılması hakkında hiç bir imada bulunmamıştır.

* * *

Menbaların hepsinde Koçi beyin sultan İbrahime de bir risale takdim etmiş olduğu ve bunda "Sarayı Hümayuna ve kanun ve nizamı Enderuna dair tavrı zamaneye münasib" bazı fıkralarla "ed'iyye ve esniye" bulunduğu yazılıdır. Ahmed Vefik paşa bu "icale"nin tam nushası nayabdır diyor.

İşte şimdiye kadar "nayab" sanılan ve bittabi hiç bir yerde matbuu bulunmıyan o "icale" on dokuz mektubdan ibaret olduğu halde elimize geçti. Baş tarafında imzasız ve tarihsiz bir küçük fıkra vardır ki aynen şudur:

"Koçi Beyin sultan Murada lâyıhalar takdim edegeldiği malûm olmasile sultan İbrahimin emrile tahrir ve takdim eylemiş olduğu maruzattır ki bunlar ile sultan Murada takdim eylemiş olduğu levayıhın mu-

talâa ve muvazenesinden merhumun (KELLİMUNNSE ALÂ KADRİ UKULİHİM) emrine ne vechile riayet eylemiş olduğu runuma olur."

Filhakika Murad IV e verilmiş olan arz tezkirelehile emre müsteniden yazılan bu telhisler mukayese olunursa berikilerin selis ve veciz olmakla beraber ne kadar sade, ne kadar basit oldukları; esasen malûl ve bah illetine zebun olan, bu cihetle aklî muvazenesi intizamını büsbütün kaybeden, sakalını elmaslar ve incilerle donatıp, kavuğuna da -sorguç yerine- çiçekler ve bilhassa karanfiller takan sultan İbrahimin mizacına ne derece uygun bir lisanla yazıldıkları derhal anlaşılır.

Koçi Bey, "kitabı tiz gönder" diye ferman eden deli sultana tavsiyelerini arzederken bunları havi "kâğıdı pareleyüp ateşe" yaktırmasını ve icraatının mahza karihasından zuhur ettiğini söylemesini de rica ediyor, bir patavatsızlığa kurban gitmemek tedbirlerini almakdan geri kalmıyor, maruzatının divanece bir telâkki ile tefsirlerine imkân bırakmamak ve gene delice bir irade ile kellesini kaybetmemek için, müşavereyi tavsiye ederken, bunun "haşa ve kellâ" hatırına doğrudan doğruya gelmiş bir fikir olmayıp, "Allahın Peygambere ashabile istişareyi emir buyurmuş" olmasına mebni keyfiyyeti arzeylediğini büyük bir maharetle kaydediyor. Sonra para işlerine pek ziyade ehemmiyet vererek, fakat bunu başlı başına bir telhis şekline sokmaktan çekinerek, satırlar arasında sikke işlerinin "umuru muazzamadan" olduğunu, bozulan sikke yüzünden halkın fakrü ıztırab içinde kaldığını, bu cihetle sikke işlerine çok tekayyüd göstermek iktiza ettiğini mükerreren söylüyor ve bir Devlet adamı, bir millet muhibbi olduğunu gösteriyor. Padişahı biraz ikaz etmek ümidile de ona "tevarihi âli Osman"ın mutalâasını pek lüzumlu bir iş olarak tavsiye ediyor.

Deli İbrahim efsune, nefese pek inanırdı. O noktadan hissiyyatını okşamak ihtiyata pek muvafık olurdu. Bunu takdir eden Koçi Bey fırsatı kaçırmıyor, "seadetlü Hünkârı"na okunmuş ekmek takdim ediyor, tavsiyyelerini o sayede kabul ettirmeğe çalışıyor. Maamafih hekimlerin ilâçlarına kapılmayıp, yani nefsini israfü tebah etmeyip kayık ve at gezintileri yaparak sıhhat ve hayat bulmasını de yalvara yalvara rica ediyor.

Bu kadarı bile risalenin münhasıran "Sarayı Hümayuna ve nizamı Enderuna dair bazı fıkralarla ed'iyye ve esniyye" den ibaret olmadığını isbata kâfidir. Kaldı ki risale sefere ne kadar askerle gidileceğini, zahirenin ne vakıt ve nasıl tedarük ve sevk olunacağını, askerde terfi ve terakkının ne suretle yapılacağını, veziriâzamın telhislerine karşı ne

yolda muamele edileceğini, memlekette tahrir icrası lâbüt olduğunu, rüşvetin katiyyen men edilmesini, vatanın mudafaası iktıza eylediğini, hâkimlerin tayin ve terfilerinde bir kaide gözetilmesi lâzım geldiğini, Kırım Hanlarının ne tarzda intihab ve tayin olunacaklarını, elçilerin ne gibi merasimle huzura çıkacaklarını... ve bunlara benzer bir çok şeyleri de tam bir ihata ve devamlı bir ihtimam ile kaydeylemiş bulunmaktadır.

Şu halde risaleyi "ed'iyye ve esniyye"den ibaret bir mecmua değil, tarihimizin hakkile dikkata değer bir vesikası addetmek vücubunda kimsenin şübhesi kalmaz. Gönül arzu ederdi ki kıymetli eserlerile namını tebid etmiş olan Ahmed Vefik paşa merhum da "icale"yi görüp tedkik ederek hükmünü ona nazaran versin...

1041 (1631) tarihinde yazılmış olan bu risalenin ilk kısmı ancak son zamanlarda nazarı dikkata alınmıştır. Müteaddid tabıları ve tercemeleri vardır. İlke defa İstanbulda, Merhum Ata beyin ifadesine göre 1277 (1860) de taş basmasile meydana çıkmıştır. Sonra 1279 (1682) tarihinde "mahi zilhiccetüşşerifede mösyö Vats tabıhanesinde" basılmıştır. Baş tarafında Ahmed Vefik paşa merhumun, Koçi Beyin muhtasar tercemei halini musavvir bir fıkrası ve

(SAATÜ ADLÜN HAYRÜN MİN SEB'İNE SENE İBADETÜN), (SEYYİDÜLKAVMI HADİMÜHÜM VE HADİMÜLKAVMİ SEYYİDÜHÜM)

ibareleri yazılıdır. 31 sahifeden ibaret olup son sahifesinde bir mündericat fihristi ve bunun altında:

(KÜLLÜ İLMİN LEYSE FİLKIRTASÜ ZAYİ)

ibaresi vardır. Çok ince ve pek sevimsiz harflerle yapılmış olan bu tab'ın nushaları da ortadan tamamile kalkmış gibidir. İstanbul Üniversite kütübhanesinde bir nusha vardır. 1303 (1887) tarihinde Ebuzziya merhumun himmetile İstanbulda ikinci defa basılmış ve nushası nedret kesbetmiştir.

Tercümelerine gelince: Evvelâ 1725 de Pétis de la Croix nam zat tarafından fransızcaya; sonra W. F. A. Behrnauer tarafından almancaya(1) 1873 de Vasilis Dimitrieviç Smirnov tarafından Türkçe bazı ibareleri ve Türk edebiyatına aid birtakım izahatı ve mukayese-

(1) Bu terceme *"Zeitschrift der Deutschen morgenlandischen Geselchaft"* mecmuasının 1861 de çıkan 15. cildinin 272-332 sahifelerindedir. Beyoğlu Alman Hastahanesi Kütübhanesinde bulunur.

leri de havi olmak üzere- Ruscaya (1) ve 1896 tarihinde Büdapeştede çıkan "Török törté netirek" mecmuasının ikinci cildinde muhtasaran Macarcaya terceme edilmiştir.

* * *

Koçi Beyin hangi tarihte doğduğu, çocukluğu nasıl geçtiği, ailesi nezdinde ne kadar zaman kalıp hangi tarihte İstanbula getirildiği, kaç sene yaşadığı, "Enderun" de nasıl bir tahsil gördüğü edebiyata ne suretle intisab ve siyasiyyatta ne dereceye kadar terakkı eylemiş olduğu, askerlikteki vukufu ne derecede bulunduğu, dinî, siyasî, içtimaî kanaatları neden ibaret olduğu, gerek sultan Mudar IV ve gerek deli İbrahim devrinde "musahib"likden başka ne gibi hizmetler ifa eylediği, nerede ve ne sebeble öldüğü, nereye defnolunduğu aşkları, ihtısaları v.s v.s... hakkında okuyabildiğim kitabların hiç birinde asla bir malûmat bulamadım. Küllî vukuf ve ihatalarının hayranı olduğum zevattan daşafi bir cevab alamadım. Behrnauer yalnız risaleyi terceme ile iktifa etmiş, eser hakkında bir kelime bile yazmamıştır. P. de la Croix'nin kitabını tedarük ve tetkık için sarfettiğim mesai -maalesef- semere vermedi. Smirnov da bu cihetleri tenvir edecek malûmat bulamamıştır. yalnız Koçi Beyin bütün eserlerde (Göriçe) li ve Petesburg'daki bir nushada (Kömürcina-Gümülcina) lı olmak üzere gösterildiğini risalesini tahminen 1632 tarihide yazmış olduğunu, 1654 senesinden sonra vefat etmiş olması lâzımgeldiğini ve Ahmed Vefik paşaya göre I. İbrahim zamanında ölmüş bulunduğunu yazıyor.

Bazı mehazlarda bu Devlet adamının dördüncü sultan Mehmedin evaili saltanatında vefat ettiği, günü belli olmadığı yazılıdır. Meskatı re'si olan Göricede -ki, heyhat! şimdi bir çok aksamı vatan gibi düşman elindedir- medfun olduğu hakkındaki rivayeti bir çok uğraşmalara rağmen tesbite muvaffak olamadım. Neslinin orada münkarız olduğu söylenmektedir. Kardeşi Hürrem Bey, maruz kaldığı bir haksızlıkdan münfail olarak, İslâm ansiklopedisinin de teyidine göre, Rusyaya kaçmış ve orada, maatteessüf, tenassur eylemiştir. ?

(1) İslâm Ansiklopedisinin buna muğayır ifadesi yanlıştır. Ben Smirnov'un tercemesini, resmî ve salahiyyetli bir zatın niyaz ettiğim delâletini göremeyince, Petrograddaki Millî Kütübhane müdürlüğüne muracaat suretile tedarük ettim. Bu müesseseye ve Beyoğlundaki Alman enstitüsüne teşekkür ederim.

Koçi Beyin Türk edebiyyatında sitayişe değer bir mevkı var. Mevzuumuzla alâkası olmadığı için burada ondan bahsedemiyeceğiz. Maksadımız mühim bir vesikayı zayı olmak tehlikesinden kurtarmaktan ibaret olduğu için risalenin gerek birinci, gerek ikinci kısmındaki fikir ve mutalâalar hakkında dahi hiç bir şey söylemeyeceğiz. Bu, erbabına bırakılmıştır. Güzide bir Devlet adamının hayatındaki karanlığın izalesi -maamafih- pek temenniye şayandır.

15/X/1937-Kadıköy

Ali Kemali Aksüt
Bilecik Valiliğinden
Mütekaid

KOÇİ BEY RİSALESİ HAKKINDA BAZI ZATLARIN MÜLÂHAZALARI

"Göriceli Koçi Bey, cennetmekân sultan Murad Hanı rabi hazretlerine mezayayı ademi intizamı pirâne bir eda ile bimuhaba inha etmiştir ki elhak *(EBUNNECİB RİSALESİ)* ne(1) faik denmeğe lâyıkdır."

(Tarih: Şanî zade)

Koçi Bey risalesi mukaddemce Avrupada tab'olunarak elyevm İstanbulda neşir olunmaktadır. Müellifi Göriceli Koçi Bey asrı sultan Murad Hanı rabide sarayı Hümayun ağaları muteberlerinden olup bu kitabı telhis, yani arz tezkireleri şeklinde kaleme alarak müşarünileyhe takdim etmiştir. Fıkaratı mündericesinde her asırda cari olan bazı kavaidi külliyye ile o vaktın islâhatı için lâzım gelen bir takım tedabiri saibe irae olunmuştur. Doğrusu mumaileyh devletinde pek büyük memur olmadığı halde ibraz eylediği hamiyyet ilelebed hayır ile yad olunmasını mucib olur.' *(Şinasi)*

"Merhum Göriceli Koçi Bey demekle maruf ve fatihi Bağdad sultan Murada mahremi hâs olup tedbiri devlet ve umuru saltanata dair bu risaleyi telhisat şeklinde tahrir ve padışahı mağfura takdim etmiştir. Kavanini kadimenin ihyasına sebeb olup çok asarı hasenesi zuhur eylemiştir. Bu cihetle tasvirü tavsifden mustağnidir. Bu nushayı Abdullah Halife dahi miri merhumun oğlundan sene (1041) de yazmış olmakla sebkü imlâsı bilâ tağyır aynile zabt olunmuştur. Merhum avanı tufuliyyetinde Deraliyyeye getirilip Sarayı Hümayun ağaları zümresine dahil olarak mürüru zaman ile oda zabiti oldukda padışahı mağfurun hizmeti mahsusasında bulunup yeniçerilerin ve sair ocak asilerinin yedi tesallütları umuru Devletten kesildiği ve nizamı mesalihi ammeye sıra geldiği eyyamda ve risalede zikrolunduğu üzere Mekkei Mükerremede ebniyeialiyyenin lüzumu tamiri ve Sarayı Hümayuna saika nüzulü ve nihali nevresi

(1) Maksad *(Ebunnecib Süherverdi)* nin *(Nehcüssülük fi Siyasetülmülük)* isimindeki meşhur risalesidir. *A. K. A.*

şecerei Ali Osman olan şehzadegânın vefatları musibetinden bir iki sene mürur eyledikte, yani tahminen kırk bir senesi hilâlinde işbu evrak tesvid olunmuş ve havi oldukları nesayihin alettedric zuhur eylediği tevarihin zabt ettiği ahdı sultan Murad Hanı vukuatından dahi musteban olmuştur. Merhum hayli zaman muammer olup ahırı ömründe sultan İbrahim han dahi biraderi sultan Murad merhuma verdiği maruzatı gibi kendisine risale yazmasını ferman buyurmuş olmağla Sarayı Hümayune ve kanun ve nizamı Enderune dair tavrı zamaneye münasib bazı fıkaratı ve ediye ve esniyeyi şamil diğer bir icale yazmıştır. İbretnümayı ashabı teemmül ve ihtibardır. Ancak tam nushası nayabdır." - *(Ahmed Vefik paşa)*

Göricelidir. Tufuliyyetinde Derseadete gelerek Enderunu Hümayuna dahil olmuş ve zâbit olarak Sultan Ahmed Hanı evvelden Sultan Muradı Râbi asrına kadar hizmette bulunmuş ve hususan Sultan Muradı Râbi hazretlerine mahremi has olarak tedbiri Devlet ve umuru Saltanata dair telhisat şeklinde bir risale kaleme alup 1041 takdim eylemiş, Sultan İbrahim hazretlerine diğer bir risale yazmıştır. Umuru siyasiyyeye vâkıf bir merdi kâmil ve âkıl idi.

SİCİLLİ OSMANİ

Yazma bir eserde *"Has Odadan çıkma Bosnevi Koçi bey"(1)* diye muharre ise de şöhreti gibi Göriceli olması akvadır. Sultan Muradı Râbiin bezminde musahib, rezminde muharib olan havassı Enderunu Hümayundan yetişen erbabı maarifin ilmen ve siyaseten zamanınca güzidelerinden olup tedbiri mesalihi Devlet ve umuru mühimmei saltanata dair tarihe müstenid yazdığı lâyihai meşhurenin sahibidir ki 1041 tarihlerinde yazılmıştır. Haremi ile mahdumu Seferşah Göricede Mirahur İlyas Bey camii hazinesinde medfundurlar. Kendisinin de Göricenin Manastır caddesindeki *"Plâmen"* karyesinde medfun olduğu mervi ise de bu rivayet kat'î değildir.

(1) Koçi yahud Koç tabiri, Bey merhumun lâkabı makamında olup Kütüphanei Hidivî fihristlerinde Mustafa Bey diye görüldü. Bu kelimenin arslan, kaplan, demir, kaya ve saire gibi lakablardan olması de'yarıdı hatırdır. Arnavutçadan alınan bir lügat olmak üzere telâkkı edilirse arnavutçada *"Kuç"* kelimesi kırmızı manasınadır. İhtimal yüzünün kırmızılığından naşı Kuç Bey, Koçi Bey lâkabı verilmiş olması da melhuzdur. Görice ile Anburya karyesi arasında Koçi Bey namına meykuf bir arazi vardır.

OSMANLI MÜELLİFLERİ

KOÇİ BEY RİSALESİ

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM(*)

NİZAMI DEVLETE MÜTEALLİK GÖRİÇELİ KOÇİ BEYİN SEADETLÜ MEHABETLÜ RÂBİ SULTAN MURAD HAN GAZİYE VERDİĞİ RİSALEDİR:

Düreri tabendei hamdı Hüdayı müteal, ziver efzayı tacı dibacei mekal ve gureri salatı bihterini rüsüli kiram, cebhe pirayı sernamei miskiyyülhitam kılındıktan sonra süddei seniyyei Devlet penahı padişahî ve atebei aliyyei madelet destgâhı şehînşahîye arzuhali bendei natüvan budur ki: Çok zamandır ki dudımanı bülendyvanı saltanatı aliyye damet mahfuzatün bil'inayetilezeliyye gamhar ve hayrıhahları olan ülemai ahyar ve kemerbestei itaat olup nazardan sakıt olan emekdar kullarile ahvali âlemin bugüne teğayyürpezir ve şerü şur ve fitne ve fesadın birunu haddı takrir olmasının esbab ve illetin mülâzaha edüp sem'i Hümayunu şehriyarîye îsale fursatcu idik. Bihamdillâhilmelikilmüteal re'yi cihan ârayı intizamnümayı şehriyari ve fikri satiünnürü feyz bahşayı Hüdavendigâri kal'i esası zülmü fesad ve bastı bisatı adlü dad tarafına masruf buyurulduğu malümü ammei âlemeyan olmağla herkes metai fikrü endişesin cenabı âsuman kubabı padışahiye arza mübaderet kıldıklarında bu abdi fakırı zerresan dahi bu rık'aı sevad ünvanı süddei Devletpenahı şehriyariye arzü inhaye musaraat ettim ki baisi ihtilâli âlem ve sebebi teğayyürü ahvali beni âdem ne idüğü ve biinayetillâh ne vechile salâhpezir olacağı mücmelen malümü Hümayunü padişahi olup ânen feânan asarı cemilei şahane zuhure gele.

(*) Bu temsile esas olan metni 1303 de Ebuzziya matbaasında basılan nusha teşkil eder.

Evvelâ, malümü Hümayun ola ki baisi intizamı mülk ve millet ve sebebi intihkâmı kavaidi din ve devlet hablülmetini şer'i Muhammedîye teşebbüstür. Badehü vedayii Rabbelâlemin olan reaya ve beraya ahvalile tekayyüd ve ilmile âmil olan ülemai din ve tarikı gazada bezli can eden guzatı mücahidin haklarında inayeti aliyyei Şahane zuhure gelüp her sınıfın ahyarına riayetler ve eşrarına hakaretler sudur ede. Ve kavanini selâtini maziye bevahümüllahü fi cennatı âliye ki her emirde düstürül'amel olup anların siyreti hamide ve tavrı pesendidelerile hareket buyurula. Memuldür ki kârıgâhı saltanatı aliyye fevkatrad nizam ve intizam bulup gülşeni Devlet ve ikbal kelevvel terü taze ola, ve her emir ki kasdoluna, bifazlillâhi tealâ derecei husule mevsul ola.

Baki ferman şevketlü padışahı kişversitan hezretlerinindir.

AHVALİ SELÂTİNİ İZAMI OSMANİYAN ESKENEHÜMÜLLAHÜ TEALÂ Fİ ALÂ GURFİLCİNAN VE AHVALİ VÜZERA VE EHLİ DİVAN VE AHVALİ NÜDEMA VE MUKARREBAN BEYANINDADIR

Seadetlü ve şevketlü padişahı dinpenah hazretlerinin zamiri müniri pür intibahlarına nihan olmaya ki ecdadı izamı seadet encamları olan selâtini maziye sultan Süleyman hanı gaziye gelince bizzat Divanı Hümayunu madeletmakruna hazır olup ahval ve umuru mülkü millet ve reaya ve beraya ve hazain ve emval ve sair küllî ve cüz'î ahval ile tekayyüdü tam buyururlardı. Badehüm Sultan Süleyman han eskenehüllahü fi alâ ğurfilcinan egerçi bizzat Divanı Hümayune hazır olmazlardı, lâkin ahdı saltanatı aliyyelerinde vakı olan gazavatı Hümayunun bazısına bizzat teveccüh buyurmağla esnayı tarıkı seadet refkde nice ahval ve umure ittilâ buyurup, ve zamanı istirahatlarında mahrusai Kostantaniyyede balânişini tahtı padişahî oldukça verayı kafesden umuru Divaniyyeye ilkai sem'i Hümayun buyurup, bu cihetten dahi nice ahvale vakıf olurlar idi.

Ve tedbiri umuru memlekete fartı iştiğalden tab'ı Hümayunlarına filcümle fütur gelse nümunei cengü pikâr olan saydü şigâr ile gâh Edirne ve gâh Yanbolu şigârgâhlarında geştü güzar edüp, huzurlarına vüsul bi mani ve müzahim olmağla ve her mazlüm bi vasıta arzıhal etmeğle bu yüzden dahi nice ahvale ittilâ buyururlardı.

Umuru memleket ile bu vechile tekayyüdleri kemalinde olmağla zamanı meymenet nişanlarında memaliki mahrusei islâmiyye mamuru âbadan olup, sahnı cihan pür emnü eman idi.

Ve nüdema ve mukarreban evaili saltanatı Murad hanîye gelince umurdide ve kârdan, sahibi re'y ve hayrendiş bir alay ukalâ kimesneler idi. Şemsî paşa ve Celâl bey ve Ferhad ağa gibi atayayı vafirei sultaniye ile kanaat edüp, gerek nüdema ve mukarreban, gerek iç ve taşra halkından ve gayriden kâinen min kân umuru Devleti Aliyyeye kat'an mudahale etmezlerdi.

Ol tarihde mesned nişini vezareti uzma olan merhum Mehmed

paşa(1) emri vezarette mustakıl olup, bir veziri ruşen zamir olmağla kârgâhı saltanatı on beş yıl bilâ müşarik çevirüp, rey'i sedidi cihan arasile nizambahş ruyu zemin olmuşdu. Vezareti uzma bir mansıbı celildir; mahalline müsadıf oldukdan sonra bivecih azlolunmayıp, nice yıllar mesnedi sadarette berkarar ve umurunda mustakil gerektir.

Ve nüdema ve musahibane huzuru Hümayunda ahvali vüzera ve ülemadan bahsetmeğe ruhsatı Hümayunları olmazdı. Hatta ahdı Mehmed paşayı merkumda Celâl beyden hataen huzuru Hümayunda paşayı müşarünileyhi tahfife müteallik bazı naşayeste akval sudur etmeğle rütbei kurbi şehriyariden ib'ad ve medinei Kostantaıyyeden ihraç olunup(2), müddetül'ömür dahili huzuru Hümayun olmadı.

Ve selâtini selef zamanı şeriflerinde vüzerai izam ve beylerbeyiler ve sancak beyleri ve özengi ağalarının hizmetlerinde olanlar umumen abdi muşteraları olup, padışahı âlempenah dirlğine mutesarrıf bir ferd kapılarında olmazdı. Reaya kısmından ve ehli sukdan ulûfeli hizmetkâr dahi olmazdı (nusha: almazlardı). İki cihetten zararı müeddi olduğu için: Birisi bu ki, rusumu raıyye veren reaya ve evlâdı reaya hizmeti vüzerave vükelâda olıcak rusumu raıyyet vermeden kalup, hizanei âmirei padışahîye ve zeamet ve timar erbabına zarar müterettib olur; birisi dahi bu ki,reaya ki ata binüp kılıç kuşanmağa mutad ola, ol lezzet dımağında caygir olup, tekrar raıyyet olamaz. Ve askerî dahi olmağa yaramaz. Bilâhare güruhı eşkıyaya mülhak olup, nice fitne ve fesada bais olur. Vilâyeti Anadoluda mukaddema zuhur eden Celâlî eşkıyasının ekser cünd ve leşkeri bu makulelerdi. Ol cihetten vüzerai selef bu me-kulelerden külfî ihtiraz edüp, ahdı müştera istihdam ederlerdi ve padışah kulaşı kat'an kullanmazlardı ve kendülerine tevabi etmezlerdi.

Ve mukaddema beylik ve beylerbeyilik ve sair menasıbı padişahî idarei memalikde kârdîde ve emekdar, müstakim ve dindar kimselere tevcih olunup, mukabelede bir akça ve bir habbe rüşvet ve caize alınmazdı. Ve cürmü günahı zâhir olmayınca bir ferd azolunmazdı. Alelhusus sancak beyleri ve beyler beyileri yirmişer ve otuzar yıl man-

(1) Uzun Mehmed paşadır ki Sokullu demekle meşhurdur.

(2) Diğer nushada: *(hattâ ahdı Mehmed paşada müşarünileyhi tahfife müteallik bazı na şayeste ahval sudur etmeğte rütbei kurbi şehriyariden ve medinei Kostantaniyeden ihraç olunup...)*

A. K. A.

sıblarında berkarar olurlardı. Ol cihetten Devleti padışahîde kuvvet ve kudretleri kemalinde olup, seferi Hümayun vakı oldukça her biri yedişer, sekizer yüz, belki biner müretteb ve mükemmel merdi cengâver mahsus cübbelüler ile azmi seferi zafer rehbar edüp, uğuru Hümayunu padişahîde nice erlikler ve merdanelikler ederlerdi.

Etrafı memaliki İslâmiyyeden bir köşede düşman peyda olsa dahi haberi süddei Devletpanaha gelmeden kellei bi devletleri vasili Divanı Hümayun olurdu. Cümleden biri, sultan Bayezid Hanı Veli ahdı Devleti aliyyelerinde Hırvat hâkimi gibi bir azim düşmeni bedhah leşkeri firavanile serhaddı memaliki islâmiyyeye hücum edüp gelürken, tarihi merkumda Bosna dahi sancak iken valisi olan Yakub bey nam merdi dilâver filhal erişüp, hamlei ulâda leşkeri gavayet rehberine şikest verüp, kendinin seri bi sâmanın arsai remzgâhda gıltan eylemişdi.

Ebulmegazi sultan Süleyman Hanı Gazi asrı şerifinde dahi Dobrice memleketinde Düzmece Mustafa nam bir celâlî zâhir olup, otuz, kırk bin eşkıya cem edüp, kura ve kasabata garet ve isali hasaret üzere iken ol tarihte mirlivai Bender olan Ahmed bey nam merdi dilâver filhal erişüp haklarından geldi.

Ve sultanı Selimi sani aleyhilfeyzirrabbanî asrında İspanya ve Venedik donaması donanmayı Hümayuna şikest verüp badehu doksan pare çekdirme ve kadırga ile Ayamavra kalesin muhasara ettikde, Yanya beyi gazi Turhan oğlu Mustafa bey nam gazii serbaz erişip, donanmayı küffarı tarumar ve ekser leşkerin tumei şimşiri abidar edüp, kıt'a yı yedlerinden tahlis eyledi.

Ve sultan Murad han sabbet aleyhi sicalülğufran hazretlerinin zamanı revletlerinde Kazakı âk bir nice memleket hasretine ittifak edüp Akkerman üzerine gelirken yine müşarünileyh Mustafa bey erişip, cümlesin tumei dırgami belâ eyledi.

Bunların emsali ümeradan sudur eden erlikler ve merdanelikler haddan birun ve güman ve kıyasdan efzundur. Her biri zamalarında nice fütuhat edüp mali ganayimi bişümar ile camiler ve medreseler ve zaviyeler bina edüp, ecdadı kiramları ahdı saltanatında şevketi islâm ve revnakı din günden güne ziyade olmada idi.

Ve selâtini selef zamanı şeriflerinde dergâhı âlî kapucu başıları ve müteferrikaları sancağa ve beylerbeyliğe layık hayrıhahı dudumanı Osmanî, ruzgârdide ve sahibi re'y ve kârazmude kimesneler idi. Ve küttabı Divanı âlişan sahibi kalem ve ehli rakam, kanunşinas ve mahir ve

mülükü etrafa nema yazmağa kâdir kimesneler idi.

Ve defteri Hakanî ve maliye kâtibleri ehli vukuf ve istikamet, sahibi şuur ve sadakat olanlar idi. Ve Dergâhı âlî çavuşları umurdide ve maslahatgüzar, mülükü etrafa elçiliğe kâdir kimesneler idi. Ve her zümrenin haddı muayyeni olup ziyade ve noksan kabul etmez idi.

Ve binbeş tarihine gelince tavaifi mezburede gedikli olmayıp, cümlesi seferi Hümayuna memurlar idi. Ve Dergâhı muallâ kapucu başılarının defteri icmalde arpalıkları on dokuz bin dokuz yüz doksan dokuz akçaya varınca izdiyad bulup bir akça dahi ziyade olmazdı. Ve zeamet ve timar namile kimesneye arpalık verilmezdi. Ve paşmaklık tayini lâzımgelse havassı Hümayun karyelerinden on dokuz bin dokuz yüz doksan dokuz akçaya varınca tayin olunup ziyade olmazdı. Ve kadimî timar ve zeamet kimesneye hâs ve paşmaklık olmazdı. Ve dilsizler ve cüceler ve sair nüdemai padişahî kimler loursa ulûfeli olup, zeamet ve timar anlara memnu idi.

Ve haremi muhteremi Hümayuna Arnavud ve Bosna devşirmesi ve serhad beyleri ve beylerbeyilerinin pişkeş gönderdiği oğlanlar ve müteveffa olan vüzeranın abdı memlükleri alınıp, her biri haremi Hümayunu padışahîde nice müddet hizmet edüp,tamam mertebe kal olduktan sonra kıdemleri nöbetile taşra çıkıp, adabü erkândan hariç bir vaz etmezlerdi. Talimü tahsilleri kemalde idi. Ve neşvü nema buldukları Devleti Aliyyede padışah uğuruna bezli canı şirin ederlerdi. Selâtini selef (nusha: maziye) zamanlarında hal böyle idi. Bakı emrü ferman seadetlü ve şevketlü ve rifkat (nusha: fukaraya) ve merhametlü padışahı âlicah hazretlerinindir.

MUKADDEMA ERBABI TİMAR VE ZEAMETİN VEFRET VE KESRETİ VE KUVVET VE KUDRETİ VE ANLAR YÜZÜNDEN NE KADAR HİDEMATI HÜMAYUN GÖRÜLDÜĞÜ VE NE MERTEBE PÂK VE MAZBUT ASKER OLDUĞU BEYAN OLUNUR:

Seadetlü ve şevketlü padişahı kişveristan hazretlerinin mir'atı tab'ı mücellâlarına hafi olmaya ki selâtini salifei izam âlellahü derecatühüm fi Darrusselâm bunca gazavatı celile ve fütuhatı cemile edüp, zamanı meymenet nişanlarında darbı şimşiri âbdar, İran ve Turan ve Türk ve Tatar ve Hind ve Yemen ve Küffar memleketlerine erişip:

(MISRA)

TAKATI PENÇEİ ŞİRAN NEBUD RU BERAH

manzumu üzere âdai din ve Devletten kimesne mukabeleye kadır olmayıp, gülbangi Muhammedî ile rüb'ü meskün dolup, ve her memleketin ve memaliki fethedip, sitü sadayı âlemaraları dünyaya velvele salduğu padişahı muta ve fermanber olup, sem'an ve taa dedikleri ve bunca kılâ ve memaliki fethedüp sıt ve sadayı âlemaraları dünyaya velvele saldığı zuama ve erbabı timarın müzaheretile olup, mülükü etrafdan baç ve haraç almışlar idi.

Finefsül'emir din ve devlet uğurunca can ve baş veren güzide, mumtaz, serbaz ve serefraz,m uti ve münkad ol taife idi. Ve anlar mükemmel iken vakı olan gazavat ve musaflarda kapu kullarına asla ihtiyaç olmazdı. Hayrıhahı Devlet, pâk ve mazbut bir taife idi. Ve aralarında bir ferd ecnebî olmayıp, cümlesi ocak ve ocakzadeler, eba anced padişah dirliğine mutesarrıf kimesneler idi. Hatta erbabı timara ecnebî duhul etmesün deyü ibtidadan timar emri bir ferde verilmezdi. Kadimî sepahi zade ve kul oğlu olanlara istihkak emri verildiği zaman sahih sepahi zade ve kul oğlu olduğuna iki nefer zaim ve on nefer ehli timar şehadet etmeyince verilmezdi. Ve şehadetleri şöyle ki: Hilâfı vakı olup kul oğlu kul olmazsa cümlesinin zeamet ve timarı başkasına verilüp ibretnümayı âlem olurlardı.

Ve şehir oğlanı ve reaya taifesi timar emrine talib olmak küfre beraber idi. Ve ol makulelere verilmek muhal idi. Ve erbabı timardan yararlığı zâhir olmayana ve seferi Hümayunda baş, ve dil getirmeyene te-

rakkı olunmazdı. Tamam mertebe yararlığı zâhir olup, baş ved il getür-dükde on akçada bir akça terakkı in'am olunurdu Ve bir ehli timar seferi Hümayunda haddan ziyade yararlık ve bahadırlık edüp,o n on beş mikdarı baş ve dil getürse zeamete mustahak olup, Devleti padışahide zaim olurdu. Asıtanede bir ferde terakkı verilmek muhal idi.

Ve vükelâyı Devlette ve askerde gümüş raht ve ziverü zinet yok idi. Her birinin matmahı nazarı eyi at ve keskin kılıç ve cübbe ve cevşen ve nize ve keman idi.

Ve erbabı timarın her biri zeamet ve timarları olan sancaklarda sakin olup, bayrakları altında mevcüd idi. Ahar yerlerde olmak muhal ve memnu idi. Böyle olmasının sebebi budur ki: Her sancağın sepahisi daima anda mecüd bulunup, bir köşede düşman peyda olsa cümlesi üç günde hâzır ve âmâde olup, her nereye teveccüh lâzım gelürse ol tarafa şitaban olup, hidematı meşküre vücude getürürlerdi. Ve etraf ve cevanibde mahlûl zeamet ve timarı binden yüz bine varınca her eyaletin beyler beyisi erbabına tevcih edüp, defteri icmale kaydile (nusha: olunup) tezkeresi Asıtanei seadette berat olunrud. Asıtanei seadetten kimesneye dirlik verilmezdi.

Bu sebebden memaliki islâmiyede bir nizalu zeamet ve timar yok idi. Ve ecnebî ve naehil mudahale eylemezdi. Ve eğer beyler beyiler bir timarı bir tarık ile naehle tevcih etseler mustahak olanlar Asıtanei seadete gelüp, feryadü şekva edüp, ol beylerbeyiye tarafı padişahiden küllî itab ve mansıbından sebebi azli olurdu. Ol cihetten zeamet ve timar erbabının elinde olup, her biri din ve Devlet uğuruna can ve baş feda ederek âdai din ve Devlete mukabil olsa (lar) bünayetillâh nusrat kendulere karin olup, galibi mutlak olurlardı.

Ol tarihte vakı olan gazavatı Hümayunun cümleden biri merhum ve mağfur sultan Süleyman han aleyhirrahmeti velğufran hazretlerinin zamanı saltanatlarında Nemça kıralı gibi bed fial leşkeri firavanı derya misal ile kilidi serhaddı mansur olan B U D İ N üzerine hücum ve istilâ eyledikde, ol tarihte Rumeli beylerbeyisi olan Sofu Mehmed paşa mahrusei Sofyada bulunup, haberdar oldukda filhal ilgar edüp, erişdikde kalbı düşmana kendü kendüyü salıp ve zin urup filhal yüz binden mütecaviz leşkeri küffarın ekserisin tumei şimşiri âbdar edüp top ve tüfenk ve cübbehanesin alıp, askeri islâm mali ganayımı bişümar ile malâmal oldular. Kütübü tevarihte bu minval üzere naklolunmuştur.

Bosna vilâyeti sancak olup, Rumeli eyaletine mülhak iken Defteri

icmalde cümlesi on (nusha: on iki) bin mükemmel kılıç idi. Kanun üzere cebelüleri ile kırk bin güzide ve mümtaz, serbaz ve sefiraz müteayyen asker idi. Bazı ocak ve ocakzadeleredn gayret ve hamiyyet ve namı nik sahibleri Devleti padışahîde kuvvet ve kudretlri kemalinde olmağla hasbeten lillâh kanundan ziyade kimi otuz ve kimi kırk ve kimi elli, altmış müsellâh cebelüler ile aşup bu tarik ile Rumeli askeri yetmiş seksen bin kadar merdi şirüfken ve diliri düşmen şiken olup, her kande varsalar fethü zafer nümayan olurdu.

Ve Anadolu eyaleti Defteri icmalde yedi bin kılıç olup, kanun üzere cebelüleri ile on yedi bin mükemmel ve müretteb, güzide, müteayyen askeri olup, anların dahi ocak erleri kanundan ziyade cebelü ile aşup cem'an Anadolu askeri otuz binden ziyade olurdu.

Ve Diyarıbekir eyaleti, tâbi olan Kürdistan ile yirmi bin asker olurdu.

Ve eyaleti Van, ana tâbi Kürdistan ile otuz binden ziyade asker olurdu. Ve Erzurum eyaleti dahi yirmi bin güzide asker olurdu. Ve sair eyaletler dahi bu vech üzere müretteb ve mükemmel idi. Velhasıl yalnız Rumeli askeri biemrillâh Nemçe kıralına ve Diyarıbekir ve Van ve Erzurum eyaletleri askeri Şahı Aceme cevab verüp gayrı askara ihtiyaç olmazdı. Ve Rumeli eyaletlerinde yirmi bin defterlü akıncı ve kırk bin yürkân Ne ve müselleman var idi. Ve Anadolu eyaletinde otuz bin piyadegân ver idi. Seferi Hümayun vakı oldukça akıncı beyleri kırk elli bin mıkdarı ata dona kadar kimi akıncı ve kimi gönüllü şahbaz ve dilâverler ile aşup, gareti memaliki küffar ederlerdi. Tatar taifesine kat'a ihtiyaç olmazdı. Ve yürükân ve Müselleman taifesinden seferi Hümayun vakı oldukça nöbetle beş altı bin nefer âdem tayin olunup, mühimmatı seferiyyelerin gitmiyenler görürlerdi. Ve taifei mezbureye yürük beyleri baş ve buğ (nusha: başbuğ) olup, ol taifeyi seferi Hümayuna sürerlerdi. Ve Anadolu canibinde sefer vakı oldukça piyadegân taifesinden üç dört bin âdem nöbetle tayin olunup, bunlara yeniçeri ocağında olan on dört nefer yaya beyleri ki vardır, baş ve buğ (nusha: başbuğ) olup, ol taifeyi seferi Hümayune sürerlerdi.

Taifei mezburenin kârı metris kazmak ve top ve tüfenk hizmetin etmek idi. Erbabı timar bu makule kulluk da olmayıp ve ellerine kazma ve kürek almayıp cengü harbe hazır ve âmadeler idi. Ve bir kaleyi ki muhasara etseler biinayetillâh kabzei teshire gelürdi. Mukaddema hal bu minval üezere idi. Bakı ferman Hakanı kişveristan hazretlerinindir.

MUKADDEMA ULÛFEYE MUTESARRIF OLAN TEVAİFİN NE MİKDAR OLDUĞU BEYAN OLUNUR:

Seadetlü ve şevketlü padişahı gerdunvekar hazretlerinin tab'ı Hümayun mihrasarlarına nihan olmaya ki982tarihinde ceddi büzürgvarı âlitebarları merhum ve mağfurunleh sultan Murad han ibni Selim han aleyhimerrahetü verridvan hazretlerinin cülûsu Hümayunları vakı olup, mesnedarayı evrengi şahî olduklarında mevcüd olan ulûfeli kul taifesi bunlardır ki alel'esami zikrü beyan olunur:

Nefer aded		
124		Dergâhhı âlî müteferrikaları
40		Cemaatı Çaşnigiran
290		Çavuşanı Dergâhı âli
4	(40)	Küttabı Dergâhı âlî
31		Küttabı Divanı Hümayun
17		Küttabı ahkâmı maliye
51		Küttabı Hazinei âmire
10		Hazinedarı Birun
356		Cemaatı bevvabanı Dergâhı âlî
2210		Cemaatı ebnai sepahiyan
2127	(3127)	Cemaatı silâhdaran
400	(407)	Cemaatı ulûfeciyanı yemin
407	(406)	Cemaatı ulûfeciyanı yesar
406	(407)	Cemaatı gurebayi yemin
407		Cemaatı gurebayi yesar
13599		Cemaatı Yeniçeriyan ve sekban (nusha: nan) ve piyadegân ve zağarcıyan
7495		Cemaatı gilmanı acemiyan der İstanbul ve Edirne ve Gelibolu ve hakayikı hassa
4396	(4357)	Cemaatı istblı âmire
489		Cemaatı matbah ve kilâr
625		Cemaatı cebeciyan

1099		Cemaatı Topçuyan
400		Cemaatı arabacıyanı top
229		Cemaatı mihteranı hayme
158	(157)	Cemaatı mihteranı âlem
115		Cemaatı teberdaran
27		Cemaatı pikânı hassa
16	(18)	Cemaatı sakayan
6		Cemaatı müezzinanı hassa
537	(581)	Cemaatı ehli hiref
54		Cemaatı suyolcuyan ve korucu (nusha: yan)
26		Cemaatı etibba ve cerrahanı yehud
36153		Cem'an yekûn nefer

Yalnız otuz altı bin yüz elli üçneferdir(1).

Tavaifi mezburenin her birinin minvali meşruh üzere haddı muayyeni ve Hazineden vezayifi mukarreri olup, ziyade ve noksan kabul etmezdi. Bunların zeamet ve timar erbabı olan sepahilere teallüku yoğidi. Ve altı bölük halkına yedi yılda bir kapu olup, müteveffaları denlü haremi Hümayundan eski oğlanlar ihraç olunup, ve yeniçeri ve cebeci ve topçu taifesinden yararlığı zâhir olan deri Devlete arzolunup, taifei mezbureye ilhak olunurdu. İbtidadan bölük veldeş namile olmak memnu ve muhal idi. Ve taifei mezbure İstanbul ve Edirne ve Bursa ve mabeyninde olan kura ve kasabatta sakin olup, gayri vilâyetlerde olmak memnu idi. Ol cihetten taifei sepahiden bir ferd bir ferde zülmü teaddi edemezdi. Ve Dergâhı âlî yeniçerileri ve cebecileri ve topçuları ve sair ocaklarda olan kullar umum üzere devşirmeden olup gayrı taifeden olmak memnu idi. Devşirme dahi Arnavud ve Bosna ve Rum ve Bulgar ve Ermen taifesinden mahsus olup, gayri taifeden olmak memnu idi. Devşirmeden ibtida kızıl aba ile gelen acemiyanı ayını İslâmî ve Türkî lisan öğrenmek için ağaları olan kimesneler ikişer filoriye Türkistana füruht ederlerdi. Ve Asıtanede bunlar için inşa olunan saraylara korlardı. Dört beş seneden sonra defterile olan yerlerden cem'edüp her bir ocağa hahiş ve meyillerine göre tevzi olunurudu. eV yedi yılda bir yeniçeri kapusu olup, müteveffaları denlü on beş, yirmi çukalı eski oğlanlar kapuya çıkarırlardı. Ziyade bir oğlan çıkmazdı. Ve yeniçeri taifesi

(1) Bu cedvelde muteriza içinde gösterilen rakamlar Smirnov'un kabul edüp kitabına dercetmiş olduğu rakamlardır. *A. K. A.*

umumen ergenler olup, cümlesi odalarında mevcüd idi. İstanbudan taşradan bir ferd olmazdı. Ve sefere niyamedden veya şekavetten birinin ulûfesi kat'olunursa min badin tashih ihtimali olmazdı. Velhasıl kapu kulu kapuda ve erbabı timar timarlarında sakin olup, gayri yerlerde olmak kanun değil idi. Kırk nefer dağ korucularından gayri korucu namı yok idi. Su yollarına mukayyed olurlardı. Ve oturak dahi olmazdı. Meğer pir ve amelmande olup, sefere eşmeğe kuvvet ve kudreti olmaya, ol makulelere üç akça terakkı ile tekaüd ihsan olunurdu. Andan sonra tezevvüce icazet verilirdi. Ol dahi ev bark sahibi olup, duai Devleti padışahîye meşgul olurdu. Ve evlâdı oldukda bir kaç nefer ihtiyar "odamız kulu oğludur" deyu şehadet ettikden sonra acem oğlanı yazılıp ocağın birine teslim olunurdu. Bade zaman yollarile kapıya çıkarırlardı. Ve yeniçeri ocağından üç çavuş ve on iki seraser kuşanan mumcu olup ziyade olmazdı. Ve yeniçeri ketühdası ve çavuşları yedişer ve sekizer yıl mansıblarında berkarar olup, bivecih ve bilâsebeb azlolunmazlardı. Ve sair zabitleri dahi bu minval üzere bi günah azlonunamayıp her bir mansabında nice müddet berkarar olurdu. Yaya başıları mansıb olduklarında ağalarına pişkeşleri bin akça olup, ziyade bir akça olmazdı. Ve bölükbaşılar tebdilinde ağalara bir akça yoğudu ve birinden mucibi azil bir töhmet sadır olsa ağalar divan edüp, cümle ocak zabitleri huzurunda ol kimesneyi azledüp, tekrar ocağa idhal etmezlerdi. Ancak düşünden istihkakına göre timar ve zeamet ihsan olunurdu. Hal ve kaziyye bu minval üzre idi. Bakı ferman padişahı âlempenah hazretlerinindir.

VÜZERAİ İZAMIN TEĞAYYÜRÜ AHVALİNE BAİS VE MENASİBİ PADİŞAHİYE MUDAHALE VE TİMAR VE ZEAMET AHVALİNE TEĞAYYÜR İBTİDA NE CİHETTEN OLDUĞU BEYAN OLUNUR:

Seadetlü ve şevketlü Hakanı gadanfer savlet hazretlerinin kalbi şerifi pür celâdetlerine nihan olmaya ki dokuz yüz seksen iki tarihine gelince vüzerai izamda istiklâli tam olup vezaretiuzma sadrında olanların umuruna bir ferd mudahaleye kadır değil idi. Kabz ve bast ve azlü nasb ellerinde olup, padışah ile kendiler beyininde olan muamelâta kimesne vakıf değil idi. Ve bir maslahata mudahaleye kimesnenin zehresi (courage) yoğdu. Tarihi mezbureden beri nüdema ve sair mukarreban huzuru Hümayunu padişahîde hayyiz ve rütbeler bulup, umuru saltanata mudahale eder oldular. Veziriâzam olanlara nice namakul teklifat eder oldular. Anlar dahi muradlarına musaade etmezlerse cümlesi yekdil ve yekcihet olup, huzuru Hümayunda fırsat buldukça haklarında nice iftiralar edüp, tahriki silsilei gadabı padışahî etmeğle bigünah kimini katl ve kimini nefiy ve kiminin malü menalin aldırıp, küllî hakaretler ettirirler. Cümleden biri mukaddema memaliki Acem üzerine serdar tayin olunan Ferhad paşa tariki gaza ve cihadda kemerbendi ictihad olup, yümnü Devleti aliyyede bunca hizmetler vücude getürüp, arsai memaliki Acemden on iki eyalet yeri kabzai tesarrufa getirip, memaliki padişahîye ilhak ettikde şahı gemrah

(MISRA)

"EL'AMAN EY ASAFİ ÂLÎ HİMEM SAHİBKIRAN

deyü talibi sülhü eman olup, karındaşı oğlun bir nice tuhuf ve hedaya ve bunca tefariki giranbeha ile muhayyemi barıgâhı paşayı müşarünileyhe gönderip, tazarru ve niyaz edicek paşayı müşarünileyh dahi muradına musaade edüp.

(MISRA)

"FETHÜ NUSRAT BERYEMİN VE BAHTI DEVLET BERYESAR"

Asıtanei seadet medar tarafına azimet edüp, biraderzadei şahi (nus-

ha: gemrahı) bilesince süddei Devletpenaha getürüp, teslim etti. Bunca hizmetler mukabelesinde tarafı saltanı aliyyeden iltifatlar ve nüvazişler ve in'amlar memul iken nüdema ve mukarreban ve hüssadı bedgüyandan bazıları müşarünileyh hakkında nice iftiralar edüp, bilâhara bigünah katlettirdiler. Ve mukaddema sultan Murad Han ve Sultan Mehmed Han gazi hazretlerinin zamanı saltanatı aliyyelerinde taifei sepahi semti itaattan inhiraf gösterüp, vükelâyı Devletle zuru bazu muamelesin edüp, Rumeli beylerbeyisi deyü Kara Mehmed paşayı ve Babusseade ağası Gadanfer ağayı istemezüz deyü katlettirip ve nice ehli irza tearruz ve reaya ve berayaya zülmü teaddi üzere olup bir ferd def'ine çare bulamayıp, merhum Yemişçi Hasan paşa hüsnü tedbir ve re'yi cemilile yeniçeri ocağın kula alıp, alelgafle İstanbul kapılarını kapadıp, taifei mezburenin eşkıya ve eşrarından bir anda tumei şimşiri kahredüp, haklarından gelmişken anı dahi padışahı âlempenah hazretlerine bi cürmü günah gamzedüp, bilâhara katlettirdiler. Ve Derviş Mehmed paşa ve Nasuh paşa gibi dilirü dilâver merdı behadır nice sadık vezirleri bazı ashabı ağraz nice iftiralar edüp, hâşa sümme hâşa saltanatı aliyyeye sui kasdi vardır deyü mazharı gazabı padişahî ettiler. Anlardan sonra gelen vüzera bizzarure iç halkına mütabeat ve muvafakat edüp, her ne murad etseler dirig etmez oldular. Anlar dahi nice umure mudahaleye başlayıp, guzat ve mukatele hakları olan nice yüz yıl mukaddem fetholunmuş kura ve mezarii birer tarik ile kimin paşmaklık(1) ve kimin arpalık ve kimin temlik ettürüp ve kendülere (nusha: tamam) istiğna geldikden sonra her biri tevabiine nice timarlar ve zeametler ettürüp, erbabı seyfin dirliklerin kat'ettiler. Ve Beytülmali müslimini izaat edüp, âlemi bu şekle koydular. Bundan sonra yine kanaat etmeyüp, babıirtişayı küşade kılıp, sancaklara ve beylerbeyiliğe ve sair menasıbı padişahîye mudahaleye başladılar. Bir alay naehil ve na mustahakkın lâşei rüşvetine tama edüp, kimine beylik ve kimine beylerbeyilik alıverüp, erbabı istihkak olan bir alay kârdide ve emekdar yarar ve şecaatşiar kullar küşei mezellette bi namü nişan kalıp, payımali fakrü fena oldular. Ve erbabı timar ve zeamet bilkülliyye yok oldu. Ol cihetten vakı olan gazvat bir varıp bir gelmeden, belki tahribi memaliki mamureden kinaye olup, fethü nusrat bertaraf oldu, zabtü

(1) Paşmaklık: vaktile padışahların aldıkları tahsisat demektir. Has, arpalık manalarına da gelir.

rabt âlemden kalkdı, ulûfeli kul dünyayı tuttu ve sepahi güruhunu bastırdı. Ve namdarları vükelâya tâbi olup, her ne kadar fitne ve fesad zuhur ettise bu makulelerden oldu. Hünkâr dirliğine mütesarrıf olanlar vükelâ kapısında neyler? Kul kul gerektir. Ve vükelâ kulu abdı müşteraları idi, yine öyle olmak gerektir. Ve Haremi Hümayuna hilâfı kanun Türk ve Yürük ve Çingene ve Yahudi ve bi din ve bi mezheb nice kallâş ve ayyaş şehir oğlanları girer oldu. Bundan böyle bir tedarük görülemezse ve zeamet ve timar erbabına verilmezse bu derme çatma asker ile din ve Devlete lâyık (nusha: yarar) bir hizmet görülemez, bir maslahat tamama ermez. Bakı ferman devletlü ve seadetlü padişahı âlicah hazretlerinindir.

ÜLEMAİ SELEF NE SİRETTE OLUP VE HÂLÂ MEVCÜD OLAN ÜLEMAİ ASIR NE HALDE OLDUĞU VE BEYİNLERİNDE CARİ OLAN KANUNU KADİM NE İDÜĞİ BEYAN OLUNUR:

Seadetlü ve şevketlü padışahı ferişte şiyem hazretlerinin tab'ı selimi pür keremlerine nihan olmaya ki Hülefai Raşidin (rıdvanüllahiteala aleyhim ecmein) den sonra padışahanı selefde ıtretı (*) tarihei Âlî Osman halledet hilâfetehüm ilââhirizzaman gibi bir nesli necibi pâk gevher ve bir silsilei şerifei bülend ahter pâk mezheb ve pâk milleti âlî kadır ve civanbaht padışahlar gelmemiştir. Ve bunlara müyesser olan gaza ve cihad ve bunlara nasib olan fethi memalik ve bilâd bir padışaha müyesser olmamıştır. Şer'i şerife ve dinî mübine kemali hörmet ve izzetleri berekâtile bunca eltafı ilâhiyyeye mazhar olmuşlardır.

İmdi malûmu Hümayun ola ki şer'i şerifin bekası ilimledir, ve ilmin bekası ülema iledir. Ol cihetten ecdadı izamları zamanında ilme ve erbabına olan hörmet ve izzet bir Devlette olmamıştır. Ve anlara olan riayet semeresile nice âsarı cemile muşahede etmişlerdir. İntizamı hâli ülema, mühimmatı Din ve Devlettir, bu esnada gayet muhtel ve müşevveş olup halleri digerün olmuştur.

Ecdadı izamı seadet encamları zamanı şeriflerinde ülema beyninde cari olan kanun ve resim budur ki ülemanın aalem ve efzali ve etka ve evra ve esenn ve eslâhı şeyhülislâm ve müftiyyülenam olup, andan aşağı Rumeli ve Anadolu kaziaskerleri bu tertîb üzere istihkaklarına göre riayet olunurdu. Ve sadrı fetva mahalline musadıf olduktan sonra minbadin mazul olmazdı. Zira fetva mansıbı aziz ve şerif ve güzidei menasıbı ilmiyyedir. Anın hörmeti gayre benzemez, azlü nasb kabul etmez. Ve her âlim ol makama lâyık olmaz.

Mukaddema Şeyhülislâm olan kimesneler menbaı fazlü kemal olduğundan gayrı natık bilhak olup, padışahı âlempenah hazretlerine dai-

(*) Aile, ev, kabile manasınadır.

ma nushı cemilden hâli olmazlardı. Ve intizamı din ve Devlete sâi olup, ahvali ibadüllah ile mükayyedler idi. Sadrı fetva böyle bir âdem ile müşerref olduktan sonra müddetül'ömür azlolunmamak gerektir. EBUSSÜUD efendi müddetül'ömür mansıbı fetvadan azlolunmadı(1). Ve istikamet ve diyaneti olan kazıaskerler dahi on, on beş yıl mansıbda olup, mazul olduklarında yüz ellişer akça tekaüd ihsan olunurdu. Bilâdı selâse(2) kazıları ve sair hükkâmı şeriat dahi nice zaman mansıblarında berkarar olup, bivecih azlolunmazlardı. Badel'azil niceleri vazife ile ve niceleri birer medrese ile tekaüd ihtiyar edüp, bakıyyei ömürlerini ilmü ibadet ile ve düai Devleti padışahı islâm ile geçirirlerdi. Aralarında şimdiki gibi şöhret ve zinet yoğudu. Herbiri mansıbında istikamet ve adalet edüp,, vardıkları yerlerde ibadüllaha rahmet olurdu. Ve tekaüd ihtiyar ettiklerinde gece ve gündüz ilmi şerife iştigal edüp, nice telifat ve tasnifat vücude getürürlerdi.Hazinei âmirede el'an nice telifleri mevcüddür. Ve namı cemilleri kıyamete dek elsinei nasda mezkürdür ve mallarına(3) dahi Cenabı Hak bereket verüp, nice hayrat ve hasenat vücude getürürlerdi, el'an cami ve medrese ve mektebleri, hanıkah ve zaviyeleri etrafı memaliki islâmiyyede mevcüddür.

Hâlâ tariki ilim dahi fevkalhad muteğayyır olmuştur, ve aralarında cari olan kanunu kadim tenezzül bulmuştur. Mukaddema bir talibi ilim danışmend olmak murad eylese ülemadan birisi müteharrik olup, evvelâ andan mahreç dersi okuyup, istidad ve liyakatın muşahede ettikden sonra müderrisinden birine gönderirdi. Andan birine, böyle haricde ve dahilde ve sahında nice müddet danışmend olup, badehü murad ettiği yerde karar edüp, yolu geldikde mülâzım olup, ruznamçei Hümayuna namı yazılırdı. Yolu geldikde sahın danışmendlerinin eskileri, ki muidlerdir, her birine birer tetümme tayin olunup, anda sakin olan suhtegân taifesine ifadei ulûm ederlerdi.

Bin üç tarihine gelince sahın muidlerinin şimdiki müderrisler kadar vak'ü itibarı var idi. Ve danışmend olup, nice zaman medarisde iştiğali ilim etmeyince mülâzım yazılmazdı. Ve kimse kimsenin icazetsiz danışmendin alamazdı. Tariki ilim fevkalhad pâk ve mazbut idi. Ol se-

(1) 1302 tarhili Ebuzziya tabında azl'olunmazdı suretinde ise de el yazması nushada azl'olunmadı tarzında görülmüş ve mana itibarile daha uyğun sayılarak metne o vechile geçirilmiştir.

(2) İstanbul, Galata, Eyup.

(3) Ebuzziya basmasında âmellerine denilmiştir. *A. K. A.*

bebden içlerinde cahil ve ecnebi olmayup her biri yolu ile gelmeğle eğer kuzat, eğer müderrisinden cümlesi ilmü dini mükemmel irzü vekar sahibi adamlar olup, müderrisliği halinde ilmi şerife ve mansıbı halinde din ve Devlete istikamet ile hizmet edüp, ibadüllaha nef'i mahz olurdu. Nihayetül'emir bin üç tarihinden beri bu intizam bozulup, mukaddema Şeyhülislâm olan SUN'ULLAH efendi birkaç defa bivecih mazul olup, ve kazıaskerler dahi tiz tiz mazul olmağla yerine gelen azil havfına düşüp, vükelâi Devlet ile müdaraya muhtaç olup, huzuru Hümayunda hak sözü söylemekten kaldılar, ve herkesin riayeti hatırile mukayyed oldular. Amma dininde metaneti olan mü'mini kâmil azilden dahi korkmayüp kelâmı hakkı söyler. SUN'ULLAH efendi (rahmetullahı aleyh) bir kaç defa mazul olmuş iken gene kelâmı hakkı söyleyüp, emri din ve Devlette kat'a musamaha etmediler idi. Ol sadır, musamaha yeri değildir, riayet mahalli değildir. Giderek her maslahata hatır karışmağla ve her emirde musamaha olunmağla namustahiklere haddan ziyade mansıblar verilmek iktiza edüp, kanunu kadim bozuldu. Kazıaskerler dahi zamanı kalilde bivecih mazul olmağla içlerinde tamma(*) ve harıs olanlar zamanı mansıbı fırsat ve fırsatı ganimet bilüp, menasıbın ekserin rüşvet ile naehle verir oldular. Ve mülâzemetler dahi yolu ile verilmeyüp satılmağa başlıyalı voyvoda ve subaşı kâtibleri ve avamı nasdan niceleri beş on akça ile mülâzim olup, badehü zamanı kalilde müderris ve kazı olup, sahnı ilim cehele ile dolup eyü, kem belürsüz oldu. Ekseriye zülmü teaddi edüp namı ülemayı keşide kılan o makule cehele ve ecnebilerdir, yohsa tariki ilme hizmet etmiş ve yolu ile ezile gelmiş ulema hâşâ ki hakdan udul ede. Nihayet eyülere eyilikleri mukabelesinde riayetler ve kemlere kemlikleri içün ihanet olmamağla ve âlim ve cahil temyiz olunmayup, ülemanın kadri bilinmemek ile ülemai izamın avamı nâs nazarında rağbeti kalmadı, izzet ve hörmetleri gitti. Ülemai selef din ve diyanet ashabı olup, tarafı hakdan zerre kadar udul etmeyüp, Cenabı Barinin ceberutun mülâhaza edüp, Allahdan korkmak ile ammei halkı cihan anlardan korkarlardı. Bir maddede emri hak budur deseler herkes sem'an ve taaten der idi, kimsenin muhalefete zehresi(**) yoğıdı.

Bu abdı fakırı zerresan İstanbula geldiğimde egerçi ülemai izam şimdiki gibi hadem ve haşem ashabı değil idi; lâkin bir müderris daîleri

(*) Çok tamakâr demektir.

(**) Cesaret, cür'et, yeğitlik.

yoldan geçse halkı âlem ikbali tam ve küllî tazim ve ihtiram ederlerdi. Irzü vekarları kemalde idi.Taşra çıktıklarında kenduleri ve âdemleri ba bayane libaslar ile kat'a zinet ve zarafet yok idi. Ve beyhüde seyir ve sülük ve talebi cahı mansıbda değiller idi. Herkes evlerinde iştiğali ilim edüp, çıktıklarında ya derse, ya camii şerife, yahud lillâh muhabbet ettikleri kimesnelerin ziyaretine çıkarlardı. Amma halk nazarında her biri müctehid mesabesinde muazzez ve mükerrem idi. Bu asırda dahi âlim ve cahil bir görülmeyüp, ashabı ilmü marifete imtiyaz verilse zamanı kalilde gene evvelki mertebeye varırdı.

Menasıbı ilmiyye şefaatla verilmek reva değildir, aalem kangisi ise ana gerektir. Tarıkı kazada medar ilimdir, sinnü sâl ve hesabü neseb değildir. Şimdi ziyade adl'ettikleri zamanda mansıbı eskiye verirler, eskilik indellah medarı kaza değildir. Seccadei şeriat âlim ve âdil olanlara gerektir. Medreseler dahi dekayıkı ilmiyye istihracına kadır olanlara gerektir. Bir cahil mücerred eskidir deyü bir âlime takdim indettahkık cevirdir. İlmü diyaneti olıcak şab ise de kayırmaz. İmamette dahi aalem bissin esenn üzerine mukaddemdir. Hususa mansıbı kazada sinnü sâl ve zaman müreccah olmak zatları beraber olduğu zamandadır. Şeyh ile şab ilmü marifette müsavi olıcak pirler takdim olunmak evlâdır. Amma ilmü marifetten bihaber olıcak bin yaşında olsa ibadullaha nef'i olmaz ve hakkı batıldan temyize kadır olmaz. Amma cümlenin mebde'i, mülâzemetteir: Şöyle ki mevali(1) mülâzemeti satmıyalar ve her birisi mülâzemeti erbabı istihkaka vereler.Tariki ilim zamanı kalilde muntazam olur, ehil naehle galib olur. Ve mülâzemetler dahi çok verülür oldu. Arpalıklar, vazifeler teşrifi hâdis oldu. Birine arpalık ve yahud vazife olsa teşrifden nice mülâzim yazarlar. Ve her maddede mülâzemet kanundan ziyade olunur oldu. Bu asırda diyaneti ve imameti olmayan nice kazıaskerler güne güne mülâzemetler yazıp, Ruznamçei Hümayunu doldurdular. Ve nicelerine terakkiler edüp bir iki yılda bir yeni mülâzimi yüz elliye çıkardılar. Ol cihetten kuzat ahvali muhtel ve müşevveş olup, aralarında muzahame kemalinde olmağla bir kazı 2 yıl mülâzemet ile mansıba nail olamaz oldu. Fakru faka canlarına geçti, her biri sâil mertebesine vardı. Bir mansıb çıksa on beş yirmi âdem talib olur. Birine verilicek maadası tehi kalur. Bunlara bir tedarük görülmezse halleri digerün olur. Bunun tedarükü mülâzemet zabtile olur. Kanundan ziyade ki mülâzemet verilmiye, ve erbabı istihkakdan gayrisi a-

(1) Hâkimler, fıkıh âlimleri. Lügatçeye bakınız. *A. K. A.*

lınmıya ve âlim ve cahil bir görülmeye; bifazlillâh tiz muntazam olur.

Kuzat ahvalile tekayyüd ehemmi mühimmattandır, zira gayet hor ve zelil olmuşlardır. Bir SUBAŞI ve bir HARAÇÇI şikâyetile mansıbları verilür, bisebeb niceleri azlolunup, halk içinde hörmetleri kalmadı, arzları dinlenmez oldu. Bir zalimi arzetseler ol zalime sebebi rif'at olur. Ya nice def'i zülm'eylesünler? Ya nice icrayı ahkâmı şer'i şerif etsünler. Her şikâyet ile mansıbları verilmemek gerektir. Gadrına muttali oldukdan sonra cezası görülmek gerektir. Filhakika onlarda da zalim olanlar tamam künhüle bilindikden sonra azl ile iktifa olunmayüp kimi nefy ve kimi azli ebed olunmak gerektir. Her kande zalim var ise cezası görülmek gerektir. Musamaha ile âlem elden gider. Bakî ferman saadetlü padışahı islâmpenah hazretlerininindir.

ZEAMET VE TİMARIN İBTİDA TEĞAYYÜRÜ NE CİHETTEN OLDUĞU (nusha: VE HÂLÂ KİMLER ELİNDE BULUNDUĞU) BEYAN OLUNUR:

Seadetlü ve şevketlü padişahı encüm sepah hazretlerinin hatırı Hümayunu pür intibahlarına nihan olmaya ki vechi arzda fitne ve fesad ve şerü şurun şuyuu intişarına ve eşkıya ve eşrarın galebe ve iştiharına bir bâisi âzim budur ki, erbabı zeamet ve timar,ki indettahkık askeri din anlar idi, hâlâ anlar dirlikleri kat'olunup, ve kendüleri bi namü nişan olup, fitne ve fesad âlemi tuttu. 992 tarihine gelince kura ve mezarı erbabı seyf elinde ve ocakzadelerde olup, ecnebi ve bed asıl dühul etmemiş idi. Ve ekâbir ve âyan sepedine girmemiş idi.

İbtida tağyiri şol cihetten olmuştur ki: Mukaddema memaliki Acem üeziren serdar tayin olunan Özdemir oğlu Osman paşa bazı ecnebilere şecaatları zâhir olmağla üçer bin akça ibtida emri verup, bu tarik ile ecnebi fırsat bulup, Osman paşa eyülerine vermiş iken andan sonra gelenler kâr budur deyüp eyü, kem demeyüp, münasebeti olmayan ve aslında cinsinde dirlik tasarruf etmeyen şehir oğlanı ve reaya kısmından bir alay furumaye ki bir şeye yaramaz, ol makule eşhasa ibtida emirlerin rayegân edüp, zeamet ve timar murad edenler bir günde yüz bin akça timara istihkak hasıl eder oldular. Ve mahlûlat dahi kanunu kadimin gayri Asıtanei seadet tarafından verilmeğe başlayüp, erkân ve vükelâ düşen mahlûlü tevabi ve müteallikatına verüp, memaliki islâmiyyede vaki olan timar ve zeametin güzideleri hilâfı şer'i şerif ve muğayırı kanunu münif kimin paşmaklık ve kimin arpalık ve kimin havassı Hümayuna ilhak edüp, ve kimini temlik ve kimini vakf ve kimini bedeni sıhhatte olan nice kimesnelere tekaüdlük üzere verüp, bilcümle zeamet ve timar ekâbir me'keli oldu. Bu tağyirat ve ihlâlât Devletin en şeci ve tüvana ve şanü şevkete sebeb olan askerinin harabına bâis oldu. Halbuki vazifelü asker esafili nasdan devşirilüp hiç bir yararlığı olmaz ve bil'akis bunlar vaktı hazarda bağyü ısyana âleti şer olup, biraz vakıttanberu tuğyanın ardı arası yoktur.

Beylerbeyilerde ve sancak beyilerinde ve vüzera ağalarında ve müteferrika ve çavuş ve küttab zümrelerinde ve dilsiz ve cüce taifesinde ve nüdemai padışahîde ve bölük halkının ekâbirinde nice timar ve zeametler olup kimi hizmetkârları üzerine ve kimi azadsız kulların üzerine berat ettirmişlerdir. Nam âdemlerinin, mahsulün kendileri yeyüp, içlerinde âdem vardır ki yirmi, otuz, belki kırk, elli mıkdarı zeamet ve timarı bu tarik ile alup, mahsulün kendüler ekledüp, seferi Hümayun vakı oldukça mahza yoklamada mevcüd olsun deyü iki (nusha: bir, iki) bin akça harçlık verüp, cübbe ve cevşen yerine aba, kebe giydirüp, birer semerli bargir ile sefere gönderüp, kendüler evlerinde zevkü safa ve seyrü söhbette olup, âlem harab olsa ayınlerine almazlar, ve iyazen billâh dünyayı düşman alsa sefer nedir? bilmezler. Emirane geçinürler, endişei dinü Devlet kat'a hatırlarına gelmez. Bundan maada zeamet ve timar Asıtaneiseadetten tevcih olunmağla memaliki mahrusei islâmiyyede olan zeamet ve timarların ancak öşrü nizasız olup, maadası bilkülliyye nizaludur. Veziri âzam kulları hâlâ timar ve zeamet davası istimamından gayrı umur ile tekayyüde zaman kalmaz. Her âdemin elinde müteaddid beratlar ve on beş, yirmi kıt'a mukarrernameler olup, birinin mukarrernamesinde: "Hak bunundur. Hasmı tezvirü telbis ile dahlü tearruz ettüğü sem'i Hümayunuma vasıl olmuştur. Buna zabttettirüp, hasmını men'ü def eyliyesin"deyü yazar, ve hasmı yedinde olan berat ve evamirde dahi kezalik bu resm üzere: "Hak bunundur, buna zabtettiresin"deyü yazıp, seadetlü padışahımız üzerine kizbü duruğ ederler. Ve berevatı Hümayun ve evamiri şerifeyi ibtizale düşürüp, namusu saltanata nakısa verirler. Ve Zeydi Amra, Amrı Zeyde tutuşturup, erbabı timar ve zeamet kullarına küllî gadrederler. Bu vecihle dahi derdmendlerin mahsülâtı bu niza arasında zayı ve reaya payımal olup, nice sefer seferlin gaziler kendüler seferi Hümayunda can ve baş vermede ve hasmı olan kimesne evinde zevkü safada iken mahsul zamanı gelicek Asıtaneden bir mukarrername ile ol derdmendin mahsulü kimin kendi alup, ve kimin hükmeden kazıya verüp, böyle böyle timar ve zeamet ahvali hercü merc olup, alan ve satan belürsüz oldu.

Mukaddema bir diyara tarafı saltanatı Aliyyeden bir emri şerif varıd olsa ol diyarın kura ve kasabatına velvele ve sağırü kebirine havfü heybet düşüp fermanı padışahî varıd olmuş deyü herkes kulak tutardı. Şimdi her hususa müteaddid evamir ve berevat rayegân olup. birbirine muhalif yılda bin beratı Hümayun ve mukarrername yazılup, bu sebebden zeamet ve timar ahvali gayetle mükedder olup, bununla tekayyüd

farzı ayın mesabesinde olmuştur. Zira memaliki islâmiyyede olan sancaklar ve eyaletler mevcüdülisim ve madumülcisim bir kalbi bi ruha dönmüştür. Her eyaletin ruhu ve revnak ve hüsnü ehli timar ve zeamet idi. Hâlâ vakı olan seferlerde Rumeli ve Anadolu ve sair eyaletler de zeamete mutasarrıf eğer müteferrika ve eğer çavuş ve küttab ve sair züama ve ehli timar kulları cemian yedi sekiz bin âdem anca olup, olancasının dahi ekseri kiracı ve hizmetkâr olup, maadasından namü nişan kalmamıştır. Bu takdirce yedi, sekiz bin âdem ile ne kadar maşlahat görülür? Ve nice tahsilimeram olunur? Velhasıl zeamet ve timar bu hale girmeğe sebeb budur ki vakı olan mahlûlâtı Asıtaneiseadetten veziri âzam tevcih etmektedir. Zira beylerbeyiler naehle verdikde ehil olanlar Divanı Hümayuna gelüp şikâyet ederlerdi. Lâkin veziri âzam olanlar naehle vericek müstahık olanlar kime varup (nusha: kimden) şikâyet etsünler? Ve akıncı taifesi dahi kimi ulûfelü kul ve kimi kul namına olup, ve kimi akıncılığın inkâr edüp, ancak iki bin akıncı kalmıştır. Ve yürükân ve müselleman taifesi mukataaya bağlanıp ve Anadolu vilâyetlerinde olan piyadegân timar olup, namını mensuh kodular. Hâlâ tavaifi mezbureden seferi Hümayune bir ferd gitmeyüp, anların hizmetlerin mevcüd olan erbabı timar kulları eder oldular.

Velhasıl, erbabı timar, ki güzidei asakirî dindir, ırgad işin işleyüp, bu halde olıcak âdai dinden nice intikam alınur? ve hidematı padışahî nice görülür? Hakıkatı hal budur, Hak tealâ yerine koya. Bakî ferman şevketlü padışahı kişveristan hazretlerinindir.

HÂLÂ MEVCÜD OLAN ULÛFELÜ TAVAİF BEYANINDADIR

Seadetlü ve şevketlü Hakanı kişversitan hazretlerinin zamirî afitab lemeanlarına nihan olmaya ki: Bundan akdem ulûfelü kul taifesi (nusha: salikde) ne mıkdar idüğü beyan olunmuş idi. Badehü günden güne tavaifi mezbure izdiyad bulup, hâlâ mevcüd olan ne mıkdar idüğü beyan olunur:

Nefer	aded	
463	(124)	Dergâhı muallâ (nusha: âlî) müteferrikaları
38	(40)	(Nusha: 48) Cemaatı çaşnigiran
16	(40)	Küttabbı Defteri Hakanî
44	(31)	Küttabı Divanı Hümayun
118	(17)	Küttabı Hazinei Âmire ve (nusha: maa) şakirdan
45		Küttabbı ahkâmı Maliye ve müşahereharan
17		Hazinedaranı Birun
932	(920)	Çavuşanı Dergâhı Âlî
1832	(356)	Cemaatı Bevvabanı Dergâhı Âlî
7000	(2210)	Ebnai Sepahiyan
2500	(3127)	(nusha: 4500) Cemaatı Silâhdaran
2000	(407)	Cemaatı Ulûfeciyanı Yemin
1400	(406)	Cemaatı Ulûfeciyanı Yesar
900	(407)	Cemaatı Gurebai Yemin
905	(407)	Cemaatı Gurebai Yesar
4246	(4357)	Cemaatı ıstablı Âmire
46113	(13599)	(nusha: 46174) Cemaatı Yeniçeriyan ve Sekbanan ve Piyadegân ve Zağarciyan
9200	(7495)	Cemaatı Gılmanı acemyian der İstanbul ve Edirne ve Gelibolu ve Hadayıkı Hassa
4246	(489)	(nusha: 1175) Cemaatı Matbah ve Kilar
5978	(625)	Cemaatı Cebeciyan

1452	(1099)	Cemaatı Topcuyan
591	(400)	Cemaatı Arabacıyanı top
715	(229)	Cemaatı Mihteranı hayme
226	(157)	(nusha: 262) Cemaatı Mihteranı alem(*)
115	(115)	Cemaatı Teberdaran
61	(27)	Cemaatı Pikân
35	(18)	Cemaatı Sakayan
15	(6)	Cemaatı Müezzinanı hassa
923	(531)	Cemaatı ehli hiref
54	(54)	Cemaatı Su yolcuyan
36	(26)	Cemaatı Etıbba ve Cerrahan
92206		Cem'an yekûn(1)

e

Bu denlü kula mevacib mi yetişür? Ve bu denlü mevacibe hazine mi vefa eder? Bu zikrolunan tavaif ulûfeye mutesarrıf olanlardır. Bunlardan maada kul değil iken kul namına olup, reaya ve berayaye küllî teaddi edenler iki yüz bin mıkdarı eşhas olup, anlar dahî âleme fena vermişlerdir. Ve bölük halkı 922 tarihine gelince pâk ve mazbut, mutı ve münkad ve az ve öz bir taife idi.Tarihi mezburde ÖZDEMİR OĞLU OSMAN paşa yararlığı zâhir olan kimesnelere ibtidadan dokuz akça ile bölük verüp, bu tarık ile ecnebi duhulüne sebeb olup,andan sonra gelenler eyü, kem demeyüp idhal eder oldular.Ve1003tarihinde KOCA SİNAN paşa kul oğlu namile bazı kimesneleri YANIK KALESİ muhafazasında alıkoyup, üç yıldan sonra bölük şartın edüp, anlar dahi bu tarik ile taifei mezbureye mülhak olup, bu yüzden dahi bir bab fetholundu. Ol tarihlerden beri her kim murad edinse bu tarike duhul eder oldular. Nizam ve intizam kalktı. Mürde yerine dahi ediyorlar, veldeş dahi ediyorlar. Güne güne bid'atlar peyda olup âlemi bu taife ile doldurdular. İçlerinde ağır ulûfeli nice kimesneler ulûfesinin dokuz akçasını iki üç yüz kuruşa bir ecnebiye satup, veledimdir deyü getürüp taifei mezbureye ilhak eder. VELDEŞ dedikleri bid'at buyüzden olanlardır.Bugüne bid'at lar selâtini maziye zamanında kat'a yoğudu. Zâbitlerde emniyet ve diyanet var idi. Mürde olanların vazifesi Hazinei Âmireye kalırdı.

Beş altı bin âdem vardır ki, il esamisi ile ulûfe alırlar. Sorar, izler yok. Sen nesin, nereden geldin? der yok. Ve bölük taifesinde cari olan

(*) Smirnov bu rakamı 262 olarak kabul ediyor.

(1) 92216 olmak lâzımgelir. Nushaya göre de 92216 demek icab eder.

A. K. A.

kanun ki, İstanbul ve Edirne ve Bursa beyninde olan kura ve kasabatta sakin olmaktır, cari olan kanun bilkülliye feramuş olunup, kimi Budin ve Bosna serhaddında ve kimi Mora ve kimi Gürcistan ve Acem serhadlarına varınca perakende olup, etrafü eknafa müstevli olmuşlardır ve kura ve kasabatı kabzei tasarruflarına almışlardır. Beyler, beylik edemez. Hükkâmı şeriat, hükûmet edemez. Muhassili emval tahsili mal edemez. Âleme bir derdi bi deva olmuşlardır. Seferi Hümayun vakı olsa nısfı değil, öşrü gitmez. Kimi zâbitlerine, kimi yoldaşlarına ulûfelerin sipariş edüp, kimi dahi defterlü olup, kimi dahi hizmetkâr olup, ol taifeden seferi Hümayunda yedi, sekiz bin âdem ancak mevcüd bulunur, amma cümlesinin ulûfeleri Hazinei âmireden alınır. Bölük taifesi bu şekil olıcak âlemde intizam nice olur? Ve hidematı padışahî nice görülür? Hakikatı hal bu minval üzeredir. Allah hakkından getüre. Bakî ferman seadetlü padışahı âlempenah hazretlerinindir.

YENİÇERİ TAİFESİNİN İPTİDA TAĞYİRİ NE CİHETTEN OLDUĞU BEYAN OLUNUR:

Seadetlü ve şevketlü ve haşmetlü padişahı dinpenah hazretlerinin tab'ı Hümayunu nükteşinaslarına nihan olmaya ki: Yeniçeri ocağına ecnebi duhulü dokuz yüz dokuz (nusha: 990) tarihinden beri olup, sebebi bu olmuştur ki: Tarihi mezburde ceddı emcedleri Sultan Mehmed Han hazretlerinin sürü Hümayunları vakı olup, ve iki ay mıkdarı şebü ruz mütemadi olup, etrafü eknafdan bihaddü bişümar halâik cem olup, izdihamı nâs bir mertebeye vardı ki, nice âdemler helâk oldu. Def'ine çare olmayup, bezir yağile yağlanmış tulumlar peyda edüp bilâhare halkı muzahameden men'içün ol tulumlarla(1) halka hücum ettikçe halk bir mıkdar aralanıp, sürü Hümayun temame varıp, taifei mezbureye riayet olunmak lâzımgeldikde cümlesi Yeniçerilik isteyüp, gayrı nesne ile müteselli olmıyacak tarafı saltanatı Aliyyeden muradlarına musaade buyurulup, ol tarihte yeniçeri ağası olan FERHAD AĞAYA emir olundukda ağayı müşarünileyh dahi ocak zabitlerile meşveret edüp, cümlenin reyi bunun üzerine oldu ki "böyle olursa Ocağımıza ecnebi ve bigâne dühul eder. Ocakda cari olan kanun ve kaide elden gider. Devleti Aliyyeye bunun zararı vardır." deyü razı olmadılar. Bilâhare akıbetendiş olmıyan bazı nüdema ve mukarrebanın padişahı âlempenah hazretlerine ilhah ve ricalarile tarafı saltanatı Aliyyeden tekrar murad (nusha: emir) olunup, ağayı müşarünileyh yine kabul etmeyüp, azli ihtiyar eyledi. Yerine ağa olan Yusuf ağa (Ağa çırağı) namile tai-

---

(1) Ya Koçi bey merhum bu rivayette hata etmiştir veyahud "*tulum*" tabiri "*tulumba*"ya bedel nasıh tarafından sehven yazılmıştır. Çünkü İstanbulda elyevim bildiğimiz tarzda olan yangın tulumbaları Eğri fatihi Mehmedi salis şehzadelerinin sürü hitanında halkın galebeliğini su sıkıp dağıtmak üzere Hüsameddin namında bir sahibi san'at icad eylemiştir ki Balat civarında kâin tulumbacı camii dahi mucidi mumaileyhe mensubdur. *(Ebuzziya)*

fei mezbureyi Ocağa idhal edüp bir bid'at ihdas eyledi(1). Badehü Aksarayî Mehmed efendi nam yeniçeri kâtibi "ferzendî sipahî" namile bir bid'at dahi ihdas edüp, ve 1030tarihinde yeniçeri ağası olan MUSTAFA PAŞA (nusha: ağa) "becayiş" namile bir bid'at dahi icad edüp, bu tarik ile yeniçeri ocağına su koydular(2). Ocağın revnak ve hüsnü gitti, içlerinde cari olan kanun battı, hercü merç oldu. Pir ve amelmande olandan gayrı oturak olmak kanuna muhalif iken hâlâ taze ve kuvveti beden sahiblerinden on binden ziyade korucu ve oturak hâdis oldu, ve Beytülmali müslimin bu tarik ile zayı ve telef oldu, ve çavuşlar kadimî üç nefer iken hâlâ kırk, elli mıkdarı çavuş peyda olup, ve seraser kuşanan taifei mumciyan yüzden ziyade olup her biri oda talebindedir. Bu sebebden her sene bir iki defa silsile olup, ruzgârdide ve Ocak ahvalinden haberdar olup, ve alaylar ve taburlar bozup, ve kaleler fetheyliyen ketühdaları mütekaid eylediler. Velhasıl lâşei dünya içün kimi azil ve kimi nasbolunup, ve nice mustehikleri oturak edüp, yerine namustehikleri getürüp içlerinde tebdil ve tağyir eksik olmaz oldu. Birini Yayabaşı veyahud Bölükbaşı ettiklerinde biner ve ikişer bin kuruşların alıp, ve töhmeti sabit olmayan nice emekdar, iş görmüş âdemleri bivecih kaldırıp, ahval bilmez, ruzgâr görmemiş, âlemin germü serdin çekmemiş nice tazeleri yerlerine getürüp, Ocağı harab ve yebab ettiler. Ve bilcümle her zümreye tarihi mezburden beri millet ve mezhebi namalûm şehir oğlanı ve Türk ve çingâne ve Tat ve Kürd ve ecnebi ve Laz ve Yürük ve katırcı ve deveci ve hammal ve ağdacı ve kuttaı tarik ve yankesici ve sair ecnası muhtelife mülhak olup, âyın ve erkân bozuldu, ve kanun ve kaide kalkdı. Ol cihetten şerü şur ve fitne ve fesad âlemden eksik olmayüp nizam ve intizam bertaraf oldu. Eğer bu güne derenti asker ile lâyıkı dinü Devlet bir maslahat görmek mümkün olaydı selâtini selef (enarellahü tealâ berahinehüm) menasıbı ve zeamet ve timarı müstahikkına ihsan etmezlerdi, ve kul taifesine senevî bunca hazine vermezlerdi. Ancak seferi Hümayun vakı oldukda ecnası muhtelifeden bir iki yüz bin mıkdarı asker peyda ve tedarük ederlerdi. Ve hizmetlerin eda idicek derzi olan derziliğine, bakkal olan bakkallığına, attar olan attarlığına gidüp herbiri san'atlarile meşgul olurlardı. Lâkin bu makule asker asker değildir. Hattâ merhum ve mağfurunleh Sultan

(1) Netayicülvukuat hâdiseyi biraz farklı surette anlatır. C: 1, S: 141.

(2) El yazması nushada "sokuldular" diye yazılıdır. *A. K. A.*

Selim Han (Aleyhirrahmetü verridvan) hazretleri Haleb ve Şam ve Mısırı Kahireyi fethettiklerinde esnayı seferde etrafü eknadan hazine yetişmeyüp bir mikdar muzayaka oldukda defterdarı mal olan kimesne bir bazirgândan altmış bin sikkei hasene istikraz edüp anınla def'i muzayeka eyleyüp, badehü etrafı memalikden mal ve hazine geldikde deyni merkumun edasiçün bazırgânı davet edüp altmış bin filoriyi def'aten teslim ettikde bazırgân fethi kelâm edüp, "Devleti Aliyyeyi Padişahide malü menalim hadden efzundur ve darı fenada bir oğlumdan gayrı bir kimsem yoktur. Verdüğüm altmış bin filori cümleten Mirinin olsun, hemen oğluma Devleti Padışahîde iki akça cebecilik ihsan olunsun" deyü tazarru ve niyaz edicek bazırgânının bu ricası süddei Devletpenaha arzolundukda fermanı kaza cereyanı padişahî şöyle sadır oldu ki: "Ecdadı izamım ervahiçün cümlenizi katlederim, lâkin halkı âleme fatihi Haremeynişşerifeyn Sultan Selim Han bir bazirgânın malına tama edüp (nusha:bir) behane ile katletmiş ve bir kaç vezir ve defterdarın dahi bigünah katletmiş deyü şayi olur andan kaçarım, yohsa cümlenizi tumei şimşiri gazabederdim.Tez bazirgânın malını verin, ve bu makule mekruhu minbadin bana telhis etmen. İçinüzden her kim benim pâk kullarıma ecnebi idhal etmeğe sây ederse dünyadan ukbaya imansız gidüp, narı cehennemden felâh bulmasun" deyü beddüa edüp, ol bazirgânın altmış bin filürisin ol an reddettirdi. Şimdi altmış bin değil, yalnız altmış filüriye altı cebeci ederler. Ya âlem nice âbâdan olsun? ya mal ve hazain nice vefa etsün? Asker ebaan ced olanlardır, ve Ocak Ocakzadelerdir. Bakkal, çakkal ile iş bitmez. Velhasıl zamanı sabıkda askeri islâm az ve öz ve pâk ve mazbut iken her nereye teveccüh olunsa biemrillah fethü zafer nümayan olup, şevketi islâm terakkı bulmada idi. Hâlâ gayrı asker kalmayup, kulluk ulûfeli kula munhasır olup, âleme tuhmü fesad ekildi, ve bu iki taife bihaddü bişümar iken gene bir maslahat görülmez ve bir kâr encama ermez. İstedikleri zaman sefere giderler; itaat yok, tarafı saltanattan havfü haşyet yok(1). Askeri islâm böyle mi olur? Bunlarla tekayyüd fi zamanına farzı ayn olmuştur. Bakî ferman padışahındır.

(1) Nusha: Esamem çalınırsa cüz'î şeyle yine olur deyü. *A. K.*

REAYA FIKARASI AHVALİ BEYANINDADIR

Seadetlü ve şevketlü Hakanı İskender haşmet hazretlerinin zamiri tabnaki münevverlerine nihan olmıya ki 990 tarihine gelince reaya fıkarasından her bir nefer başına kırkar akça ve ellişer akça cizye ve kırkar akça hane avarizi ve iki koyundan bir akça resmi ganem alınıp, ziyade alınmazdı. Ancak mübaşir olanlar cizyeden ve hane avarizinden ikişer ve üçer ve gayet beşer akça "Gülâmiye" namile alup, tecavüze kimsenin zehresi yoğıdı. Ve havassı Hümayun yazusu iki bin dört yüz kırk bir yük akça olup, ümena ve ammalden ekal mertebede yazusu tahsil olunsa ol meblâğ akça tahsil olup, dahili Hazine olurdu.

Hâlâ ulûfeli kul taifesi ziyade olup, kul ziyade oldukça masraf ziyade olup, masraf ziyade oldukça teklif ziyade olup, teklif ziyade oldukça reayaya teaddi ziyade olup âlem harab olmuştur.

Mukaddema kırkar, ellişer akça alınan hane cizyeden şimdi yalnız Mirî için her bir neferden ikişer yüz kırkar akça ve her hane avarızından üçer yüz akça ve her koyun başına bir akça tayin olunup, ve altı bölük halkı bir kaç senedir tahsili mâli padışahîyi kendülere hizmet edüp, vükelâi saltanattan cümle defterleri teğallüben alıp alâmeleinnas Sultan Mehmed Han camii şerifi hareminde mezad edüp, birer, belki birer buçuk kuruş gulâmiye ile Zeyd ve Amre satup, alanlar dahi birer kuruşa kani olmayup, memaliki islâmiyyeden yedişer, sekizer yüz akça cizye ve avarız cem olunmağa başladı.

Ve her koyundan yedişer, sekizer akça alınıp, Anadolu vilâyetlerinde hod koyun başına yirmişer, otuzar akça alır oldular. Ya bu zülme reaya nice takat getürsün? ve halkı âlem bu cevri nice getürsün? Havassı Hümayun hali hod diğergün olmuştur. Dört yüz seksen dört yük akça yazusu olan Gürcistan ve Gence ve Revan ve Bağdad memleketlerinde olan havassı Hümayun karyeleri elden çıkıp düşman eline girdi. ve bir bölüğü dahi hilâfı şeri temlik ve vakf ve paşmaklık oldu. Ve bir bülüğü haraba müşrif oldu. Ve bir bölüğü vüzera havassı oldu. Hâlâ mevcüd olan havassı Hümayun karyelerinden yüz yük akça ancak da-

hili Hazine olup, maadadan nam ve nişan kalmadı. Velhasıl şimdiki halde reaya fıkarasına olan zülmü teaddi bir tarihde ve bir iklimde ve bir padışah memleketinde olmamıştır. Memaliki islâmiyyeden bir memlekette zerre kadar bir ferde zülm olsa ruzu cezada mülükden sual olunur, vükelâdan sorulmaz. Ve anlara sipariş ettim demek huzuru rebbel'âleminde cevab olmaz. Ahı serdi mazlüman hanümanlar harab eder, eşki çeşmi derdimendan dünyayı garkabı fena eder. "Küfr ile dünya durur, zülmile durmaz." Adalet tulü ömre sebebdir, ve intizamı ahvali fıkara padışahlara mucibi cennettir. Bu dediklerim kelâm benim değildir, ülema ve meşayıh kavlidir. İtimad buyurulmazsa andan sual oluna. Ahval böyledir. Bakî emrü ferman seadetlü sultanım hazretlerinindir.

MEMALİKİ İSLÂMİYYEDE ZUHUR EDEN FİTNE VE FESADA BÂİS VE BADİ NE İDÜĞİ VE NE SEBEBİLE NE MİKDAR MEMALİK ELDEN GİTTÜĞİ BEYAN OLLUNUR:

Seadetlü ve azametlü padışahı kişverküşa hazretlerinin zamiri pertevendazı nur efzalarına nihan olmıya ki: Devleti Âlî Osman halledet hilâfetehüm ilâ âhırızaman bir Devleti âliyyei âzimedir ki etrafü cevanibde olan âdayi dinü Devlet cümle yekdil ve yekcihet olup, her tarafdan azmı hücum etseler biemrillâhi tealâ cümlesine cevab vermek âsan idi.

Hâlâ memiliki islâmiyyeden bunca vilâyetler gidüp, bunca hasaretler ki olmuştur, ve adayı din üzerine bu kadar seferler olup, bihesab mal ve hazain telef olmuştur, yine din ve Devlete nâfi bir hizmet görülmediğine sebeb budur ki: 990 tarihinden beri menasıbı padışahî rüşvet ile naehline verilir oldu. Ve erbabı mukatele hakkı olan zeamet ve timar sepetlere girüp, erbabı paymal oldu. Evvelâ, balâda zikrolunduğu üzere, Rumeli beylerbeyisi yalnız eyalet askerile Nemçe kıralı gibi bir âzim düşmana cevab verüp, nice def'a bozmuş iken ve yüz aklığı etmiş iken bin tarihinden beri on beş sene alettevali Nemçe kıralı üzerine serdarı âzam bunca tantana ve şevket ile sefer eyledi, ancak iki kale ve dört palanka alınıp, kıralı bed fial ise serhaddi memaliki islâmiyyeden otuz mıkdarı kale ve palanka alıp, el'an ellerindedir. Ve mukaddema Anadolu vilâyetlerinde Celâlî eşkiyası bin dört tarihinde zuhur edüp, Anadolu ve Karaman ve Sivas ve Haleb ve Şam ve Urfa ve Dıyarıbekir ve Erzurum ve Van ve Musul eyaletlrinde olan kura ve kasabatı garet ve yağma edüp, nice memleketler harab ve yebab oldu. Belki payıtahtı kadim olan mahrusei Brusa dahi yağmalanup, nice mahallâtı ihrak binnar olundu. Urban ve Türkmen taifesi dahi itaattan çıkıp, reaya fıkarasına zülmü teaddiyi hadden efzun etmeğle ol cihetten dahi nice köyler harab oldu. Ve Karadeniz tarafından dahi Kazakı âk zuhur edüp, her sene sahili bahirde olan kura ve kasabatı garet ve yağma ve ashabını esir ve giriftar edüp, mukabele eder kimesne olmamağla (Rumelihi-

sarı) na karib mahalle gelüp, (Yeniköy) ü ve nice bahçeleri ihrak binnar ve emvali müslimini garet ve hasaret eyledi. Ve şerü şurları def içün Boğazda kaleler yapılup, İstanbul etrafı muhafaza olunmak lâzımgeldi. Ve şahı Acem dahi mukaddema bir nice eyaletler aldığından gayrı Bağdad gibi bir hasnı hasini elimizden alup, ve imamımız ve muktedayi dinimiz hazreti İMAMI ÂZAM EBU HANİFEİ mükerremin merkadı münevverin zabtedüp, nice ihanetler eyledi. Bunca zamandır üzerine sefer olur, ve bişümar Beytülmal telef olur; kat'a müfid olmayup, elinden iki hanelü bir karye alınmadı. Bu asrın askeriyle alınmak ihtimali dahi yoktur, meğer padışah kendi gide ve lütfa mazhar düşe.

Memaliki Yemen dahi elden çıkup, İmam dedikleri şahsın kabzei tesarrufuna girüp, ve Maan oğlu dahi sureti itaatla bir âsî olup, memleketten bir beylerbeyilik yeri teğallüben zabtedüp, ve Basra ve Lehissa valisi dahi tavaifi mülük şekline girüp, ve 1005 tarihinden beri cem'an memaliki islâmiyyeden on dokuz eyalet yer elden gitti. Bakî kalan memleketlerin dahi kendi zalememiz yakup, reaya ve beraya perişan oldu. Bu musibet ne musibettir!

Velhasıl saltanatı aliyyenin şevket ve kuvveti askerile ve asakirin bekası Hazine iledir, ve Hazinenin tahsili reaya iledir, ve reayanın bekası adlü dad iledir. Hâlâ âlem harab ve reaya perişan ve noksan üzere ve erbabı seyf bu halde.Bir tarafdan (nusha: taraf taraf) memaliki islâmiyye elden gitmekde; yine tedbiri görülmez ve ilâcı sorulmaz; envai sefahet eksilmez. Bu gaflet ne gaflettir! Elhamdülillâh seadetlü padışahımız hazretleri serefrazı selâtini ruyi zemin ola, Mekke ve Medine padışahı ola. Adayı Din ve Devlet bunca memaliki almak ve reaya fıkarası payımali zülmü sitem olmak kat'a reva görülmez. Bunun tedbiri ve ilâcı görülmek padışah hazretlerine farzı ayın ve aynı farz olmuştur. Bakî emrü ferman seadetlü padışahı âlempenah hazretlerinindir.

KUL TAİFESİNE VE BAZI MEMLEKETE MÜTEALLİK AHVAL BEYANINDADIR Kİ ZİKROLUNUR:

Seadetlü ve şevketlü padişahı ruyı zemin hazretlerinin kalbı pür temkinlerine nihan olmıya ki: Eğer âlemin tashihi babında bir tedarük görülmezse ve mülki nazenine bir intizam verilmezse ümmeti Muhammed "nefsî nefsî" deyüp, reaya ve beraya bilkülliyye berbad olur. Zira kul taifesi itaattan çıkdı, zabitler zabıttan kaldı. Nasihat ile kul zabtolunmaz ve iltifat ile islâhı mümükün olmaz. Bu asrın kulu bir kuldur ki mah bemah cemii mevacibleri peşin verilse ve herbirinin cemii levazım ve mühimmatı tarafı Mirîden görülse ve herbiri mustağrakı eltafı günagün olup, ve ammei ülema ve meşayih bir yere gelüp, bunlara nashu pend eylese ve her birini hezar nasihatla semti itaata sevketseler ve "Padışahı islâma muhalefet, din ve nikâha zarardır" deseler birisinin güşüne girmez, ve zerre kadar faidesi olmaz. Elhasıl beni âdem kahrile zabtolunur, hilmile olmaz.

Selâtini salifei izam altı bölük halkını yeniçeri ocağile ve yeniçeri taifesini altı bölük halkıle ve bu iki taifeyi züama ve erbabı timar kullarıle zabtederlerdi. Şimdi ehli timar bilkülliyye yoğoldu, ve kulluk kendülere münhasır olup, her biri bir dev oldu. Tekayyüd hemen buyurulursa maslâhat âsândır.

Zeamet ve timar kelevvel tekmil ve ulûfeli kul mümkün oldukça taklil olunsa biiznillâhi tealâ âlem nizam bulub, saltanatı aliyye kemakân revnak bulur ve seyfi islâm galip olur, âdai din mahkur olur. Asker çokluğu faide vermez. Az ve öz, muti ve munkad gerek.

Ceddi âlâları Osman Gazı hazretleri ibtidai zuhuru saltanatında bir iki bin asker âdem fermanber olmak ile bunca memleketler fethedüp, âlem serapa düşman iken kimesne mukabele edemedi ve seyfi islâm galib olup, cevanibi erbaaya nice velvele saldı. Badehü evlâdı izamları enarellahü berahinehüm Anadolu tarafından bir mıkdar guzat ile fisebilillâh Geliboluya geçüp, Rumeli serapa küfrü dalâlet ile malâmal iken ve kelimei şehadet getürür bir ferd yoğıken nusratı Cenabı Barî

kendülere yarı kılup, zamanı şeriflerinde nice bin kilise mescid ve cami ve zaviye olup, sadayı zikrü tevhid asumana irdi. Ve bunca kılâ ve memalik kabzai tasarrufa girdi. Badehü günden güne şevketi islâm ziyade olup, Arab ve Acem, Kâbe ve Yemen desti tesarrufa gelüp, Devleti Osmaniyye bir Devleti azime olmuş idi ki meğer İskender malik olmuş ola. Böyle bir Devleti nazenin irtişa ile harab olmak lâyık değildir. Ve reaya ve beraya ziri kahri zalemede payımal olmak münasib değil; bunun ilâcı görülmek gerek; ve zaleme ve ehli fesadın hakkından gelinmek gerek. Bu hususta ihmali Cenabı Barî izzü şanühü ve Muhammed Mustafa aleyissalâtü vesselâm ve ammei ehli din lâyık ve reva görmez. Bihamdillâhi tealâ seadetlü padışahımız sultanı bahrü ber, sülâleî âlî Osman bir kahramanı sahibkırandır ki her nereye teveccüh buyurulsa bihamdillahi tealâ hail yoktur. Tashihi asker murad buyurulsa cümleden mühim zeamet ve timar görülmektir. Ve kura ve mezari erbabı seyfe verilmektir. Ve zeamet timarı erbabına tevzie mani olup, vilâyetin harabına bâis olanlar hâlâ addolunmak lâzımgelse ancak otuz, kırk âdem olur, ziyade olmaz. Öyle olsa otuz kırk âdemin hatırını riayet içün böyle bir Devlet muhtel ve müşevveş olmasını hâşâ ki seadetlü padışahımız hazretleri caiz göre. Velhasıl ammei ukalâ ve ehli basıretin ittifakı bunun üzerindedir ki mademki zeamet ve timar erbabına verilmeye ve seferi Hümayunda her biri bayrağı altında mevcüd bulunmıya, âdadan intikam alınmaz ve eşkıya tahtı zabta girmez ve reaya ve beraya desti zalemeden halâs bulmaz. Hakıkatı hal bu minval üzeredir. Bakî ferman seadetlü padışahı dinpenah hazretlerinindir.

SEPETLERDE OLAN ZEAMET VE TİMAR NE TARİK İLE BULUNUR? ANIN TASHİHİ BEYANINDADIR:

Seadetlü ve şevketlü padişahı Cemcah hazretlerinin hatırı Hümayunu feyzeserlerine nihan olmıya ki: Na mustahik yedinde ve ekâbir sepedinde olan zeamet ve timar erbabına tevzi olunmak muradı Hümayün olunsa bilütfillâhi tealâ beylerbeyiler tevzi ve tevcihi ile vücude gelür. Asıtaneiseadet tarafından dahlolunursa mustahik ve na mustahik temyiz olunmaz, ve ekâbir ve âyan mudahalesinden halâs olunmaz ve zuhure dahi gelmez. Hattâ 1011 tarihinde Yemişçi Hasan paşa veziriâzam ve Engerus seferinde serdar ve Mahmud paşa Asıtaneiseadette kaimmekam iken, badehu 1022 tarihinde Nasuh paşa veziriâzam iken zeamet ve timar sepedlerden ihraç ve erbabı istihkaka tevzi olunması babında Hattı Hümayunu seadetmakrun sadır oldukda veziriâzam Hasan paşa seferde ve kaimmekam Mahmud paşa Asıtaneiseadette tevzi ve tevcih etmeğle ol tashih zuhure gelmedi. Ve Nasuh paşa dahi Rumelide vakı olan erbabı timar ve züamayı mahrusei Edirneye götürüp yoklama mahallinde ekâbir ve âyan hizmetkârlarına ve kullarına sepahiyane libaslar giydürüp ve beratlarile gönderüp, cümlesi mevcüd yoklanmağla bir timar zuhure gelmedi. Bu def'a dahi Asıtaneiseadette yoklanıcak yine ol şekil olur, ve zeamet ve timar kelevvel sepedlerde kalır, bu tarik ile zuhuru mümkün olmaz Amma biinayetillâhi tealâ tashihi ve zuhuru şol vechile âsan olur ki her vilâyetin beylerbeyisine mahalline varup binden yüz bine varıca hamustahikde olan zeamet ve timarı, erbabı istihkaka tevzi ve tevcih eyliyeler deyü fermanı padişahî sudur ede. Zira her vilâyette ve her sancakda ve her nahiyede kadimî ocak erleri ve sepahî ve sepahîzadeler malûm ve muayyendir. Ve il esamisi ile olan ecnebi ve hizmetkâr ve köleler üzerinde olup, ağaları zabteylediği zeamet ve timarlar dahi cümlesi malûm ve mübeyyendir. Ol makule namustahiklerin zeamet ve timarları istihkak erbabına tevcih ve tevzi olunmak babında fermanı padişahî ki sudur eder, baba oğlu, oğlu babayı ve karındaş karındaşı katlanmayıp,

MISRA'

YOL BİLEN KÂRBANA KATILMAZ

mazmunu ile taraf taraf dökülüp gelüp, filân kesde olan timar gulâm ve hizmetkâr üzerindedir; ve filân zeamet sepedde ve filân cücelerde ve dilsizlerdedir deyü bir timara on âdem yapışup, mustahikka hasmolup, herkesin ipliğin pazara çıkar, ve inşallahütealâ Devleti âliyyei padışahîde bir timar saklanmayup cümlesi zuhure gelür. Lâkin erbabı timar evvelki mertebesini bulmaz. Zira Defteri Hakanîde isimleri mestur olan reaya ve evlâdı reaya kimi ulûfelü kul ve kimi kul namında olup, nice karye (nusha: ler) teaddii zalemeden harab ve yebab ve ahalisi perişan ve girizan olup, namü nişanları kalmamıştır. Ana binaen her ne mıkdar dıkkat olunsa evvelki mertebesin bulmaz. Amma lütfü Hak ile buna dahi bir tedarük vardır. Eğer makbulü Hümayun olursa evvelki mertebe değil, lütfü Hak ile kırk, elli bin, dahi ziyade olmak mümkün olur. Nerede zuhure geleceği bundan sonra zikrolunan kazıyyelerde beyan olunur. Bakî ferman seadetlü padışahı âlempenah hazretlerinindir.

ERBABI ZEAMET VE TİMARIN KEMAYENBAĞI TASHİH VE TEKMİLİNE MÜLÂHAZA OLUNAN TARİKTİR Kİ BEYAN OLUNUR:

Seadetlü ve şevketlü padışahı dinpenah hazretlerinin mir'atı mücellâyı tab'ı Hümayunlarına nihan olmıya ki: Zeamet ve timarı kemayenbağı tashih ve tekmil ve evvelki mertebeden ziyade olmağa sâyı Hümayun ve azmi cemil buyurulursa biavnillâhi tealâ şol vechile müyesser olur ki: Hâlâ havassı Hümayun karyeleri her sene bölük halkına hizmet verirler, ve aralarında (bey'ün min yezid) olup, pulluk pulluk satılır. Cem'an mali padışahî namile ancak yüz yük akça dahili Hazine olur. Ol dahi kul mevacibine sarfolur. Ol taifeye nakıd akça verilmekden ise havassı Hümayun karyelerini ağır ulûfeliye ulûfesine bedel zeamet ve timar verilüp, ulûfeleri Hazineye kalsa hem bunca kılıç ihdas olunup, hem ol taife tahfif olunurdu. Ve Hazinei âmireye dahi küllî faide hasıl olurdu.

Bu dahi malûmu Hümayun ola ki: Hilâfı şer'i şerif bazı temlikler ve vakıflar vardır; eğerçi sureta hayır görünür, amma indettahkık izaatı Beytülmaldır. Zira memaliki islâmiyyede olan kura ve mezari mahsulâtı ki Beytülmale sarfolunur, guzat ve erbabı mukatele hakkıdır. Şer'an masrafı muayyeni vardır. Ol makulelerin vakfiyyeti nice sahih olur?

Şer'an caiz olan evkaf anlardır ki selâtini maziye eskenehümüllahü fi cennatı âliye fethettikleri memalikden ammei müslimin için vaz'ettikleri evkafı cemile ve hayratü hasenattır. Ve zamanı sabikde gazi beyler ve beylerbeyiler hasbeten lillâhi tealâ gazalar edüp, yümni Devleti aliyyede nice memleketler fethedüp, din ve Devlete lâyık nice hizmetlerde bulunmağın selâtini izam dahi hizmetleri mukabelesinde fethettikleri memleketten kendülere bazı kura ve mezari temlik edüp anlar dahi İzni selâtin (nusha: sultanî) ile ammei müslimine nafî hayrat ve hasenat edüp, cemiler ve imaretler ve zaviyeler bina edüp, ol makulelere vakfederlerdi. Gazi Evrenos bey ve Turhan bey ve Mihal oğlu

ve sair mucahidi fi sebilillâh beyler ve gaziler gibi bu makule vakıfları eimmei din tecviz etmişlerdir. Bunlardan maadası meşru değildir. Bir âdem dinü Devlete lâyık hizmet görmeye, ve memleket değil, belki bir karye fethetmeye, mücerred mukarrebi padışahî olmağla nice yüz yıl mukaddem fetholunmuş memleketten Beytülmali sırf nice kura ve mezarii birer tarik ile kendülere ve evlâdlarına temlik ettirmişlerdir. Badehü diledikleri yeri vakfedüp, bazılar dahi vakıf namile evlâdlarına akar etmişlerdir. Ol makule vakıf nice sahih olur? Ve anı besmele ile nice tenavül caiz olur? Evvelâ ol makule kimesnelere hakkı Beytülmali temlik şer'an caiz olmak gerektir ki hatta vakfiyyeti sahih ola. Bir emrin asli batıl ola, fer'i nice sahih olur? Bu makule temlikler Beytülmali sırfdır ve guzat ve erbabı mukatele hakkıdır. Din ve Devlete lâyık olan budur ki iki yüz yıldan beri temlik ve evkaf olan karyeler hakkü adl üzere yoklanup meşru olan temlik ve vakıf karyeleri hali üzere ibka buyurulursa nameşru olup, hakkı Beytülmal olanlar ulûfeli kul taifesine tevzi ve taksim olup, nice bin kılıç ihdasına sâyı Hümayun buyurula. Böyle olıcak kılıç kesretine ve hazinenin vefretine ve izdiyadına sebeb olup, nice menafi muşahede olunur. Amma, şöyle ki ol makule vakıflarda camiler ve mescidler ve zaviyeler ola. Anlar dahi muattal olmak reva görülmez. Nihayetül'emir tarafi mirîden vazifeciler tayin olunup, ol hayrü hasene dahi seadetlü padışahın (nusha: padışahımın) ola. Ve mezari ve kura dahi ashabını bula. Halbuki (nusha: hâlâ) havassı Hümayun karyeleri ve hilâfı şer temlikler ve vakıflar mahsulâtı namahal yerlere sarfolunmakdan ise yollarNe gelmiş ulûfeli kul taifesine tevzi ve taksim olunsa kırk, elli bin nefer ulûfelerin Hazineye koyup, timara çıkarlardı. Kırk bin neferin yevmiyyesi biri biri üzerine yirmişer akçadan senevî iki bin yük akçadan ziyade hazineye sây olup, irad masrafa galib olur. Ve bir karye iki âdeme ve iki karye bir âdeme mümkün oldukça verilmeye. Ve ulûfelinin dahi güzide ve şehbaz ve bahadırlarına ve reca ve temenna edüp, bin canla talib olanlarına verile. İnşallâhü tealâ kadimî olan kılıçlarla cem'an yüz binden ziyade zuama ve erbabı timar zuhure gelür. Ve seferi Hümayun vakı oldukda Miriden hazine ve zahire ve deve istemezler. Binayetillâhi tealâ vakı olan seferler her vechile âsan olup düşmanı dinden murad üzere intikam alınur. Bakî ferman seadetlü ve şevketlü padışahı azimüşşan hazretlerinindir.

ŞAH ABBAS-I ŞEVKET-İLTİBASDAN TASHİHİ MEMLEKETE MÜTEALLİK (NAKLOLUNAN) HİKÂYEDİR (Kİ ZİKROLUNUR):

Seadetlü ve şevketlü padışahı âlempenah hazretlerinin hatırı derya feyzı mihir asarlarına nihan olmıya ki: Mukaddema şahı Acem olan Abbas şekavet iltibas ibtidai devletinde vüzera ve vükelâsın, ülema ve ukalasın cem'edüp: "Selâtini izamı Osmaniyan bu mertebe kuvvet ve kudret ve şevket ve celâlet bulup, maliki memaliki bihaddübişümar olup, biz zaif ve adimül'iktidar olduğumuzun sirrü hikmeti nedir? Bana muaccelen şerhü beyan idün " dedikde anlar dahi birkaç gün istimhal edüp, tenhalarında akdi meclisi meşveret ettiklerinde cümlesinin re'yü endişesi bunun üzerine karardade oldu ki "Selâtini Âlî Osman bunca azimüşşan ve kişveristan olduklarının hikmeti budur ki: Vüzerasından birisi mesnednişini vezareti uzma ve sadırnişini vekâleti kübra oldukda zimamı istiklâl eline verilüp, umuru saltanata andan gayrı bir ferd mudahake etmez, ve erbabı menasıb ve cah bigünah azlolunmaz. Ve erbabı seyf ve ashabı harb pâk ve mazbut ve cins ve asil,aralarında ecnebi, bigâne yok. Ve içlerinde şöhret ve ziynet ve raht ve baht yok. Reaya ve beraya âsudehal ve mali Beytülmal ile hazineleri malâmal ve mali vakıf ve mali eytam hazinelerine girmez, ibadullahdan zülmen bir akça alınmaz. Ol cihetten tali ve devletleri küşade ve esbabı husuli murad cümleten âmade. Kılıçları galib, himmetleri calib"deyü bunun üzerine cümlesi müttefikulkavil oldukdan sonra huzuru şaha gelüp, arzı metai fikrü endişe kıldıklarında şahı gemrah: "Filhakika kelâmınız hak ve kavliniz musaddaktır." deyü rey ve fikirlerin istihsan edüp, filhal üzerinde olan elbisei fahireyi ve meyanında olan zerrin kemeri ve tiği mücevheri çıkarup, üç yüz akçalık bir kat kapama ve bir siyah kılıç ihtiyar eyledi. Padışahı islâm ile sulhü salâha ragıb olup, karındaşı oğlun deri devlete irsal ve senevî ikiyüz yük ipek pişkeşine teahhüdedüp ve Özbek Hanı ile dahi musalâha edüp, tamam mertebe âzade ve bikayd oldukdan sonra taraf taraf münadilere nida ettirüp, "Her kim ki şim

raht ve libası âlî kıymet istimal ede ve reaya ve berayaya zülmü teaddi ede, ciğerin sökerim, ve hanümanın yıkarım, ehl ve evlâdın kırarım." deyü muhkem tenbihler edüp, badehü hanların cem'edüp, içlerinden bir âkılı kârdanı Hanlar Hanı edüp, istiklâli tam verdi. Ve cümle Hanların menasıbı kaydi hayat ile verüp, kendülerden sonra evlâdına verdi, ve sözünde sabit kadem olup kat'a merkezinden ayrılmadı. Hattâ Tebriz eyaleti ki kabzei tesarrufuna gireli otuz yıl olmuş idi, Pirbudak nam bir Hanında olup, kat'a azletmedi. Mezbur Pirbudağı Tekeli Mehmed paşa Van beylerbeyisi iken katedicek şah yerini oğluna verdi. Oğlu dahi fevt olıcak oğlunun oğlu, dört yaşında bir sabiye verdi. El'an Tebriz eyaleti Pirbudağın oğlu oğlunundur. Ve Revan eyaleti dahi zabtına dahil olalı yirmi sekiz yıl olmuştur, ibtida nice ki Emirgüne nam bir Hanına vermiş idi,müddeti ömründe azletmeyüp, mürd oldukda oğluna verdi, el'an eyaleti Revan'e Emirgünenin oğlu mutasarrıfdır. Sair Hanlıkları dahi bu minval üzere kârgüzar ve namdar kimesnelere verüp, birisini azletmedi. Cürmü olanı katletti ve askerin dahi murad üzere tashîh edüp, on iki bin mükemmel ulûfelü kul edüp, ve kırk bin nefer dahi Hanlarına ve sultanlarına tayin edüp, bu mıkdar kul ile Geylân ve Mazendran memleketlerin teshir edüp, Hind ve Özbek diyarında nice vilâyetler alup ve memaliki islâmiyyeden dahi nice kaleler alup, üç padışahı islâm beyninde ve Gürcistan kurbunda olurken cümlesine kılıç ile cevab verdi. Sebebi budur ki askeri az ve öz ve pâk olup, ve mansıbları müebbed verüp, ve reaya ile kemali tekayyüd etmeğle, şah böyle bir bi din ve bi mürüvvet iken adlü dad etmeğle böyle müeyyed olıcak, padışahımız ki halîfei ruyi zemin ve penahı Devlet ve dindir, hemen ki re'yi şerîfi âlem âraları adlü dad tarafına masruf buyurula, bifazlillâhilmüstean ekalimi seb'a musahharı şimşiri kitisitan olup, etrafı memalik pür emnü eman olmak mukarrerdir.

Âlemin nizamü intizamı padışahların kalbi şeriflerine menut ve merbuttur. Padışahlar kalbi âlemdir. Kalb salih olıcak beden dahi salih olur. Mülûk eyülüğe teveccüh buyursa âlem serapa nızam bulur; kemliğe teveccüh ederse hâl mükedder olup, ağaçlar meyve vermez ve yerlerde otbitmez. Padışahların vücudu bir tılsımı azimdir. Hakıkatı hâl budur. Bakî ferman padışahı âlem ârâ hazretlerinindir.

TASHİHİ VÜKELÂ VE EHLİ DİVAN VE DEF'İ RÜŞVET NE YÜZDEN MÜYESSER OLACAĞI BEYAN OLUNUR:

Seadetlü ve şevketlü padişahı âlicah hazretlerinin zamiri müniri nur efzalarına nihan olmıya ki: Bu kadar âşubü fitne ve fesade ve reaya ve memalik harabına ve hazain ve emvalin noksanına sebeb rüşvet habisi olmuştur. Madamki vechi arzdan lâşei rüşvet def olunmaya, adalet mümkün olmaz, ve tashihi umuru âlem müyesser olmaz.

İrtişanın bilkülliyye def'i muradı Hümayun olursa evvelâ mukaddemesi budur ki veziriâzam mustakıl olup, iç ve taşra halkından umuru saltanata bir ferd mudahale etmiye. Ve vüzerayı izam hizmetlerinde olan kullarında dirlikli ve defterli kimesneleri olmıya. Ve memaliki mahrusei islâmiyyede vakı olan eyalet ve sancakları yolları ve erleri ile gelmiş bir er ve namdar ve müdebbir vesahibi vekar olan beylerbeyilere ve sancak beylerine müebbed ihsan oluna. Anların dahi hizmetlerinde olan cebelüleri dirliklü olmayup, abdı müşteraları ola. Ve cürmü günahları mütehakkak olmayınca azil olmıya. Tamam mertebe künhüne vasıl olup, zülmü fesadları sabit ve mütehakkak ola. Azil ile iktifa olunmayup, bihasebişşer velkanun cezaları görüle. Ve zeamet timarı umum üzere beylerbeyiler tevcih edüp, Asıtaneisadetten vechen minelvücuh mudahale eylemiyeler. Ve menasıbı ilmiyye ehli ilim ve sahibi fazla ihsan olunup, müderrislerden bir güne rüşvet alınmıya. Müddetlerinden dahi bir gün alınmıya. Ve cahil olanlar tariklerinden ihrac olunup, minbadin mansıb verilmiye. Ve paşmaklıklar havassı Hümayun karyelerinden verilüp, icmallü zeamet ve timarlardan verilmiye Ve dergâhı âlî kapucubaşılarının Defteri icmalde arpalıkları muayyen ve mübeyyendir, yine ol arpalıklar tayin olunup, zeamet ve timardan arpalık namile bir şey verilmiye. Ve her biri bâlâda mezkür olduğu üzere sancağa ve beylerbeyiliğe lâyık ve erzan kimesneler ola. Ve dergâhı âlî müteferrikaları dahi kezalik o hâl üzere sancağa lâyık ola. Ve Divanı Hümayun kâtibleri ehli marifet ve kemal sahibi ve her kalemde name tahririne kadır kimesneler ola. Ve Defteri Hakanı ve maliye kâ-

tibleri mustakım ve dindar olup, ve her zümreye haddü mıkdar tayin olunup, ziyade ve noksan kabuletmiye. Tayin olunan mertebeden ziyade gelen eğer müteferrika ve eğer çevuş ve küttabdır, müteferrikalıkları ve çavuşlukları ve kitabetleri beratlarından def'olunup, cümlesi zuama ve erbabı timar olalar. Ve her biri kanunu kadim üzere yarar cebelüleri ile eşmek üzerine fermanı âlî sudur ede. Ve sefere eşmiyen ve kılıca kadır olmıyan cüce ve dilsiz taifelerine kanunu kadim üzere ulûfeler tayin olunup, zeamet ve timarı erbabına verile. Ve tashihi âlem içün müteferrika ve çavuş ve küttab zümrelerine ve sair zuama ve erbabı timara kâinen min kân sinnü sâli (nusha: salleri) ve aslü cinsleri ve sakin oldukları memleketleri ve dirlikleri ile eşkâl ve berevatı verilüp, yoklandıkda yine ol berat ile yoklanup ihtimam oluna. Böyle olıcak kimesne kimesnenin namile dirlik zabtedemez, ve hizmetkârlar ve âzadsız kullar üzerine edemezler. Her kesin berat ve eşkâli yedinde ıtakname gibi olup, mahallinde tatbik olunur.

Asrı evvelde halkda emanet ve diyanet olmağla bu makule umura ihtiyaç olmazdı. Amma şimdi hile ve hud'a ve tezvir ve telbis çok olup, çak böyle tekayyüd olmayınca asker tashih olmaz ve ecnebi mudahalesinden halâs bulmaz. Mensabı padışahî ki ehline ihsan oluna, ve zeamet ve timar dahi dikkat ve ihtimam üzere bu yüzden zabtoluna, raşiler rüşveti kimlere verürler? Ve mürteşiler rüşveti habiseyi kimlerden alabilürler?

Bu takdirde biinayetillâhi tealâ irtişa âlemden bilkülliyye kalkar. Hususa irtişa hakkında "Leanellahürraşı velmürteşi" buyurulmuştur. Seadetlü padışahımız hazretlerinden memulü heme halkı cihan budur ki bu edillei katiyyetülfehva ile amel buyurup, menasıbı ehline tevfize ve sa hifei âlemden def'i irtişaya bezli mesaii cemile buyuralar. Feyyazı mutlak izzü şanühü müyesser ve mukadder eylemiş ola. Bakî ferman seadetlü padışahı âlempenah efendimizindir.

MERHUM VE MAĞFUR SULTAN SÜLEYMAN HAN ZAMANININ KEMALİ BEYANINDADIR:

Devletlü, şevketlü padışahı âlempenah hazretlerinin rikâbı Hümayunlarına arzuhali bendedir ki: Malûmü Hümayunları olduğu üzere silsilei aliyyei âlî Osman eyyedehümüllâhü tealâ ilâ yevmilmizan padışahlarından evvelâ vüs'ati memleket ve kesreti Hazine ve şevket cihetinden kemal bulan merhum ve mağfur sultan Süleyman Han olup. ve yine ihlâl (nusha: ihtilâl) i' âleme bais olan ahval dahi anların zamanında zuhur edüp, Devlet kemali kuvette olmağla eseri ol zamanda duyulamayup, bir kaç senedir ki zahir oldu.

Hazreti resul (sallâllahü aleyhi ve sellem) ve çiharı yarı güzin (rıdvanüllâhı aleyhim ecmaın) ve sair hülefa ve selâtin (enarellahü tealâberahinehüm) binefsihi divan edüp, ibadüllahın mesalihini bizzat görürlerdi. Ve çandan ihticab yoğudu. Ol cihetten ahvali âleme kemayenbağı vukuf tahsil ederlerdi. Ve hattâ bu Devleti aliyyede dahi öylece mukarrer idi. Ve sultan Selimi kahhar (aleyhirrahmetüssettar) eski divanhanede bizzat divan eyleyüp, padışah kulların, kullar padışahın bilirlerdi. Umurdide ve kârazmude dört veziri ruşen zamir vardı. Ve her biri nice kerre sancak beyi ve beylerbeyi olup, cübbehane ve sair dinü Devlete lâyık hizmet görecek ve uhdesinden gelecek levazim görüp, ahvali âleme kemayenbağı vukuf tahsil ettikden sonra Anadolu beylerbeyisi, badehü Rumeli beylerbeyisi oldukdan sonra vezir olup, ve kubbe altında oturup, her ahvalden haberdarlar idi.Veziriâzam (nusha: lar) mustakil olup, umuru saltanata kimesne mudahale etmezdi ve kerimei mükerremelerini haseb ve neseb sahibi veyahud Haremi muhteremleri perverdelerinden bir kabiliyyetlüye verüp, damadı padışahî olanlar Asıtanede oturmayup, ahvali memlekete ve umuru saltanata karışmakdan ihtiraz olunmağla taşrada olup, kaydı hayat ile bir sancak ihsan eyleyüp, gönderirlerdi. Kuvvet ve kudret sahibi olup, vardığı yerleri mamur edüp, serhaddatı mansurede nice hünerleri zuhure gelürdi. Ve Beytülmali müsliminden eğer havas ve eğer mukataattır, din

ve ırzı mükemmel âdemlere bervechi emanet verürlerdi. Hakkü adl üzere tahsil ettikleri malı müfredat defterile irsal ederlerdi. Ve her memleketi ilmile âmil ve mustakım ve dindar müfettişlere verirlerdi. Anlar asla kadılıklerinden azlolunmazlardı. Anlar dahi Hazineyi mali eytamdan ve zülm ile tahsil olunan emvalden sıyanet edüp, ne Beytülmali müslimini kimseye yedirirler ve kimesnein malını bigayri hakkın Beytülmale idhal ederlerdi. Padışahlarda ve vükelâda ve erbabı seyfde zinet ve şöhret yoğudu, Şer'i şerife muvafakat ve kanunu kadimi Osmanîye gereği gibi riayet ve bid'attan ziyade ihtiraz olunurdu. Hakıkatı hal bu minval üzeredir. Bakî emrü fermanı âlî seadetlü padışahı âlempenah hazretlerinindir.

MERHUM SULTAN SÜLEYMAN HAN ZAMANINDA OLAN İHTİLÂLİ BEYAN EDER:

Seadetlü padışahı zillüllah hazretlerinin zamiri münirleri ki mir'âtı cihannümayı ilhamı ilâhîdir, hafi olmıya ki: Merhum ve mağfurunleh sultan Süleyman Han zamanı şeriflerinde ihtilâli âleme bais olan maddelerin evvelkisi budur ki, binefsihi divan eylemeği ref'eyledi. Giderek şöyle oldu ki erbabı seyfi değil binler ve binler beyileri bile padışaha bilinmeden kaldı.

İkinci sebeb budur ki: Haremi has huddamından silâhdarı olan İbrahim paşayı def'aten veziriâzam edüp, evvelki kaideyi gözetmedi. Giderek her padışah mahsus bendelerini ileru çeküp, az zamanda veziriâzam etmeğle ol makulelerin ahvali âleme vukufları olmayup, tazeliğe ve iltifatı padışahiye mağrur olmağla vukufu olanlara dahi sual etmeğe tenezzül eylemeyüp, gafletleri kemalde olmağın âlemin intizamı bozuldu.

Üçüncü sebeb budur ki:Kerimei mükerremeleri MİHRİMAH sultanı RÜSTEM PAŞAYA verüp,veziriâzam eyledi.Kemal mertebe nazarları olmağın muradına musaade eyleyüp, ecdadı zamanında fetholunmuş memalikden ol kadar karyeler temlik eyledi ki mülükü tavaifden bir padışaha Hazine olmağa kifayet ederdi. Anlar dahi bazı hayrat yapup vakfeylediler. Hâlâ beher sene ol vakıfdan yüz yük kadar akça gelür. Ol makule sultanların fevt oldukda havassı Miriye alınırken sonra gelenler dahi vakfetmeğe başladı. Hilâfı şer'i şerif Beytülmali müslimin olan bu haslar zayı ve telef oldu. Sevab itikadına vebale girdiler.

Dördüncü sebeb budur ki: Havassı Hümayun ve mukataat, ki Beytülmali müslimindir, veziriâzam Rüstem paşa sây göstermek içün hilâfı şer'i şerif iltizama verüp, iltizamı ehli irz olan eminler kabul etmemeğle bâirz ve fasık yahudi eminler eline girüp, mukataat ve havassı Hümayun karyelerinin kesrine ve harab olmasına bâdi oldu.

Beşinci sebeb budur ki: Merhum ve mağfurunleh hazretleri kulun kemali kuvvetin ve Hazinenin vefretin görüp, zinet ve şöhreti arttırıp,

vüzera dahi anlara tâbi olup, badehü "Vennasü alâ dîni mülûkihim" mazmunu ile âmil olup, cümle âlem halkı zinet ve şöhrete döşendi, giderek bir mertebeye vardı ki mansıb ehlinin mahsulü ve kul taifesinin vazifesi yalnız etmek akçasına yetişmeyüp,zaruri teaddi ve tecavüze muhtac oldular. Teaddi ve tecavüz ile âlem harab oldu. Hiç bu Devleti aliyyede şöhret ve zinet gibi zararı sârî bir bid'at yoktur. Rüstem paşa damadı AHMED PAŞA ki SİGETVAR seferinde dördüncü vezirdi, sonra veziriâzam oldu,ibtida vezir olduğunda esbabı ihtişamdan ancak iki kürkü var idi: Birini Divanı Hümayunda ve birini evinde giyer idi. Lâkin dört beş yüz abdı müşterası ve ana göre cübbehanesi var idi. Sair vüzera dahi bu minval üzere kapuları mükemmel olup, her biri çiftliklerinde yüz katar katır ve yüz katar deve beslerdi. Bir yere sefer olunsa ferman geldikde bir at ve bir deve iştira eylemeyüp, üçüncü gün bervechi istical memur olduğu yere teveccüh edüp, kapı düzmeğe ihtiyacı olmazdı. Şimdi ise askerî ve ehli menasıb ve gayri(1) aidelerin evlere ve bağlara ve köşklere ve samur mulutalara ve zinete verirler. Sefer lâzımgelse iki hizmetkâr ile çıkmağa kadır olmazlar. Şöhret âfettir, demişler. Filhakika azîm âfettir. Hakıkatı hal bu minval üzeredir. Bakî emrü ferman Seadetlü şevketlü padışahımız hazretlerinindir.

(1) Nusha: Şimdi ise asker, eğer ehli mansıbdır ve eğer ehli hizmet.

— A. K. A.

SEADETLÜ VE MEHABETLÜ PADIŞAHIMA LÂZIM OLAN AHVAL BEYANINDADIR

Seadetlü, şevketlü padışahı dinpenah hazretlerinin rikâbı Hümayunu şerefmakrunlarına arzuhali çakeri küstah budur ki: Lillâhi tealâ ve liresulihilmücteba bu abdı naçizden sudur eden bunca kılü kal camı cihannümayi zamiri pür nurlarına jengi küduret olmasun ki her ne ki yazdım ise hazzı nefsim içün veyahud kimseye teassub içün yazmadım, Akli kasırım eriştiği kadar Devleti aliyyeye nafi olanı söylemekde biihtiyarım.Bu hususta HAK CELLÜ ALÂ VE RUHU PÂKİ MUHAMMED MUSTAFA SALÂVATULLAHI ALEYH ve sair enbiayi izam ve melâikei kiram şahidlerdir.

. Nice söylemeyim ki bunca yıldır sefer olur ve nice (nusha: bunca) beytülmali müslimin zayı ve telef olup, reaya ve beraya payımal olur. Askeri islâm zebun ve biiktidar kalup, yine bir kâr hasil olmaz ve bir iş tamama ermez. Vakı olan gafletleri görüp, ciğerim hun olmuştur. Bu kadar mezalim ve mehalif ki ruzu cezada seadetlü padışahımdan sual olunur, asılda padışahımın haberi olmıya, pes mes'ul olmak ne revadır? Ya buna tedarük lâzım değil midir?

Geçen sene makarrı Hümayunlarına karib mahalle saika nazil olmak ve KÂBEİ MÜKERREMEnin dıvarı yıkılmak ve nanü nimetlerile hasıl olup, uğuru Hümayunda can ve baş oynadıgelen kulların kulûbu mekri şeytan ile tarafı şerre münkalib olup, bunca küstahlıklar sadır olmak ve Hak subhanehü ve tealâ bu Devleti aliyyeyi kıyametedek bakı ve muhalled eyliye, bir kaç zamandır Hanedanı saltanatı aliyyenin nevresi nihali ve taze gülbünleri olan şehzadeler zuhur etmeyüp, hasil olanlar dahi biemrillâh muammer olmamak hep padışahıma tenbihi ilâhîdir. Hak sübhanehü ve tealâ sevdiği kuluna tenbih eder. Her kes tenbihi ilâhîye mazhar olamaz. Ana göre agâh ve mütenebbih olmak lâzımdır. Velhasıl Hak sübhanehü ve tealânın takdirile reaya ve beraya üzerinden zülm ve sitem def ve ref ve zeamet ve timar erbabı istihkaka tevzi olunursa mukaddema kırk dört bin kılıç var idi, yine bahrü

berde ve Şarku Garbde kimesne karşı duramaz idi. Şimdi nameşru olan evkaf ve temlikler ve haslar eğer kemayenbağı görülür ve mustahikkıne verilürse nice ilhakat hasil olup, biremrillâhi tealâ yüz bin kılıç zuhur eder. Cebelüler ile dört beş kere yüz bin müretteb ve muselläh asker hasil olur. Böyle olıcak muhalefet etmek kimesnenin hatırına gelmez. Etrafü eknafda olan âdayı din dahi bizzarure muti ve münkad olup, biemrillâh haracgüzar makamına varırlar. Zira elçileri ve casusları daima bundadır. Nizam ve intizamı gördükde "Âli Osman altmış yıldır habı gaflette imiş, biz bilmez idik, şimdi tekayyuzu tam hasil olup, geçen eyyamın taksiratın tedarüke başladı" deyü her biri havf ve hirasdan bitabü tüvan olurlar; akılların dermeğe başlarlar ve bac ve haracı peşin verirler.

Bu Devlet bir Devleti aliyyedir ki kemayenbağı nizam ve intizam bulıcak bikemerihitealâ kat'a bir havf târi olmaz. Nice Devlettir ki iyazen billâhi tealâ gazvat ve musaflarda asakirî islâme on kerre şikest vakı olsa bifazlihi tealâ asla Devleti aliyye halel pezir olmayup, dinî Mahammedî mütezelzil olmaz. Zira birisi gitse yerine onu gelür ve bu Devleti aliyyede altun ve gümüş ve bakır madeni olduğu gibi güya beni âdem madeni dahi vardır. Arnavud diyarında âdem vardır ki on beş yirmi kılıca gelür, şehbaz ve dilâver oğlanı vardır. Ednasına iltifatı şehriyarî olup, dirlik verilse bir şirî merdümhar olacağı bundan zahirdir ki dirlik mahlûl olsa on beş yirmi âdem talib olur. Memaliki islâmiyye mucizatı peygamberî ile madeni merdan ve menbu'ti ricaldir, amma sair Devletler böyle değildir, (nusha: askeriine) bir kerre şikest vakı olsa on yıla dek yerine gelmez, dalıbudağı şikest olmuş dirahte döner. Hemen ki tarafı şehriyariden tekayyüdler ola, bu Devleti aliyye İskender Devletine muadil bir Devlet olur. Hattâ 1003 senesinde vakı Yanık kalesi muhasarasında KRIM HANI olan GAZİGİRAY HA Nki âlî CENGİZ silâlesinden aklü idrâk ve ilmü irfan ile meşhuru cihan, tevarihşinas, sahibi iz'an, namdar bir Han idi,ol tarihde fermanı âlişan ile sefere gelüp, orduyu Hümayune karib geldikde veziriâzam SİNAN PAŞA umumen beylerbeyileri askerlerile istikbale gönderüp, asker dahi mükemmel alaylarile karşı vardıklarında sahra ve vadiler askerden malâmâl olup, müşarünileyh Gazigiray Han askeri kol kol gözden geçirüp, Rumeli askerini muşahede eyledikde ve bu kadar sarıklı ve yarma mahmuzlu ve Tuna geçti hınnalı atlı dilâverleri gördükde hayran ve dembeste kalup, "Âli Osman padışahları bu makule askerle İskender gibi Şarku Garbı fetheyleyüp Süleymanlık eylemeğe kadırdırlar. Aya İs-

kender ve Dara bunun gibi askere malik olmuşlar mıdır? Böyle askere malik olan padışahın bir alay çıplâk tatara ne ihtiyacı var? deyü sual eyledi. Filvakı beylerbeyi ve sancak beylerinde tebdil ve teğayyür yok iken ve timar ve zeamet sepede girmezden mukaddem askeri islâm mükkeml idi. Her ne canibe sefer ferman olunsa memleketler ve kaleler fetholup, senede iki üç defa şehir donanması olurdu. Hikmeti Hak nice müddettir ki timar ve zeamet seped (nusha: ler) e girüp, İstanbulda oturup, nefisperver olanlara ihsan olunupı Ocak oğullarına ve yarar dilâver yiğitlere verilmiyelidenberu ol düzen bozulup, âdayı din, Devleti aliyyenin bu bozgunluğu arasında, bu kadar memleketler almıştır.

Hemen dinü Devlete lâyık olan budur ki, balâda zikrolunduğu gibi, her mansıbı ve her dirliği ehillerine ihsan buyuralar. Ve canü gönülden hıdematı padışahîye bel bağlıyan ve hizmeti muşahede olunan bendeleri hıfzedüp, olur olmaz günah içün zayı eylememek gerektir. Zira eyü ve mücerreb ve dinü Devleti kayırır âdem azala girer, yaramaz âdem katı çoktur, ve cümle yaramazlar eyülerin hasmıdır. Öyle olsa eyü âdem kibriti ahmer makulesidir, ana göre hifzeylemek gerektir.

Hak sübhanehü ve tealâ seadetlü padışahımızın kalbi şeriflerine âlemin tashihini ilka eyliye. Ve kelâmı dürerbarlarında sabit kadem eyleyüp, badelyevim halefde gelen padışahlara ve vüzeraya dahi eyü ameller müyesser eyliye, âmin ya Rabbel'âlemin.

ZEAMET VE TİMAR ERBABINA TEVZİ VE ZUAMA VE ERBABI TİMARIN ZUHUR VE TASHİHİ İŞBU MAHALDE BEYAN VE AYAN OLUNUR: ALLAHÜMME YESSİR VE LÂ TÜASSİR, ÂMİN YA MUİN.

Seadetlü ve azametlü ve şevketlü hakanı zillüllah hazretlerinin rikâbı Hümayunlarına arzolunur ki: Zeamet ve timarın kemayenbağı tashihi ve mürad üzere tekmili biinayetillâhi tealâ olvechile müyesser olur ki Defteri Hakaniden icmal suretleri bilkülliyye ihrac olunup, her eyaletin beylerbeyisine irsal oluna. Ve hattı Hümayunu seadetmakrun ile her eyalette mühkem yoklama ferman oluna ve tenbih ve tekid oluna. Üç aya dek eğer müteferrika, eğer çavuştur, eğer küttab zümresi ve zuama ve erbabı timardır, umum üzre cümlesini beylerbeyiler yanında hazır ola. İhmal edüp, hazır olmıyan her kim olursa olsun dirlikden mahrum ola. Badehü eyaletlerinde mevcüd olan zeamet ve timar kimlerin üzerindedir? görüle. Ve dikkat ve ihtimam ile teftiş ve tefehhus eyliyeler. Erbabı istihkakdan yolu ile gelmiş, yahud Ocak oğlu ocak olanların dirliklerin kendülerde ber kararı sabık ibka ve mukarrer kılalar ve ellerine tevcih tezkereleri vereler ve icmallerde kılıç kaydolunan zeamet ve timarlar, ki hakkı mukateledir, hâlâ paşmaklık ve arpalık tarikile alınmışdır. Ve cüce ve dilsiz ve ekâbir kulu elindedir ve hizmetkâr ve köleleri üzerinde olup, yine ağaları zabteder. Ol makule zeamet ve timarları bilkülliyye erbabı istihkaka tevzi ve tevcih edeler. Amma hini tevzi ve taksimde madamki bir sancağın alay beyisi ve umumen zuama ve erbabı timarı ve çeribaşıları ile sair erbabı istihkak olanlar biryerde mevcüd olmıya, birisi hazır olmağla tevcih eylemiyeler. İhtimalki ol âdemden dahi mustahak âdem zuhur eyliye. Cümlesi hazır olup badehü tevzi eyliyeler, deyü ferman oluna. Ve Dergâhı âlî müteferrikalarına ve çavuşlara ve Divanı Hümayun ve Defterhane ve maliye kâtiblerine kanunu kadimde zeamet ve timar ne mıkdar olageldiyse yine ol mıkdar tevcih ve tayin oluna. Ve balâda zikrolunduğu üzere, tavaifi mezbureye adedi muayyen ve had tayin olunup, ziyade ve nâkıs olmıya. Hadden ziyade olanların müteferrikalığı ve çavuşluğu

ve kâtibliği beratlarından ihracü ref'olunup, zeameti ve timarı ile kalup, kanunu kadim üzere sancaklı sancağında sakin olup, bayrakları altında mevcüd buluna. Ve iki sancakda zeameti ve timarı olanın birisi kendude ibka ve maadası eğer Ocak oğlu ocak olup, evlâdında ve akrabasında dirliğe lâyık ve mustahık kimesnesi var ise mahallinde sakin olmak şartile anlara tevcih oluna. Kimsesi yoğise ahara tevcih oluna. Ve bedeni sıhatta olup, mütekaid olanların dahi tekaüdleri ref'olunup, eğer kendular mustahak ise tekaüd tarikile mutasarrıf oldukları timar ve zeametler sefer eşmek üzerine kendulere ibka oluna. Eğer değil ise mustahikka verile. Ve havassı Hümayun karyeleri ve hilâfı şer' temlik olan karyeler ağır ulûfeli kul taifesine ulûfelerine bedel tevcih olunup, ulûfeleri Hazinei âmireye kala. Ve şer'an caiz olan temlik karyeleri ki balâda zikrolunmuştur, aslâhı evlâda yarar cebelüleri ile sefer eşmek şartile ibka ve mukarrer kılına. Ve bilcümle her eyalette ne mıkdar zeamet ve timar var ise beylerbeyiler tevcih edüp, tezkereleri mucebince umumen tecdidi berat olunmağa fermanı Hümayun sudur ede. Ve her birinin beratında timar ve zeametleri olan sancakda sakin olmak ve yarar cebelülerile bayrakları altında sefer eşmek üzere tasrih olunup, bundan sonra ahar yerde sakin olanların ve kanundan eksik cebelü ise seferi Hümayuna varanların dirlikleri ahara verile. Ve her birinin aslı ve cinsi ve sakin olduğu kasaba ve karyenin ismi ve sinnü sali ve dirliği ne ise mufassal eşkâlile beratı verile. Bu tarik ile zabtolunmağa ihtimam oluna ve badettashih vakı olan mahlûlâtı dahi yine ol erleri bozulmamak içün müteveffanın ne dürlü zeamet ve timarı var ise oğluna ihsan oluna; eğer sağir ise kılıca kadır olunca yarar cebelüleri eşe. Müteveffanın evlâdı yoğise karındaşlarına ve evlâdlarına verile; eğer bu dahi yoğise ammi ve ammizadelerine verile. Eğer vechi meşruh üzere zeamet ve timar Ocak erlerine ve Ocakzadelere ve akrıba ve teallükatına tevcih olunup, bu minval üzere müceddeden kanun buyurulursa bunca (nusha: cümle) zeamet ve timar pâk ve mazbut olup, aralarına reaya ve beraya ve ecnebi ve bigâne duhul edemez oldu. Ve memaliki islâmiyyede zeamet ve timarın nizaı bertaraf olur. Ve bu sebeb ile yüz binden ziyade güzide ve mümtaz zuama ve erbabı timar zuhure gelüp, kanun üzere cebelülerile bifazlillâhi tealâ dört beş kerre yüz bin askeri islâmi zafer âlâm zuhure gelüp, her ne canibe teveccüh ve azimet buyurulursa biemrillâhi tealâ İskender misal seyfi islâm kafdan kafa erişmek kabildir. Ve kul taifesinin dahi biavnillâhi tealâ zabtı âsân olur. Ve memaliki islâmiyye

fevkalhad mamuru âbadan olup, reaya ve beraya asude hal olur. Zira zuama ve erbabı timar kulları kendi reayasını evlâdı makamında hifzu hiraset edüp, zerre kadar kimesneye tecavüz ettirmez. Cizyedarlar zülm edemez ve kapu kulu dahi teaddi edemez. Âlem hayatı taze bulup, şevketi islâm efzun olur. Hak sübhanehü ve tealâ zeamet ve timarın tashihini mübarek kalbi şeriflerine ilham eyliye, âmin bihürmeti seyyidilmürselin.

ULÛFELÜ KUL TAİFESİNİN İCMALEN TASHİHİ BEYANINDADIR:

Seadetlü ve şevketlü padışahı gerdun vekar hazretlerinin tab'ı Hümayunu nükteşinaslarına nihan olmıya ki: Ulüfelü kul taifesini tashih muradı Hümayun olursa icmalen tarikı budur ki: Evvelâ Altı bölük halkında ihdas olunan bid'atlar ref'olunup, kanunu kadimden udul olunmıya. Cümleten ibtidadan olsun, veldeş namile olsun kat'a bölük verilmiye. Ve yedi yılda bir Haremi Hümayun veyahud yeniçeri ocağından ve sair ocaklardan kanun üzere bölüğe çıkmak lâzımgeldikde mürdeleri mıkdarı olup, ziyade olmıya. Ve ne kadar nefer çıkarsa ağalarından ol mıkdar mürde taleb oluna. Ve ulûfesi kat'olunanlar tekrar tashih olunmıya. Ve zabitler bivecih azil olunmıya. Ve balâda zikrolunan bid'atlar aralarından ref'olunup, mülâzimin hizmetleri dahi kanunu kadimden ziyade olmıya. Ve yeniçeri ocağının dahi tashihi binayetillâhi tealâ şol vechile müyesser olur ki devşirme oğlanlar veya kul oğulları ola, bedergâh olalar. Ve on beş, yirmi çukalı olmayınca kapıya çikup,yeniçeri olmıyalar. Ve yedi yılda bir kapu olup, mürdelerinden ziyade kapuya çıkmıyalar. Ve ağa çırağı ve ferzendi sepahi ve becayiş namı bilkülliyye ref'olunup, ol tarikle kimesne yeniçeri olmıya. Ve yeniçeri kethüdası ve çavuşları yedi sekiz yıl mansıblarında berkarar olup, bivecih azil olunmıyalar. Sair zabitler dahi bu minval üzere bivecih ve bigünah azil olunmıyalar. Bunun dahi zabitlerine mühkem tenbihler ve tekidler ola. Balâda zikrolunan bid'atlar ile kimesneyi yeniçeri etmiyeler, ve kanunu kadimden udul etmiyeler. İnşallâhü tealâ bu minval üzere zabtolunup, kanunu kadime muhalif bir ferd yeniçeri ve sepahi olmıyacak ve ardı dahi işlemiyecek, zamanı kalilde tenezzül bulup, biemrillâhi tealâ evvelki mertebesin bulur. Hak sübhanehü ve tealâ bunların tashihin müyesser ve mukadder etmiş ola. Âmin bihurmeti Seyyidilmürselin.

BALÂDA ZİKROLUNAN KAZAYANIN HATİMESİ BEYANINDADIR. İM'ANI HÜMAYUNLARI RİCA (nusha: VE NİYAZ) OLUNUR:

Seadetlüve şevketlü padışahı dâdgüster ve bendeperver hazretlerinin mir'atı cihannümayı kalbi münevverlerine nihan olmıya ki: Etrafı memaliki rüb'ı meskünde vakı olan eğer mülkü ehli islâm, eğer mileli muhtelife padışahlarıdır, kanunlarında menasıbde azlü nasb ve tebeddülât olmamağla belki nicelerinde manendi emlâkü akar evlâda ve evlâdı evlâda, eğer sığar ve eğer kibar, intikal etmeğle memleketleri mamuru âbadan ve reiyyetleri âsude ve adlü dâdları kemalde ve askerleri kavi ve serhadleri masunu me'mundur.

Amma Devleti aliyyei âli Osman halledet hilâfetehü ilâ ahirizzeman bir Devleti azimei bi payan olup, memleketleri vasi ve kulları hadden efzun olup, herbirine hüner ve istidadlarına göre iltifatlar ve nüvazişler, in'amlar ve ihsanlar olunmak iktiza etmeğle vaktü zamanile tebdil ve tağyiri kanunu şehriyaranı âli Osman olmuştur. Ne an ki bivecih azlü nasba ve tamai ham hasebile bir mansıb gâh Zeyde ve gâh Amre verilmeğe selâtini âli Osman ibkahümüllâhü ilâ intihaizzaman hazretlerinden birinin rızayı Hümayunları ola. Bu güne tebdilü tağyir ne muktezayı şer'a sığar ve kanunu münife uyar. Şer'an ve aklen kabih olan bu güne vaz'ı naşayesteyi hâşâ ki selâtini adlâyın makbul ve mustahsen göreler. Zira her mansıb ve her dirlik ashabının sebebi maişeti olup, ehlü iyal ve hizmetkârları ile Devleti aliyyeyei padişahîde oradan geçinüp, gayrı maişet tarafı yoktur. Bicürmü günah mansıbı elinden alınup gayre verilicek ol derdımend ahar san'ata kadır değil, fakir, hor, ve zelil olup, bitabü tüvan ve mustağrakı düyunu bipayan olur. San'ata kadır dahi olsa padışah kulları reaya san'atına karışmak münasib değildir. Serriştei maişeti kat'olunıcak hali mükedder olup, bir alay namustahikler ve ecnebiler ve bigâneler menasıbı padışahîde ola da kadimî ehli silâh olup, eba an ced uğuru Hümayunu padışahîde hizmetler eden bir alay namdaran ve dilâveran fakır ve hor ve zelil olmak namusu saltanatı aliyyeye noksan değil midir? Eğer ol

mazul olan derdımend rüşvet verüp, tekrar mansıb alsa lâbüd verdiği akçayı çıkarmağa sây edüp, zarurî zalim ve bedhahı Devlet olur.

Malûmu Hümayunu şehriyarî ola ki: Zülmü rüşvet her kangı Devlette ki peyda ve aşikâr oldu, ol Devlet harabü yebab ve berkeştei ruzigâr oldu. Bu cümle ahvali kütübi tevarihte bu minval üzere tahkık ve beyan olunmuştur. Elhak bu ikisi dahi havfü hazer olunacak ve hanümanlar harab edici mel'un nesnelerdir.

Bu mukaddeme dahi mukarrerdir ki Devleti aliyyei padışahîde ve dini mübin hizmetlerinde olanlar, eğer beylerbeyilerdir ve eğer sair menasibi padışahî ve hidematı Hümayun erbabıdır, mansıblarında ziyadece dursalar ve bi cürmü günah mazûl (nusha: mazûl olmıyacakların bilseler) ve mazûl olduklarında yine yolları ile müft ve meccanen mansıba vasil olacakların malûm edinseler kangı bi din ve bi insaf ve haindir ki zülmü fesadı ve cevri ibadüllahı ihtiyar eyliye? Eğer tabiatında ve hilkatı asliyyesinde zülmü fesad var ise duyulduğu gibi hakkından gelineceğin ve acaletülvakıt cezası görüleceğin ve akça ile halâsa mecal olmıyacağın yakınen bilicek zülmü adavete cesaret edemeyüp, zarurî âdil olur.

Eğerçi rüşvet menba'ı fesad ve tuhmu dalalettir, lâkin ülema mansıbında gayet şum ve namübarekdir. Zira şer'i şerif mansıbı rüşvet ile satılmak el'iyazü billâh din satılmaktır, ve akibetül'emir nedameti dahi mukarrerdir. Bir cahil rüşvet ile seccadei şer'i Muhammedîye geçüp, hâkim olsa veyahud bir cahil ve batıl iltizam ile naib olsa ol memleketin hali nice olur? Ve ahkâmı şer'i Muhammedî nice icra olunur? Ol makuleleri makamı hükûmete getürmek ve rüşvet ile mansıbı kaza satmak hâşâ şer'i şerifi tahkır ve tezlile raci olur, iyazü billâh zararı azimi vardır. Geçen sene Kâbetullâhü şerefellahın divarı anber sirişti münhedim oldukda mazannei keramet ve kademi nüh dairei velâyet olan bazı ricalüllahdan nakl'olunur ki "cidarı Kâbei mükerremenin inhidamü indirasına bais manasıbı şer'in akça ile satılması şeametidir. İcrayı ahkâmı ilâhiyye eden hükkâmı şer'i nebevî dini mübinin direkleridir. Zahirde anlar rüşvet ile yerlerinden ayrılıp, bünyanı şer'i mübine halel gelmeğle divarı Kâbe dahi yıkıldı. Fehmü firaset ashabına bu bir azim işarettir. Ve nazarı ibretle muşahede olunacak bir tenbihi ilâhîdir" deyü buyurmuşlardır. Filhakika âlemi kevnü fesadde bu makule umur beyhude zuhur etmez, belki ibreti halkı cihan içündür. Ülema duacılarından, eğer mevali ve eğer kuzattır, ehli ilmî istihdam olunup, seccadei şeriat (nusha: i şerife) mustahıkka tevcih olunsa var-

dıkları yerlerde kaza bilhak edüp, ibadullaha nef'i mahz olur (nusha: lar) dı. Hazreti Hak celle şanühü ve azeme sultanühü Kur'anı azimüşşanında: "İNNELLAHE YE'MÜRÜKÜM EN TÜEDDÜL'EMANATİ İLÂ EHLİHA" buyurmuştur. Menasıbı ilmiyye ve gayrı cümlesi emanatullahdır.

İmdi Cenabı cihan âferin celle şanühünün emri üzere eğer menasıbı şeriat ve hukümet ve eğer menasıbı seyfü siyaset ehline verilmek vacib ve ehemdir. Ve bu emri ilâhinin kemayenbağı mucebile amel olunmamağa bais ve badi rüşvettir. Ol bab fetholunalı erbabı menasıb meyanında azlü nasb ve kesreti tebeddülât hadden efzun olup ve eali zillette kalup, edani devlete erüp, hali âlem diğergün olmuştur. Ve hükkâm ve vülât beyninde bu günе kesreti tebeddülât bizzarure teaddi etmelerine sebeb olup, memaliki mahrusei islâmiyye viran ve reaya ve beraya perişan oldu.

İmdi Devleti aliyyei şehriyarîye lâyık ve sezaver olan budur ki, balâda zikrolunduğu üzere, menasıbı ehline sadaka buyurmağla bu Devleti nazenini sıyanet ve hiraset buyuralar. Devletin zabtı hükkâm iledir. Hâkimi şeriat olsun, valii vilâyet olsun namustahak olıcak ve her mansıba mayei vüsul rüşvet olıcak Devleti aliyye nice masun ve mahfuz olur? Ve ibadullah zulmi zalemeden ve istilayı düşmenden nice âsude olur? Menasıb namustahıkka verilmenin seadetlü halifei ruyi zemin ve penahı devletü din hazretlerine bir cihetten nef'i görülmeyüp, belki zararı azimi olduğu zâhir ve nümayandır. Bu ane dek vükelâyı devletin aldıkları rüşvetten ve nice namustahık malına tama ile menameti âliyyeye getürdüklerinden padışahımız hazretlerine ne aid oldu? Ancak kendüler ahiretlerin yıkdılar, memaliki islâmiyyeyi harab ettiler (Gadabellâhü aleyhim ve alâ menittebaahüm).

Seadetlü halifei islâm hazretlerinin bunca niami celilei vafire ve in'am ve ihsanlarına mazhar olmuşlar iken hiyanet edüp, tahribi bilâd ve cevri ibad ettikleri içün dünya ve ahiretten kâm almayup, hasireddünya vel'âhire oldular. Namları mezkür oldukça rahmet yerine mazharı lânet oldular. Elhamdü lillâhi tealâ seadetlü padışahımız hazretlerinin ol makule malü menale ihtiyacı yoktur ki mansıb içün kimseden akça (nusha: alına) ve mahsus tevabii yoktur ki yolsuz mansıblar verilmek lâzımgele. Cümle âlem seadetlü padışahımızın kulu ve muti fermanberidir. Her biri istihkakı üzere yolu ile riayet olunur. Böyle olıcak lâyık ve seza değildir ki memleket sahibi ve ibadullah hafızı halifei islâma zerre kadar nef olmıya da menasıbı pulluk pulluk satılup bir

alay hain tahsili hazain ve defain edeler ve memleketi harabü yebab eyliyeler. Dünyadan garaz kalkup, rüşvet bertaraf olsa ve her mansıb ve her dirlik ehil ve mustahıkkına verilse seadeti uzma değil midir? Hususa zeamet ve timar ki Devleti aliyyenin rüknü âzamı ve erbabı timar guzat ve mücahidinin mukaddemi iken dirlikleri naehle verilüp, idaatı beytülmal olunmak şer'an caiz değil iken dilsiz ve cüce ve ekâbir tevabiine ve sair sefer uçar bilmez, varsa da elinden iş gelmez nakıs ve ebter, âciz ve furumandelere verilmek ve arpalık ve paşmaklık olmak Allahdan reva mıdır? Ruzi cezada cümlesi seadetlü padışahımdan sual olunur. Ol takdirde bunların nizamı ile tekayyüd farz ve vacib mesabesinde olmuştur. Bir alay namustahık zevku safada olup da seadetlü padışahımız mes'ul olmak ne revadır?

Velhasıl eslâfi kiramileri olan selâtini izamı âlî Osman bunca kılâ ve memalik fethedüp, bunca hayrat ve hasenat ki zuhure getürmüşlerdir, seadetlü padışahım ki bu tashihi zuhure getürüp, nazmi ahvali ibadullaha tekayyüd buyuralar, her mansıb ve dirlik erbabı istihkaka in'am buyurulup, namustahikkı tarhedeler, bu hasenei cemile cümle mulûki maziyenin hayratü hasenatına galib olup, nice bin mescid ve cami yapmakdan evlâ olması mukarrerdir. Ve sıdkı niyyet ve hulûsu taviyyet ile adlü dad ve ref'i zülmü fesade ki teveccühü Hümayun buyuralar, bifazlillâhilmüstean her maslâhat âsan olup, ve sıtüsadayı adlü dadları rub'i mesküne âvaze salup, Şarkdan Garba varınca selâtini etrafa havfü haşyet ve ru'bü heybet düşüp, biemrillâhi tealâ kimesne mukabeleye kadır olmaz ve muhalefete takat getürmeyüp, zarurî serfuru ederler. Ve eğer kırali bedfial ve eğer şahı bed âyın bu ane değin memaliki islâmiyyeden aldıkları kılâın miftahları üzerine sefer olmaksızın biemrillâhi tealâ huzuru Hümayune gelüp, her biri merkeznişini dairei ubudiyyet olmak mukarrerdir. Ve askeri islâm dahi pâk ve mazbut ve güzide ve mümtaz olup, seyfi islâm biemrillâhilmelikilâllâm kafdan kafa erişmek fazli Hak ile âsan olur. Ve etrafü eknafdan bac ve harac biemrillâh dökülüp gelür. Bu takdirde saltanatı aliyyeleri dillerde destan ve asarı cemilei ferruhşiarları kütübi tevarih ve siyerde nazmü inşa olunup, elsinei halkı cihanda kıyametedek virdi zeban olmak üzere inşallâhütealâ seadetlü ve şevketlü ve mehabetlü padışahıma müyesser olur. Cenabı feyyazı mutlak mukadder etmiş ola, âmin bihurmeti Seyyidilmürselin.

Tahriren fi sene: 1041

Koçu Beyin Sultan Murada lâyihalar takdim idegeldiği malûm olmasile Sultan İbrahim'in emrile tahrir ve takdim elmeiş olduğu maruzattır'ki bunlar Sultan Murada takdim eylemiş olduğu lâyihanın mütalea ve muvazenesinden merhumun "Kellimunnase (Alâ) Kaderi ukulihim„ emrine ne derece riayet eylemiş olduğu revnüma olur.

I

SIR KÂTİBİNDEN İSTENECEK DEFTERLER

Allahü tealâ fıkaraya merhametlü padışahımın vücudu şeriflerin hatalardan hıfzeyleyüp, seriri saltanatta muammer eyliye.

Umuru muazzamelerinden sual buyurulmuş. Evvelâ Hazinedir lâzım olan. Hâlâ sır kâtibinde mahfuz harac defteri ve avariz defteri ve mukataa defteri vardır. Ol defterleri isteyüp, manzuru Hümayununuz olup, memaliki mahruseden ne mıkdar Hazine olur malûmu Hümayun ola. Saniyen kul lâzımdır. Onların dahi defterleri sır kâtibindedir. Ana defterleri derler. Bir defter sepahinindir, bir defter yeniçerinindir, bir defter müteferrika ve çavuşundur. Anları dahi alup, manzuru Hümayununuz olup, ne mıkdar kul olur ve ne mıkdar ulûfeleri ve bir senede mevacibleri kaç yük olur? malûmu Hümayunları olması lâzımdır. Ve bunlardan sonra muhasebe defterleri vardır, veziriâzam vermiştir, anları dahi sır kâtibinden alup, manzuru Hümayunları oldukdan sonra mübarek mührü şerifinizle mühürleyüp, bir sandık içinde hıfz oluna. Ve bunları ettikden sonra veziriâzam kulunuza ferman buyurasız: Yeniden sepahinin bir defterin ve yeniçerinin bir defterin ve cümle memaliki mahrusamdan ne mıkdar Hazine tahsil olursa, gerek haraç ve gerek avariz ve gerek mukataa. başka başka defter edüp, getür deyü ferman buyurasız. Birden bine varınca gerek sepahinin ve gerek yeniçerinin ve müteferrika, çavuş, çaşnigir, kapucu ve cebeci ve topçu defterlerin isteye. Ve Rumelinde ne kadar zeamet ve timar vardır? cümlesi ne mıkdar kılıç olur? her eyalet başka başka defter eyleyüp, rikâbı Hümayununa arzeyleyüp, göndersün deyü fermanı Hümayun buyurasız. Ve hâlâ rikâbı Hümayuna bir kitab gönderildi, içinde cümlesin bir raz beyan ettim. Yapça yapça mütalâai Hümayun buyurula. Cümleye vukufu Hümayun mukarrerdir. Bunlardan maadası cüz'iyyattır, edna iltifatla hasil olur. Hemen gayet mühimmi bunlardır.

Ve "İç oğlanları" ahvali sual buyurulmuş, Huzuru Hümayunda hizmetkârlardır. Emekdarlığına ve hizmetine göre riayet olunurlar.

Benim Devletlü Padışahım, bu ahvalleri bir uğurdan zuhura getürmen azcık azcık veziriâzam kuluna: "Lala, merhum karındaşım cümle ahvali âleme muttali olmuş idi, benim dahi muradı Hümayunumdur; ne vechile kabil ise bir bir rikâbı Hümayunuma arzetmek gereksin" deyü ferman buyurula. Ve benim merhametlü Padışahım, bu kâğıdı pareleyüp, ateşe yaktırasın, mahza hemen karihanızdan zuhur eyliye.

Sır kâtibinden taleb olunacak defterler bunlardır: Sepahinin ana defteri ve müteferrika çavuşun ana defteri ve harac defteri ve cizye defteri ve avariz defteri ve mukataa defteri ve öte yakada vakı Halep ve Diyarıbekir ve Türkmen defteri ve veziriâzamın muhasebeleri defteri ve Mısır defteri ve kapudanların defteri.

II

HAREMİ HÜMAYUN TEŞKİLÂTI

Hak sübhanehü ve tealâ kerametlü ve devletlü Padışahımın vücudu şeriflerin hatalardan hıfzeyleyüp seriri saltanatta muammer eyliye.

Benim seadetlü Padışahım, padışahlara sorup öğrenmek aslâ ayıp değildir, belki sormamak, bilmemek ayıptır. Benim devletlü Hünkârım, Haremi Hümayunda cümlenin zabiti "KAPU AĞASI"kulundur. İç oğlanını görmek ve rikâbı Hümayuna arzeylemek kapu ağasına mahsusudur. Has odalı kullarınızın ulûfeleri yirmişer idi ve lâkin merhum Hünkâr beşer akça terakkı vermiş, otuzar olmuş. Hazineli kullarınızın onar idi, ikişer akça dahi terakkı verilmiş, on ikişer olmuş. Kilarlı ve seferli ve büyük odalı ve küçük odalı sekizer akça idi, ikişer akça verilüp onar olmuş. Vet yolları ve kanunları has odalı kırk olur, artık ve eksik caiz değildir. Birisi mahlûl oldukda Hazine odasından güğüm başı almak kanundur. Anın hizmeti Hazinede olan oğlanları zabteder, ve Hünkârım seadetle sefere çıktıkda güğüm ile su ısıdır. Anın için güğümbaşı derler. Güğümbaşı altında olan oğlana "ANAHTAR OĞLANI" derler. Yatsı oldukda güğümbaşı yatsıya gider, anahtar oğlanı Sarayda kalup, Hazine ve oğlanları zabteder. Anın dahi yolu Has odaya mahlûl oldukda alınmakdır. Ve kılarda "PİŞKİR BAŞI" zabteder kilarda olan oğlanları. Anın dahi yolu Has odaya alınmakdır. Ve seferli kullarınzı "ÇAMAŞIRBAŞI" zabteder. Hünkârımın cameşuyudur. Anın dahi yolu Has odaya alınmakdır. Ve sair büyük odalı ve küçük odalı anların odabaşıları vardır. Hazine ve kilarda ve seferlide mahlûl oldukda odabaşıları alınmak kanundur. Yahud halifeleri rikâbı Hümayun kapu ağası arzeyledikde eğer büyük odalı ve küçük odalı ise Hazineye yahud kilara veyahud seferliye alırsız; eğer Galatadan veyahud Paşasarayından veyahud Edirne sarayından ise büyük odaya veyahud küçük odaya emredersiz; eğer taşra halkından ise Galatasarayına veyahud Paşasarayına emredersiz. Doğru Yenisaraya alınmak kanun değildir. Ve iç

oğlanı hususunda kapu ağasından gayrı kimsenin arzı caiz değildir. Kapu ağasına tenbihi şerif buyurasız ki iç oğlanın zabtı ile muhkem tekayyüd eyle; matekaddemden kanun ne ise kanundan taşra bir iş olduğuna rizayı HHümayunum yoktur, eyülüklerin ve kemliklerin senden bilirim; yolları ne ise anı riayet eyle, senden gayrı kimse karışmasın; her ne olursa sen arzeyle, senden bilirim.

Ve esvab akçaları çatma ve münakkaştır. Hazineli ve kilarlı ve seferli ve Has odalı alırlar. Yılda bir kerre büyük odalıya yoktur. Her odada on iki eski vardır. Anlar çatma deyü aldıkları her âdem başına eski olursa iki bin üç yüz akça alır, münakkaş olursa bin altı yüz akça alur ve kuşak akçası bin altı yüz akça olur. Ve takıyye akçası iki yüz akça olur. Cümlesi yılda bir eski on bin altı yüz akça olur. Acemi olanlar eskilerden az alurlar. Ve kapu ağası, Hazinedar başı, Kilarcı başı, Saray ağası, Has odabaşı ve Darusseade ağası ellişer bin akça alurlar, dülbend akçasıdır. Bu esvab dört nöbettir ve çatma bin üç yüz, münakkaş bin altı yüz, kuşak bin altı yüz, takıye iki yüz, sincef astar yüz yirmi, cümle Sarayın akçası hesap olunur.

Oğlanına göre nefer çok ise yirmi beş yük ve dahi ziyade olur, ve eksik olur, âdem olduğuna göre rikâbı Hümayuna arzolunur.

Her odaya ne kadar oğlan kifayet eder deyü sual buyurulur ise Has oda kırk ve Hazine altmış ve kilar kırk ve seferli kırk, büyük oda iki yüz ve küçük oda yüz yirmi nihayettir. Şimdi çoktur, tedricle bu karara indirmek lâzımdır. Mahlûl oldukça alınmamak gerektir. Ve Galatasarayında üç yüz ve Paşasarayında üç yüz ve Edirnesarayında üç yüz lâzımdır ve zülfü baltacılarda yüz yirmi gerek. Hizmetleri çoktur.

Benim Devletlü Hünkârım, ziyade tenbihi şerif kilarcıbaşıya buyurasız: "Benim nefsi şerifim için gelen gerek Mısır diyarından ve gerek memaliki mahrusamdan, bir hoşça zabt için ocakları göresün, zinhar istikametten ayrılma, yoksa sen bilürsün" deyü tenbih buyurasız. "Taşra kiların zahiresin mükemmel tedarük edüp, muzayaka çektirmeyesün ve matbah emininin de harcın ve muhasebesin zabtedüp, israf ettirmekden hazer edesün; cümle on iki ocağın eyülüğün ve kemliğin senden bilirim, senin hakkından gelürüm." deyü muhkem tenbih buyurasın.

Benim Devletlü Hünkârım, kapu ağası kulunuzun elinde tevliyetler vardır: Yetmiş mıkdarı. Yılda bir kerre rikâbı Hümayununuza on üç

yük akça zevaid verir ve Kesendire voyvodalığından Hünkârıma "Ceybi Hümayun harcı" deyü altı yük akça verir.

Ve Hazinedarbaşı ehli san'ata karışur, zabteder. Kürkçü ve derzi (terzi) ye Hünkârım için bir nesne lâzım olsa Hazinedarbaşı kulunuz ısmarlar. Bir kaç tevliyet eli altında vardır. Hazineye müteallik umuru rikâbı Hümayununuza arzeder.

Ve kilarcıbaşı aşçılara ve helvacılara ve kilarcılara ve etmekçilere ve yoğurtçulara ve tavukçulara, mumculara, buzculara, bu minval üzere on iki ocaktır, ulûfeleri bir karar üzere, üç ayda sekiz yüz yirmi bin akça bağlanmıştır, ne artar, ne eksilir, cümle bin üç yüz elli neferdir, cümlesine karışır. Eli altında olan hizmetler seadetlü Hünkârımın nefsi şerifleri için bazı şerbetler gelür: Mısırdan hummas şerbeti ve Edirneden gül şerbeti ve Şamdan dibası şerbeti, bu makule hizmetlerdir. Bu ocakların arzı kitabcıbaşıya mahsusdur, bu hususları arzeylemek ana lâzımdır. Bir kaç tevliyet zabteder ve her yıl rikâbı Hümayuna bir mıkdar zevaid verir ve saray kethüdası büyük odalı ve seferli kullarınızı zabteder ve cümle sarayın ulûfesi ol tevzi eder, sahibi arz değildir. Kapu ağasına düşen maslahatı söyler.

Ve Hazine kethüdası Hazineyi zabteder, güğümbaşı anın naibi şeklindedir, odalara girmez, düşen maslahatı kethüdaya söyler, eğer Hazineye müteallik ise Hazinedarbaşıya söyler, rikâbı Hümayuna arzettirir.

Ve kilar kethüdası kilarlıyı zabteder, anın dahi naibi pişkirbaşıdır.

Benim Devletlü Hünkârım, esvab akçasından gayrı oda ağalarına ve sairelerine "mevlûdiyye" derler, seadetle mevlûdu şerif okundukda rikâbı Hümayuna odabaşı kulunuz arzeder, mevlûd bahşişi odabaşıya dört yüz altın ve silâhdar ağa kulunuza yüz yetmiş altın ve çukadar ağa kulunuza yüz yetmiş altın ve dikâbdar ağa kulunuza yüz elli altın, toğancıbaşıya yüz yirmi altın, dülbend oğlanına yüz yirmi altın, anahtar oğlanına yüz on altın, beş oğlana dahi yüzer altın, Has odalı kullarınıza seksener altın, Hazine kethüdasına ve büyük oda kethüdasına ve kilar kethüdasına seksener altın, küçük oda kethüdasına kırk altın taşra musahib başdilsize ve içerude musahib baş ağa dilsize ve Hazinede baş dilsize ve Hazinede baş cüceye otuzar altın verilür ve Hazinede ve Kilarda ve Seferlide eskilere bin beşer yüz akça verilür, ve toğancılara ikişer bin akça verilür. Böylece bir dahi büyük bayramda alınır ve sazende hil'atı deyü itibar ederler. Has odada ağa kullarınıza her birisine üç seraser ve üç kumaş ve üç kemha, altı ağaya bu minval üzere veri-

lür ve anahtar oğlanından aşağı eskilere üç kârhane hil'at ve üç kumaş her birisine verilür ve anlardan aşağı uzun yenlülere üçer âlâ hil'at verilür ve Hazine eskilerine ve Kilar eskilerine birer sazende hil'at verilir ve ne kadar sazende varsa, gerek surnazen ve gerek davulcu ve gerek nekkarezen birer hil'at verilir. Cücelere Hazinede olursa baş cüceye üç kumaş verilir, mabakısı ikişer kumaş alırlar ve Hazine ve seferlide olan dilsizler üçer kumaş alırlar.

Benim Devletlü Hünkârım, seadetle Has odaya çıktığınızda dilsizlerin ve cücelerin ellerine birer tura verüp, birer altıncık ihsan edesiz, matekaddemden kanundur. Ahyanen bir kerre fıkaradırlar, sevindiresiz. Musahib olanlara beşer altıncık, sairlerine birerçik in'am oluna gelmiştir, icra buyurasız. Bakî ferman Devletlü ve kerametlü padişahım hazretlerinindir.

III

TEVCİHATIN İCRASI SURETİ

Hak sübhanehü ve tealâ Devletlü ve Merhametlü padişahımın vücudu şeriflerin hatalardan hifzeyleyüp seriri saltanatta muammer eyliye.

Benim kerametlü padişahım, bir âdeme yeniçerilik verirsen üç akça ulûfe edersün. Halk ol âdeme "Hünkâr kulu oldu, dirlik sahibi oldu" derler. Eğer sepahilik ve eğer müteferrikalık ve eğer çavuşluk ve eğer zeamet ve timar cümlesine "Dirlik" derler. Bir akça ulûfesi ve bin akçası olana "dirlik sahibi" derler.

Benim Devletlü Hünkârım, bir akça dirlik vermek padişahıma mahsusdur; asla gerek veziriâzam, gerek yeniçeri ağası bir akça dirlik vermek caiz değildir, hemen padişahım vermek gerek. Zira kanunu kadim böyledir. Her kaçan vermek muradı Hümayun olsa eğer yeniçeri lâzım olursa Bostancılardan ve Türbe acemî oğlanlarından ve eski Saray baltacılarından ve anbarcılarından ve yeniçeri odalarında hizmet eden kul oğullarından yeniçeri ağasına fermanı şerif buyurasız. Kapu edüp kaç bin emrederseniz ol kadar yeniçeri eder.

Hâlâ, Benim Devletlü Hünkârım, yeniçeri odaları yüz altmış bir odadır. Her odada kiminde beş yüz, kiminde üç yüz, kiminde yüz yeniçeri vardır. Hâlâ otuz beş bin yeniçeri, dahi ziyade, dahi eksik olur. Her odanın bir Çorbacısı ve bir Odabaşısı olur, cümle yüz altmış bir Çorbacı olur. Ocak halkı dedikleri ol Çorbacılardır. Ve her odanın Oturakları ve Korucuları olup kanun üzere hidematı sadıkaneleri mukabilinde sefere gitmekden muafdırlar; padişahıma dua ederler.

Yeniçeriye kapu oldukda ibtida üç akça yevmiyye ile olur, sonra eskilikle ve hizmet mukabilinde on ikiye kadar terakkı ederler. Oturaklar ve Korucular daha ziyade ile olabilir.

Ocağın birinci odası KETHÜDA BEY odasıdır. Diğer altmış odaya "ağa bölüğü" denir; maada yüz oda "yaya bölükleri" dir. Bundan baş-

ka otuz dört oda "Sekban" vardır, yeniçeriden maduddur. Dört oda "Solak" dahi vardır, yüzer nefer olup sefere gitmezler, adedleri azalup çoğalmaz, mahlûl vukuunda hemen alınır.

Yeniçeri kanun üzere sepahi olur. Her odaya mıkdarı muayyen et tayin olunup koyun emini ol eti yeniçeri meydanına gönderir, vakyesin üç akçaya verir. Bu ucuz fiattan olan zarara denir.

Baş yeniçeri ağası, anın aşağısında sekbanbaşı, andan aşağı Kethüda bey, andan aşağı zağarcıbaşı, dahi aşağı (*) başı, turnacıbaşı, başçavuş birbirinin altında otururlar. Divanı Hümayuna geldiklerinde "memhur" dedikleri ocağın kanunu vardır. Lâzımgelse bir kaç acemî oğlanı kapuya çıkarmak, defter yazılır, tezkere olur, ağa mühürler, yeniçeri kâtibi vardır, cümle yeniçerinin defteri anın elindedir, ağanın mühürü ile kâtibe verir, kâtib deftere kaydedüp yazar.

Nihayet, benim Devletlü Hünkârım, ağa kulunuza mühkem tenbih buyurasız ki: "rizayı şerifim yoktur, bilâ arz üç akça yeniçerilik memhur ettiğine. Şöyle mesmuu Hümayunum olursa gazabıma uğrarsın." Yeniden dirlik madamki Hünkârıma arzolunup emrolunmaya caiz değildir, ol ocağın kanunları vardır. Ulûfeden ulûfeye üç yüz akça terakkıleri vardır, odadan odaya birer akça verilir. Ve dahi bir odabaşı emekdar olup ihtiyar olsa mahalli merhamettir: Koruculuk ve Oturaklık verilir, sefere gitmez, padışahıma dua eder. Bunları ağa vermek caizdir. Reayadan ve şehirliden yeniçeri olmak caiz değildir. Yeniçeri olmağa acemî oğlanı gerek. Acemî oğlanı büyük ocaktır. Çorbacıları ve bir meydan Kethüdaları vardır. Anları İstanbul ağası zabteder, acemî oğlanının zabıtcısıdır.

(*) Bu kelime okunamamıştır. A. K. A.

IV

SEFER TEDARÜKÂTI VE SİKKE

Allahü tealâ benim Devletlü Hünkârıma müyesser ede. Nice nice seferler edüp kaleler fethedesin. Mukaddema veziriâzam kulunuza tenbihi şerif buyurasız ki: "Muradı Hümayunum azim sefer etmektir. Şimdengeru sefer tedarükün gör, mühimmatta kusur koma." Evvelâ zahire lâzımdır. Arpa gibi, un gibi, peksimat gibi ve dahi deve, katır gibi yüz kerre yüz bin kile arpa ve yüz bin kantar peksimat ve on bin kantar barut ve kırk kıt'a büyük top ve üç bin çift camus ve bin katar deve ve iki yüz katar katır, andan sonra Hazine iki bin yük akça, sepahilerinize ve yeniçeri kullarınıza her nefere biner akça sefer bahşişi ihsan buyurasız. Ehli timara verilmez. Bu tedarükler ancak beş yılda hasil olur. Zira, benim merhametlü Hünkârım, reaya kullarınız gayet fakır olup, köyler dağılup kaçmışlar. Bu yakın zamanda sefer olsa gayet güçtur. Üç, dört yıl sefer olmasa yine akılları başlarına gelür ve sefer oldukda muzayaka çekilmezdi.

Kah tealâ Hünkârıma şol kadar çok asker vermiştir ki bir ucundan bir ucu bir günlük yere yetişir Sağ yanınızda sipahi kullarınız alayı al bayrak ile yürür ve sol yanınızda silâhdar kullarınız alayı sarı bayrak ile yürür. Önünüzce yeniçeri kullarınız yirmi bin tüfeklü yaya yürür. Rumeli beylerbeyisi otuz bin Rumeli askerile ve sancaklarile bir cenahda yürür. Anadolu beylerbeyisi on beş bin Anadolu askerile ve diğer bir cenahda Sivas beylerbeyisi, Karaman beylerbeyisi, Diyarıbekir beylerbeyisi, Erzurum beylerbeyisi, Haleb beylerbeyisi, Şam beylerbeyisi sancak beylerile hod hesaba gelmez, Devletlü Hünkârımı orta yerlerine alup, Hünkârımın ardınca İçoğlanı kullarınız ve mihteranı alem ve mihteranı tabl yürüyüp, konağa varılır.

Benim Seadetlü Hünkârım, böyle ağır askere çok zahire gerektir, ki muzayaka vakı olmıya. Benim Devletlü Hünkârım, ecdadı izamın zamanından şimdi askeriniz ve kullarınz çoktur. Eğer Rumeline sefer o-

lursa Rumeline zahire yığılup hazır olur. Eğer Aceme sefer olursa Anadoluya zahire yığılur. Hâlâ merhametlü Hünkârıma lâzım olan reayanın tekâliflerini kaldırup, memaliki mahruseyi tahrir fermanı şerif buyurmak ve beylerbeyilerin ve sancak beylerinin tahrire mudahalelerini ve reayadan "HAFTAN BAHA" ve "SELÂMİYYE" ve „NÂL BAHA" namile bir akça almalarını men'etmek lâzımdır.

Benim merhametlü Hünkârım, reaya kullarınızın hali gayet mükedderdir. Veziriâzam kulunuza tenbihi şerif buyurun: "Elbette iyi, dindar, müslüman âdemler gönder, memaliki mahrusemi bir hoşça teharri ve teftiş edüp, reaya fıkarasının üzerinden zülüm gitsün, ihmal etme." deyü ikdam buyurun.

Benim Devletlü Hünkârım, sikke hususuna tekayyüd umuru muazzamedendir. Sikke bozulmuştur; ol ecilden cümle halk iztırabdadır. Gerek reaya, gerek kullarınız fakır olmuşlardır. Veziriâzam kulunuza: "sikke ahvaline tekayyüd lâzımdır" deyü fermanı şerif buyurasız.

V

OKUYUP AHVALİ TANIMAK LÜZUMUNA DAİR

Benim Devletlü Hünkârım. tevarihi âlî Osman Halledellahü saltanehüm vardır, Dülbend oğlanında yahud Hazinededir, isteyüp okuyasız. Ecdadı izamınız nice gazalar etmişlerdir, malûmu Hümayununuz olsun. Nice kullarınız ile muamele etmek gerek. Ve sair dahi şahnameler vardır, padışahlar ahvalin beyan eder, okunması lâzımdır.

Benim Devletlü Hünkârım, cümle beylerbeyiler kullarınızı adlı adile bilmek lâzımdır; belki sancak beylerin dahi ve ocak ağaların bilmek lâzımdır. Sekbanbaşı kimdir ve Kethüda bey ve Zağarcıbaşı ve Samsoncübaşı ve Turnacıbaşı ve başçavuş ve Haseki ve Devecibaşı, bunlar on altı ağadır balıkçın tellü siperge giyerler, birer birer Yeniçeri ağasından sual buyurun. İbtida ağaya buyurun ki: "Sekbenbaşı nicedir, zabtı iyi midir ve Zağarcıbaşı nicedir?"

Benim Devletlü Hünkârım, yeniçeri odalarında Sekbanlar otuz dört odadır. Yeniçeri ağası sefere gittikde Sekbanbaşı İstanbulda Yeniçeri ağası yerine kalup zabteder ve İstanbulun her kapısında yeniçeri bekler, anlara Yasakçılar derler, üç aydan üç aya değişilüp, yerine gayrileri gelüp bekler ve bazı yerlerde Çorbacılar oturur, birisi kavga etse tutup, Çorbacıya götürürler, kötek urulur, muhkem beklerler. Ve Subaşı ve Asesbaşı gece gündüz İstanbulu dolaşup, hırsız ve haramzade uğru tutarlar, zindana korlar. İstanbulu zabteden anlardır.

Hiç bir şehir ve bir kasaba yoktur ki anda Yasakçı yeniçeri olmaya. Cümle serhadlerde yeniçeri ve topçu vardır. BUDUN gbi, BAĞDTD gibi, ERZURUM gibi.Hemen Bağdadda hâlâ sekiz bin yeniçeri kullarınız vardır, anlara "Nöbetçi" derler. Üç yıl tamam oldukda anlar gelüp, yerine gayrisi nöbetçi olur.

Yeniçeri Kethüdası hâlâ Bağdadda Bektaş ağa derler bir yarar kulunuzdur. Bağdad beylerbeyisine Derviş Mehmed paşa derler. Şehrizor beylerbeyisine Cafer paşa derler. Musul beylerbeyisine Süleyman paşa

derler, Diyarıbekir beylerbeyisine Ahmed paşa derler, Van beylerbeyisine Hasan paşa derler, Erzurum beylerbeyisine Hüseyin paşa derler, Rum beylerbeyisine Seyavuş paşa derler, Karaman beylerbeyisine Hasan paşa, Haleb beylerbeyisine Mehmed paşa, Şam beylerbeyisine Osman paşa ,Anadolu beylerbeyisine Mustafa paşa, Mısır beylerbeyisine Mehmed paşa, Kıbrıs beylerbeyisine Hüseyin paşa, Habeş beylerbeyisine Mustafa paşa, Rumeli beylerbeyisine Şahin paşa derler. Bu minval üzere cümle beylerbeyileri ve sancak beylerin adıle malûmu Hümayunnunuz olup kangısı kefrete yarar, elinden hüner gelür, kangısı kafrete yaramaz ise ana göre riayet olunmak gerek. Benim Devletlü Hünkârım, cümle kullarınız bilindikden sonra her iş kolay olur. Anlar reayaya mukayyed olup, hizmeti şahane uğuruna can feda ederler ve rizayı padışahîye muğayır iş tutmadıkça tebdil olmamak gerekdir. Cümle memleket huzur eder. Bakı ferman Devletlü Hünkârımındır.

VI

YENİÇERİ TEŞKİLÂTI HAKKINDA

Hak tealâ kerametlü padışahımın vücudu şeriflerin hatalardan hıfzeyleyüp seriri saltanatta muammer eyliye. Benim Devletlü Hünkârım, müteferrika demek, vacibürriaye kul demekdir; emekdardırlar, kimi Has odadan çıkmadır, kimi paşa zadelerdir. Üç yüz dört yüz mikdarı olur. Seadetle şehri dolaşmağa çıkıldıkda önünüzde yürürler. Bu müteferrikaların zeametlüsü olur, gedikli derler, Hünkârım sefere çıkdıkde giderler. Madamki seadetle sefere gitmiyesiz, anların ulûfesi olan, gerek zeameti olan sefere gitmezler. Ulûfesi yüz akça olur, seksen akça olur, kırk akça olur. Has odadan çıkan altmış akça ile çıkar. Hünkârım şehri gezmeğe teşrif ettiğinizde önünüzde yürürler. Zabitleri müteferrika başıdır. Ulûfelerini küçük ruznamçeden alırlar ve Bayram günü el öpmeğe ayrıca gelürler. Veziriâzam kulunuza gittiklerinde anlara ayağa kalkup riayet eder ve bu kullarınıza ağa deyü hitap olur. Çavuş kullarınız beş, altı yüz mıkdarı olur, anların dahi ulûfelüsü olur, zeametlüsü olur, gedikli derler. Anların dahi kimi Bostancı kullarınızdan emekdarlık ile altmış akça ile, kırk akça ile, yirmi akça ile çavuş olurlar. Sarayı Hümayundan alınmak kanun değildir. Seadetle şehri dolaşmağa yahud sefere çıkıldıkda önünüzce topuzların omuzlarına koyup yürürler ve Hükârımı konağa geldikde selâmlayup, alkış ederler. El pençe divan dururlar ve başlarında tüy sorguç olur. Maslahat zuhurunda memaliki ahara gönderilür. Zabitleri çavuş başı olup ulûfelerin andan alırlar. Anlar ile dahi söyleşmek âdet değildir. Ve çaşnigir kullarınız kırk mıkdarı, dahi artık olur, dahi eksik olur. Haremi muhteremeden çıkarlar. Taşra halkından Çaşnigir olmak âdet değildir. Kırk akça ulûfeleri olur, ne artık ve ne eksik. Hizmetleri Divan günleri Hünkârımın yemeğini altun sahanları ellerine alup, Çaşnigirbaşı önlerine düşüp, Has odaya iletüp Şadırvan yanında tahta üzerine korlar. Anlara dahi söyleşmek kanun değildir.

Ve av ağaları dört ağadır. Başağa Çakırcı başıdır; ikinci ağa şahinci başıdır; üçüncü ağa atmacacı başıdır; dördüncü ağa av ağasıdır. Her kangi ağa, gerek çakırcı başı, gerek şahinci başı bir av tutsalar segirdişüp rikâbı Hümayununuza yakın yerde yer öperler, şikârın sunarlar. Ol zaman dahi yakın çağırup: "Âferin ağa, iyi av ettin, hazzettim" deyü yirmi, otuz altun ihsan buyurasız. "Göreyim seni, toğanları ve şahinleri bir hoşça öğrenmek gereksin" deyü av alan şahin midir, toğan mıdır, balaban mıdır? etitüp, "bir hoşça gör" deyüp tenbih buyurasız. Bu kadar iltifat kifayet eder. Ancak bu kadar kanundur. Hemen av eder, ikinci gayrı zaman değildir.

Sipahiler ağası altı ağadır ve altı bölüktür. Baş ağa sipahi oğlanı ağasıdır, kırmızı bayrak derler. İkinci ağa silâhdar ağasıdır, sarı bayrak derler. Üçüncü ağa yeşil bayrak ağasıdır, ulûfeciyanı yemin derler. Dördüncü ağa ak bayrak ağğasıdır, ulûfeciyanı yesar derler. Beşinci ağa kırmızı ile yeşil bayrak ağasıdır, gurebai yemin derler. Altıncı ağa yeşil ile beyaz bayrak ağasıdır, gurebai yesar derler. Her birinin neferi kangi bayrakda ise öylece bayrak götürür. Cümlesi on üç bin sipahi olur. Her bölüğün başka Kethüdası ve çavuşları olur. Eğer sipahi bölüğünde sipahi çavuşları kabahat eden sipahiyi tutup sipahi oğlanı ağasının önüne götürüp, kırmızı kilim üzerine yatırup, mühkem değnek çalup bukağıyı ayaklarına ururlar. Dahi ziyade suçu var ise ahşam namazından sonra boğup, denize bırakırlar. Ağalarından ve Kethüdalarından ve çavuşlarından pek korkarlar. Sipahii kırmızı bayrak üç yüz bölüktür; cümle neferi beş bin, altı bin olur. Silâhdar ki sarı bayrakdır, iki yüz altmış beş bölüktür. Her bölükde yirmi, otuz âdem olur. Cümle dört bin âdem olur, dahi eksik, dahi artık olur. Yeşil bayrak yüz yirmi bölüktür, bin beş yüz âdem olur. Ak bayrak yüz bölüktür, bin iki yüz âdem olur. Alaca bayrak yüz bölüktür, yedi yüz illâ dokuz yüz âdem olur.

Bu mezkür olan sipah taifesi cümlesi İstanbulda değildir, etrafı memaliki mahrusede, kimi Edirnede, kimi Bursada, kimi Şamda, kimi Halebdedir. Üç ayda bir kerre ulûfe çıkdıkda gelüp ulûfesin ağa kapısında alırlar, yine vilâyetine giderler. Seferi Hümayuna seadetle çıktığınızda sağ yanınızda sipahi ve sol yanınızda silâhdar alay bağlayup yürürler ve ardınızda yeşil bayrak yürüyüp ak bayrak Hazine yanınca yürürler. Ve Otağı Hümayuna geldikde bir gece sipahi oğlanı bayraklarile gelüp, Otağı Hümayunun etrafında oturup beklerler. Bir gece dahi silâhdarlar gelüp, anlar dahi çıkup çevre oturup beklerler.

Benim Devletlü Hünkârım, lâzımgeldikde bölük ağasını çağırup: "Ağa gözün aç, neferi bir hoşça zabteyle, şöyle bir fesad zuhur eyliye, senin hakkından gelürüm." deyü tenbihi şerif buyurasız.

Silâhdar kanun mucebince liyakatı olan iç oğlanları ve bostancı kullarınızdan alınup, defterlerin mukabeleci tutar ve sipahi olanların isimleri kaydolmak içün Hattı Hümayununuz mukabeleciye yazılur. Bir sipahi fevt oldukda haberini mukabeleciye getürene, kanunu kadim mucebince, yevmiyye iki akça terakkı verilir. Fevt olanların ve münhallerin defterini mukabeleci veziriâzam kulunuza mevacib çıkdıkda verüp ol dahi rikâbı Hümayununuza "şu kadar münhal sipahilik vardır, mevacibleri Hazinei âmireye kalmıştır." deyü arzeder.

Bazan veziriâzam kulunuza ferman buyurulup, mukabeleciye mühkem tenbih olunur ki sipahilerin mahlûlâtına mukayyed ola ve defterini sahihan tutup, olmadığı halde nedameti kendisine raci ola.

Bölük ağaları kulunuza bu vechile hattı şerifiniz yazılur: "Siz ki altı bölük ağalarısız, hattı Hümayunum vasil olıcak, malûmunuz olsun ki güzel tekayyüd edüp sipahi kullarımı iyi zabtetmeniz ve bir yerde yaramazlık etmemelerine dikkatınız iradei şahanemdir. Eğer kabahat edenler olursa ağalarını muahaze ederim. Nice zabtü rabt ettüğünüze dikkat olunur."

Benim seadetlü Hünkârım, yeniçeri ocağı zabitleri yeniçeri ağa, sekban başı, kethüda bey bu vechile sırasiledir. Balâda zikrolunduğu üzere, yüz altmış bir çorbacı olup, mecmuu yeniçeri korucular ve otaklar ve solaklar ile otuz bin kadar olur. Ulûfeleri senede bin yüke baliğ olup, bunlardan her üç senede bir kerre Bağdad, Van, Erzurum Budun ve sair kılâ muhafazasına nöbetçi gönderilir. İstanbulun kapularının ve kulelerinin yasakçıları bunlardan olup nöbete mukayyed olurlar, yaramazları tutarlar, eğer yeniçeri ise ağaya götürürler, eğer sipahi ise sipahiler ağasına götürürler, terbiye ederler.

Benim Devletlü Hünkârım, cebeciler kullarınız yedi, sekiz bin nefer olup, zabitleri cebeci başıdır, yeşil şebkülâh giyer. Bunların dahi çorbacıları ve oda başıları olup cephaneyi ve silâh anbarlarını beklerler. Seferi mahsus vardır. Esliha ve barut ve kurşun ve kılıç ve tüfenk gibi mühimmat ve malzeme anların elindedir. Yevmiyye sekiz akça mevacibleri olup, gemilerde dahi hizmetleri vardır. Bu bir ayrı ocak olup kendi zabitleri vardır. Cebeci başı ve kethüda ve kâtib ve çavuş ve çorbacılar gibi topçu kullarınız iki, üç bin nefer olup topları ve kundakları gözedirler. Seferde topları götürüp zabitleri topçu başı ve kethüda

ve çavuş ve çorbacılardır. Topları anlar tophanede döküp, anda odaları vardır ve işleri andadır. İçlerinde mahir üstadlar olup, cenkde lüzumu vardır. Anlara ve dökmecilere ve sair tophane hademesine üç ayda mevacib verilur.

Benim seadetlü Hünkârım, mihterler kulları iki bin nefer kadar olur. Zabitleri mihterbaşı olup sefere gitmek muradı şahane buyuruldukda anlar iki güruh olarak biri bir gün ileri giderek Otağı Hümayunları kurarlar ve erteye hazırlayup hademü haşem ve kullar alay ile teşrif buyuruldukda saray şeklinde müheyya olur ve istirahat buyurulur. Thyanen padışahım, veziriâzam kulunuza ferman buyurup mihterbaşıya Otağı Hümayunu Hasbahçede sefer ve ordu tarzında kurdurması ve bir noksanı olmadığın görüp rikâbı Hümayununuza arzetmesi tenbih buyurulur.

Benim Devletlü Hünkârım, mihteranı alem bir başka cemaat olup, surna ve tabıl ve boru ve sair sazlar çalan sazendelerdir. Miri alemin eli altında iki yüz kadar nefer olup başlarına sazendebaşı denur. Sefere teşrifi Hümayununuz oldukda alemi şerif ile gidüp Otağı Hümayuna varınca icrayi ahenk ederler. Kezalik ikindiden sonra nöbet vaktında nöbeti çalarlar.

Benim Devletlü Hünkârım, orta kapuda olan kapucular kullarınız iki bin nefer kadar olup Babüsseadette diğer dört yüz kapucu vardır. Daima nöbetle kapuları beklerler. Taşrada maslahat zuhur etse memuriyetle bunları gönderirler. Kapucular bostancı ocağından ve Sarayın aşçı ve helvacı ve etmekçilerinden alınup kapucular kethüdası kulunuzun eli altındadır. Bunlar bazı umur içün memuriyetle beylerbeyilere menzil ile gönderilür. Benim kudretli Hünkârım, kapucubaşı kullarınızın adedi muayyen olmayup ziyade olur, noksan olur. İçlerinde hâlâ maruf olan İsmail ağadır. Andan sonra Ahmed ağa ve eskilik tertibile kâtib Mehmed ağa, Süleyman ağa, Şehbaz ağa, Hüseyin ağa, Davud paşa zade, Mustafa paşa zade, Murteza ağa zade. Elçiler Huzuru Hümayuna vüsûl ile müşerref oldukda kapucubaşılar kullarınız getirürler ve koltuklarından tutup arz odasına korlar ve rikâbı Hümayununuza yüz sürdürürler. Babı âliden Beylerbeyilere mühimme gitmek lâzımgeldikde bu memuriyyete kapucubaşılar tayin olunup, sefarete dahi anlar gönderilür. Vüzera başı getirmeğe ve eyalet ibkasına ve teşrifat götürmeğe anlar kullanılur. Mevacibleri yevmiyye yüz elli akça olup, âdi hizmetleri Sarayda Dairei Hümayunun büyük kapusunda beklemekdir.

Benim seadetlü padışahım, bir kaç mansıbsız vezir ve bey vardır ki süddei seadette mansıba mülâzemet edüp münhal vukuunda liyakatlarına göre anlara tevcih olur. Ve solak kullarınız dört yüz neferdir ve dört solakbaşıdır, Hünkârımın rikâbında yürür. Ahyanen bir kerre "Bre koca solaklar, ahvali âlem nicedir? Zülüm var mıdır?" deyü sual buyurun. Eğer "güzeldir, zülüm yoktur" derlerse: "Sakın yalan söylemen, yohsa haber alırım, hakkınızdan gelinür." deyü tenbih edersiz. Zira anlar "Elbette seadetlü padışah ahvali âlemden sual etti." deyü cümle âleme yayılur, güzel adınız dünyaya dolar. "Padışah mukayyed imiş" deyü halk kendi hallerine meşgul olurlar.

Peykler yirmi, otuz neferdir. Bir eski ocak olup binbaşıları vardır. Hünkârım seadetle şehre çıkdıkda solakların önünce yürürler bir zinettir. Büyük mirahur ağa kulunuz Hünkârımın ne kadar atları ve develeri var ise anın elindedir ve raht hazinesi anın elindedir ve taşra seadetle çıkdıkda solaklar arasında, yedekler ardında yürür ve ne kadar yedekçi ve saraç var ise eli altındadır. Ahura müteallik olan umuru görür. Arzetmek lâzımgelse vaziriâzam kulunuza söyleyüp arzettirir. Matekaddemden kanun budur. Velâkin yakın zamanda kendüleri görür oldular. Eli altında bin kadar deve ve iki yüz kadar katır olup, anlara deveci ve sarbanlar ve katırcı ve harbendeler mukayyed olur. Zabitleri sarbanbaşı ve harbendebaşı olup, büyük mirahurun emrine bakarlar. Çayır mahsulü deyü rikâbı Hümayuna gâh gâh yirmi beş yük akça verir. Zira beylik çayırları satup rikâbı Hümayuna verir. Ve küçük mirahur ağa kulunuz küçük ahura karışur, arabacıların hâkimidir. Devletlü valide sultan hazretleri bir yere gittikde cümle saraçlar ile araba önünce yürür. Sefere giden içoğlanları kullarınıza atların verir, ayrık bir hizmeti yoktur. Kapucular kethüdası kulunuz rikâbı Hümayununuzca yürüyüp, bir şikâyetçi arzuhal sundukda alup Hünkârıma götürür ve bir yere göndermek lâzımgelse: "Gel kethüda, var, veziriâzamı çağır." veyahud "veziriâzama filân işi şöyle eylesün" deyü mübarek ağzınız ile ismarlarsız. Cümle hizmet anındır. Hünkârıma müteallik. Gayet Hünkârıma yakındır.

Benim Devletlü, Merhametlü Hünkârım, bu edna kulunuzu topraktan kaldırup cümle âleme top dolu olan ihsanınızla sevindirmişsiniz. Hak sübhanehü ve tealâ Merhametlü ve Sehavetlü Hünkârıma bin yıl ömür verüp kaftan kafa hükmetmek nasıb eyliye âmin.

VII

HATTI ŞERİFLERİN NE YOLDA YAZILACAĞINA VE NELERİ MUHTEVİ OLACAKLARINA DAİR

Allahü tealâ kerametlü padışahımın vücudu şeriflerin hatalardan hıfzeyleyüp seriri saltanatta muammer eyliye. Benim Devletlü Hünkârım, ulûfe içün vezir kulunuz telhis edüp arzettikde eğer "ulûfe vereyim mi?" deyü arzederse "veresin" deyü telhis üstüne mübarek hattı şerifiniz ile yazarsız. Mukaddem, ulûfeden bir hafta evvel "YAZI" olurdu. "YAZI" demek, yeniçeri ocağında ne kadar neferdir ve sair ocaklar ki vardır, cümlesi defterolur, veziriâzam kulunuza götürürler. Her kaçan ki "yazı olsun mu?" deyü rikâbı Hümayununuza telhis geldikde anın dahi üzerine mübarek hattı şerifinizle "olsun, mahlûlerine mukayyed olasın." bu kadraca telhisin üzerine yazarsız. Amma "Ulûfe verilsün mü?" deyü arzoldukda: "Hemen veresün" yetişür.

Benim Devletlü Hünkârım, ulûfe verilüp defterdar kulunuz arz odasına gelüp, defteri ki, bu kadar ulûfe verildi deyü okudukda ve tamam edüp durdukda defterdara buyurasız ki: "Bir hoşça istikamet üzere hizmet edüp, yohsa sen bilürsün." deyü yavuzca söyliyesiz.

Benim Hünkârım, sikkei Hümayun ahvaline ziyade tekayyüd lâzımdır. Darphane üzerine gayet doğru, müslüman bir nazır lâzımdır. Bir kuruş dokuz buçuk dirhemdir; bir dirhem on akça olmak üzere kesilse bir kuruş doksan beş akça olur. Bir dirhem on iki üzere kesilse akça gayet ufak olur. Şimdi ise kuruş yüz yirmi beş üzere geçer.

Hâlâ akça kıpkızıl mangıra benzer. Madam ki benim Devletlü Hünkârım sikke tashihi olmıya, reayaya ve kullarınıza ulûfe ile verilmek güçtür. Bu ahval gayet müşavereye muhtaçtır. Yapça yapça olması lâzımdır. Benim merhametlü Hünkârım, padışahların bir sikke ile bir hutbedir, halk ikisile mesrurdur. Hemen vezir kulunuza emir buyurun: "Bu sikke ahvalin gör, Darphane işlesün, namı Hümayunuma sikke urulsun. Gümüş lâzım olursa kuruş Hazinemden veririm, akça kestir,

yine tahsil oldukda rikâbı Hümayunuma teslim edesin." deyü fermanı şerif buyurun. "AYAR" deyü gümüş eridirler, bakırı ve kurşunu gider, halis kalır, ayar olmuş derler.

Benim Devletlü Hünkârım, tahriri memleket gayet lâzımdır. Zira seferler olmak ile reaya köylerin bırakup kaçmışlardır. Meselâ bir köy on hane tahrir olmuştur, sonra reaya kaçup bir hane kalmıştır. Avarızcı vardıkda bu köyden on hane yazılmıştır deyü on hanenin avarızın alur. Bir haneden üçer kuruş beylik içün alınur. Bazı köy vardır, tahrir olduğu zamanda bir hane yazılmıştır. Etrafdan reaya gelüp içine dolmuştur, on haneye tehammülü vardır. Şimdi tahrir gönderilse hak üzere görür. Eğer âdem çoğıse ana göre yazar. Bir köyde üç ev olsa, her evde birer âdem olur olsa anı bir hane deyü tahrir eder, altı olsa iki hane deyü yazar. Dahi ziyade olsa dahi ziyade hane bağlar. "TAHRİR" yazıcı demektir. Bu ahvali dahi vezir kulunuza emredersiz ki "memaliki mahruseme eyü, müslüman, akıllı âdem gönder, hakkü adil üzere tahrir eylesünler, zinhar rüşvet almakdan, kimsenin hatırını yıkmakdan hazer etsünler." deyü tenbihi şerif buyurula. "Göreyim seni, ümmeti Muhammed hizmetidir, bir hoşça görülsün" deyü fermanı Hümayun lâzımdır.

Benim Devletlü Hünkârım, beylerbeyilere Hattı şerif yazmak lâzım geldikde: "Sen ki Mısır muhafazasında olan vezirim Mehmed paşasın, Hattı Hümayunu seadetmakrunum vüsulünde malûmun olsun ki rikâbı Hümayunuma mektubun gelüp, Hazinei âmirenin tahsilinde mücid ve sâî olup, ve memaliki mahrusemi hıfzu haraset edüp, kullarımın kemal mertebe zabtü rabtı ile tekayyüd ettin, arzeylemişsin, malûmu Hümayunum oldu. Berhudar ol, nimetim sana helâl olsun. İmdi bu hizmetin mukabelesinde mezid ve inayeti şahanemden sana bir kabza murassa kılıç ve bir seraser kaplı samur kürk ihsan ettim. Envai tazim ile istikbal edüp, kılıcı kuşanup, ve kaftanımı giyüp bu nimetin şükrüne habu rahatı kendinize haram edüp, evvelkinden ziyade hizmetine mukayyed olup, hayrı duama mazhar olmağa sây edesün. Göreyim seni, Hazinei âmiremin vaktü zamanile isale etmeğe çalışasun ve Haremeyni Şerifeynin vazife ve cerayaların vaktü zamanile gönderüp, muzayaka çektirmeyesün, hemen ihmal ve musamahadan hazer edesün, şöyle bilesün." böylece sır kâtibi olan yazar.

Devletlü Hünkârım, mübarek Hattı şerifiniz ile "yazı" üstüne "mucebile amel edesün" bu kadarca yazılur. Dahi ismarlanacak var ise hemen sır kâtibine mübarek kaleminizle: "Mısır beylerbeyisine Hazi-

neyi tacil ile göndermek için ve Haremeyni Şerifeyn fıkarasının vazifeleri için ve memaliki mahrusemi muhkem hıfzeylemek için bir mektub yazasun, mühürleyüp hakipayıma gönderesün." deyü Hattı şerifi musahib ile gönderesiz. Sır kâtibi kulunuz höcresi vardır, başkaca anda yazar, mühürleyüp yine musahib ile gönderür. Benim Devletlü Hünkârım, bu defa okursuz, muradı Hümayununuzca olduysa "yazu" üzerine "mucebile amel oluna" dersiz. Ve eğer muradı Hümayununuzca olmadıysa her kangi söz ise mübarek kaleminizle çalup, "bu sözü yazmıyasın" deyü tekrar bir mektub dahi yazdırasız, ta makbulü Hümayununuz olunca. Üzerine "mucebile amel oluna" dedikden sonra yanınızda keseye koyup bağlasunlar, bal mumu üzerine mübarek mührü şerifiniz urup, kâğıda sarılup, "Mısır muhafazasında vezirim Mehmed paşaya"deyü bu kadarca yazılur. Benim seadetlü Hünkârım, eğer Budun beylerbeyisine veyahud Bağdad beylerbeyisine veyahud Erzurum beylerbeyisine mektub lâzım gelirse bu minval üzere yazılur.

Benim seadetlü Hünkârım, kapudan paşa kulunuza Hattı şerifiniz şöyle yazılur ki: "Sen ki benim vezirim kapudanı derya Mehmed paşasın, Hattı şerifi madelet redifim vasil olıcak, malûmun olsun ki habü rahatı kendüne haram edüp, Akdenizin ve Karadenizin muhafazasına tekayyüd ve ihtimam edesün, ta ki kâfirin kalyonları tüccar gemilerine bir vechile zarar getürmeye ve kazak kayıkları sevahile inmeyeler. Eğer inüp köyleri ururlarsa sonra sen mes'ul olursun. Rizayı Hümayunuma göre hizmete dikkat etmeğle inayeti padişahaneme şayan olasun. Hayrı duam seninle olsun. Musamahadan hazer eyliyesün. Düşmana dair olan umura basıret üzere olasun."

Benim seadetlü Hünkârım, yeniçeriye kapu olmak muradı Hümayununuz buyuruldukda bostancı ve acem oğlanı ocaklarında yazılur, Ağa kulunuza bu vechile Hattı şerifiniz yazarsız: "Sen ki yeniçeri ağasısın, Hattı Hümayunum vasil olıcak, yeniçeri ocağının umuruna güzel sây edesün; zabtlarına ve terbiyelerine bakup kimesneye bir akça ulûfe vermekden hazer edesün. Rikâbı Hümayunuma olan arzolunmadıkça eğer bir akça ulûfe verildiği mesmuu şahanem olursa sonra gazabı şahaneme mazhar olursun, zinhar rızayı Hümayunuma muğayır hareket etmiyesün."

Benim Devletlü Hünkârım, seferi Hümayuna gelmek için bir vezir kulunuza Hattı şerif gönderildikde böyle yazılur: "Sen ki Özü mu-

hafazasında vezirim İbşir paşasın, mübarek Hattı Hümayunum vasil olıcak, malûmun olsun ki muradı şahanem fülân tarafa sefer etmek olmağla eyalette olan zuama ve erbabı timarı biriktirüp, emrime hazır olasın, ve askerinle beraber lâzım gelen mahalle gitmeğe müheyya bulunasun. Dıkkat ve teyakkuz üzere olup hazır olasın. Umurunda asla musamaha etmeyüp, bir gün geç gelecek olursan sonra sen bilirsün, haberin olsun."

VIII(*)

MÜLKÎ TAKSİMAT VE HASLARIN MIKDARI HAKKINDA

Seadetlü padışahım, Rumeli beylerbeyisinin senede Hassı on bir yük akçadır. Eyaletinde yirmi dört sancaktır: Köstendil, Mora, İskenderiyye(1), Tırhala, Yanya, Ohri, Dukakin, Silistra, Niğbolu, Vidin, Avlonya, Elbasan, Delvine, Üsküp, Selânik, Vize, Kırkkilise, Çermen, Alacahisar, Pizren, Vulçetrin, Bender, Akkerman. Bu livaların birer sancak beyi olup anlara Rumeli beyleri denir. Anların âlem ve mihterhaneleri vardır. Sefere herbiri iki üç yüz cebelü ile eşerler. Kezalik Rumelide dokuz bin iki yüz yetmiş dört kılıç olup, dokuz yüz dördü zeamet bakısı tezkerelü ve tezkeresiz timardır. Hafi olmıya ki zuamaya her beş bin akçada bir mükemmel cebelü ve erbabı timara üç binde bir cebelü olur. Yirmin bin akçaya kadar olan, kadim kanun üzere üç cebelü verir. Cümle cebelüleri yirmi bin iki yüz nefer olup, ashabbı zeamet ve timar ile aşup sefere giderler. Beylerbeyi timarı on binden ve sancak beyleri cebelülerile sekiz bin iki yüze baliğ olup, bu takdirde mecmu Rumeli askeri otuz bin nefere baliğ olur. Senevî hasilleri beş yüz altmış sekiz yük elli yedi bin akçadır.

Seadetlü padışahım, Aanadolu beylerbeyisi Mustafa paşa olup, senevî on yük Hassı ve on dört sancağı vardır: Kütahya paşa sancağı, Saruhan, Aydın, Hüdavendigâr, Kastamonu, Menteşa, Bolu, Ankara, Karahisarısahib, Teke İli, Çankırı, Hamid İli, Sultanönü, Karası. Bu vesi eyalet yedi bin üç yüz kılıç olup, yüz doksan beşi zeamet, mabakısı ti-

---

(*) Bu telhisde görülen eyalet taksimatı ne *(Netaicülvukuat)*a, ne de Ahmed Rasimin I ci cildindeki taksimata uyar. *A. K. A.*

(1) İşkodra'nın diğer ismidir. Netaicülvukuat Rumeli eyaletinin merkezi Manastır livasıdır deyüp, Sofya livasını de bu sancaklara ilâve etmekde ve Vulçetrin yerine Priştine yazmaktadır. *A. K. A.*

mardır. Cebelüleri dokuz bin yedi yüz nefer olup, umera ve zuama ve erbabı timar kanun üzere cebelülerile on yedi bin mıkdarı asker olur. Senevî mahsulleri üç yüz otuz sekiz bin yük ve 32 bin akça olur.

Seadetlü padışahım, Hasan paşa kulları hâlâ Karaman beylerbeyisidir. Hassı senevî altı yük altmış bin akça olup(1), bu eyalet yedi sancaktır: Konya paşa sancağı, Niğde, Beyşehri, Kırşehir, Kayseri, Akşehir, Aksaray.Altı yüz yirmi altı kılıç olup yüz on altısı zeamet,bakısi timardır. Bu takdirde umera ve zuama ve erbabı timar kanunu kadim üzere cebelülerile dört bin altı yüz asker olur. Senevî hasilâtı seksen yük beş bin beş yüz akça olur.

Benim fütüvvetlü Hünkârım, Şahin paşa hâlâ Bosna beylerbeyisi olup, senede Hassı altı yük elli bin akça olur. Eyaleti sekiz sancaktır: Bosna paşa sancağı, Hersek, Kilis, İzvornik, Pozega Raçna, Kerka, Rahviçe.Bu livaların zuama ve erbabı timarı üç yüz seksen dokuzkılıçdır. Cebelülerile külli asker olup senevî hasilleri yüz yirmi iki yük on üç bin beş yüz seksen akçadır.

Benim merhametlü padışahım. Mehmed paşa hâlâ Tamışvar beylerbeyidir. Sekiz yük altı bin akça Hassı vardır. Eyaleti tahtında altı sancak vardır: Tamışvar, Libva, Göle, Morava, Yanova. Bu eyalet dahi külliyetli asker olup hasilleri senevî seksen beş yük yedi bin üç yüz otuz akçadır.

Benim Kudretlü padışahım, Musa paşa hâlâ Budun beylerbeyisidir. Sekiz yüz seksen bin akça Hassı olup eyaleti yirmi sancaktır: Budun paşa sancağı, Eğri beylerbeyilikdir. Kanija, Peçevi,Üstuni Belgrad, Usturgon, Sekdan, Hatvan, Şimontorina, Serem, Koban, Felek, Sigetvar, Muhaç, Ösek, Novigrad, Seçan, Sansar, Soltuk. Bu livaların zuama ve erbabı timarı iki bin yedi yüz yirmi iki kılıçdır.

İbşir paşa hâlâ Özü beylerbeyisi olup sancağına mülhak bazı livalar vardır.

Benim merhametlü Hünkârım, Cezayiribahrisefid beylerbeyiliği kapudanı derya eyaletidir.

Benim merhametlü Hünkârım, Hüseyin paşa kulunuz hâlâ Kıbrıs beylerbeyisidir. Altı yük Hassı olup, eyaleti sekiz sancaktır: Lefkoşa paşa sancağı, İçel, Tarsus, Alâiyye, Sis, Kirine, Bafi, Magosa. Bu üç sancak saliyane ile verilir. Bu evliyenin zuama ve erbabı timarı iki bin iki yüz otuz sekiz kılıçtır.

(1) Netaicülvukuat, altmış beş bin diyor. *A. K. A.*

Benim seadetlü Hünkârım, Veli paşa kulunuz hâlâ Zulkaderiyye beylerbeyisi olup, altı yük Hassı vardır. Eyaleti beş sancaktır: Livai Maraş paşa sancağı, Malatya, Ayintab, Samsad, Kars Zulkaderiyye. Zuama ve erbabı timarı iki bin beş yüz seksen iki kılıcdır.

Benim Kudretlü Hünkârım, Osman paşa hâlâ Şam beylerbeyisi olup, Hassı senevî on yüktür. Eyaleti on bir sancaktır: Kudsı şerif, Gaza, Safed, Sayda maa Beyrut, Nablus, Acelûn, Lecun, Buka, Tedmür, Akkâ, Kerek maa Şüveyk, Şamı şerif paşa sancağıdır. Zuama ve erbabı timarı sekiz yüz kırk altı kılıç olup, senevî hasilleri altmış beş yük, elli sekiz bin altı yüz akçadır.

Benim Kudretlü Hünkârım, Osman paşa hâlâ Şam beylerbeyisi o-Şam beylerbeyisi olup, sekiz yük Hassı vardır. Eyaleti beş sancaktır: Hama, Humus, Selimiyye, Cebeliyye, Trablus paşa sancağıdır. Zuama ve erbabı timarı bin iki yüz altmış üç kılıç olup, hasilleri elli altı yük sekiz bin dört yüz kırk akçadır.

Mehmed paşa sekiz yüz Has ile hâlâ Haleb beylerbeyisi olup, on sancağı vardır: Edene (Adana), Ekradı Kilis, Birecik, Maarra, Aziz Balisi, Münbüç, Türkman, Haleb maa Azaz, Haleb paşa sancağıdır. Bu elviyenin zuama ve erbabı timarı sekiz yüz yetmiş sekiz kılıç olup hasilleri yetmiş yedi yük on üç bin yüz yirmi akçadır.

Benim Kudretlü Hünkârım, Mehmed paşa zade hhâlâ Ruha beylerbeyisi olup (tarafımızdan ilâve: senevî Hassı) altı yük seksen bin akçadır. Eyaleti yedi sancaktır: Çamas, Habur, Deyri Ruhbe, Beni Rebia, Suruç, Ane, Ruha yani Urfa maa Raka paşa sancağıdır.

Benim seadetlü Hünkârım, Vezir Ahmed paşa kulunuz hâlâ Diyarıbekir beylerbeyisidir. Senede on iki yük Hassı olup, yirmi dört sancağı vardır: Beşi hukümete ocaklık, sekizi ekrad beyi sancağı, maada on bir Osmanlı sancağı bunlardır: Harprut (Harput), Ergani, Siverek, Nusaybin, Hasankief, Siird, Mefarkın, Akçakale, Sincar, Habur, Çemişkezek. Tebid ile verilen beş sancak bunlardır: Haküt, Cezire, Eğil, Genc, Pertek, Çabakçur, Çermik, Âmid paşa sancağıdır. Bu sancakların zuama ve erbabı timarı cebelülerile iki bin dokuz yüz doksan iki ( ) kılıç ( ) nefer olup, hasilleri senede yüz on dört yüktür.

Benim Devletlü Hünkârım, Seyavuş paşa hâlâ Rum beylerbeyisi(*) olup, Hassı dokuz yüz yük akçadır. Sekiz sancağı vardır: Amasya, Bozok, Divrik, Canik, Arabkir, Çorum ve Sivas paşa sancağıdır.

(*) Buna Eyaleti Rumiyei Suğra namı verilür. A. K. A.

Zuama ve erbabı timarı üç bin yüz kılıç olup, hasilleri yüz otuz bir yük seksen yedi bin yüz yirmi akçadır(*).

Benim Mehabetlü padışahım, Hüseyin paşa hâlâ Erzurum beylerbeyisi olup, senevî on iki yük Hassı vardır. Eyaleti on iki sancaktır: Karahisarı Şarkî, Kiği, Pasini Ülya, İspir, Hınıs, Malazkird, Tekman, Kuzucan, Tortum, Mecenkerd, Namrevan, Erzurum paşa sancağıdır. Bu elviyenin zuama ve erbabı timarı üç bin elli beş kılıcdır. Senevî hasilleri elli dokuz yük altı bin dokuz yüz yirmi akçadır.

Benim Mehabetlü Hünkârım, Mehmed paşa hâlâ Kars beylerbeyisi olup, senede sekiz yük yirmi bin akça Hassı vardır. Altı sancaktır: Küçük Rahcivan, Zaroşad, Geçvan, Kağızman maa Şuregil, Kars maa Pasin paşa sancağıdır. Zuama ve erbabı timarı bin iki yüz altı kılıç olup, hasilleri doksan yük dört bin yüz on dokuz akçadır. Bu asker Acem serhaddında Van kalesine üç günlük yoldadır.

Benim seadetlü Hünkârım, Sefer paşa hâlâ Çıldır beylerbeyisi olup, senede dokuz yük yirmi beş bin akça Hassı vardır. Eyaleti on üç sancaktır: Oltı, Hartuş, Ardanuç, Ardahan, Bezrek, Haçrek, Postho, Mahcil, Acara, Pumbek; ocaklık olan sancakları: Pertekrek, Levane, Nisfı Levane, Şavşat, Çıldır sancağıdır. Bu sancakların zuama ve erbabı timarı bin üç yüz seksen kılıcdır. Senevî hasilleri doksan iki yük seksen altı bin akça olur.

Benim Merhametlü Hünkârım, Hüseyin paşa hâl âTrabzon beylerbeyisidir. Altı yük Hassı olup, iki sancağı vardır: Trabzon, Batum.

Benim Merhametlü Hünkârım, Yusuf paşa hâlâ Kefe beylerbeyisi ve Mustarlı Mustafa paşa Habeş beylerbeyisidir.

Süleyman paşa hâlâ Musul beylerbeyisi olup, elli yük seksen bir bin akça Hassı vardır. Eyaleti yedi sancaktır: Musul paşa sancağı, Bacvanlı, Tekrit, Eski Musul, Horn ve Bane (Herobane). Bu sancakların zuama ve erbabı timarı iki yüz yetmiş dört kılıç olup, hasilleri yirmi iki yük kırk bin akça olur.

Derviş paşa hâlâ Bağdad beylerbeyisi olup, saliyanesi on dört yük ve eyaleti on sekiz sancaktır. Yalnız yedisinde zuama ve erbabı timar vardır: Hale, Zengi, Âbad, Civarız, Remahiye, Çengüle, Karadağ, Dertenk, Semavat, Bayat, Derne, Debala, Elsayıh, Vasıt ve Kerend, Demirkapu, Kazaniyye, Gilân(1), Bağdad paşa sancağı olup, kale muhafaza-

(*) Bu fıkralarda ve evvelkinde açık kalan yerler okunamamıştır.

(1) İmadiye *(Netaicülvukuata göre)* *A. K. A.*

sında sekiz bin yeniçeri ve dört bin beledî askeri vardır ki, Bağdad kulu denir. Paşanın üç bin kadar askerile küllî asker olur.

Benim seadetlü Hünkârım, Hasan paşa hâlâ Van beylerbeyisi olup senede Hassı on bir yük akçadır. Eyaleti on dört sancaktır: Van paşa sancağı, Adilcevaz, Erciş, Muş, Bargiri, Kârkâr, Kesani, Asiberd, Ağakes, Erkadı beni Kutur, Kalei Bayezid, Berda, Ovacık, Hukûmeti Bidlisî. Bunların zuama ve erbabı timarı bin üç yüz seksen kılıçdır. Hasılleri iki yüz yük yetmiş dokuz akçadır.

Cafer paşa hâlâ Şehrizor beylerbeyisi olup, senevî on yük Hassı vardır. Eyaleti yirmi bir sancaktır: Sürüçek, Erbil, Keşaf, Şehribazar, Cebeli Hümreyin, Hezarmend, Tolcuran, Merkave, Acur, Cengüle, Yakberle, Belkas, Uşni, Tel ve Tavi, Seyyid Burencin, İrman, Dadan, Berend, Harir maa Dudin, Kalei Gazi Keşan paşa sancağıdır.

IX

AVARIZ VE SÜRSAT HAKKINDA

Hak sübhanehü ve tealâ Devletlü padişahımın vücudu şeriflerin hatalardan hıfzeyleyüp seriri saltanatta muammer eyliye.

Benim Seadetlü Hünkârım, avarız içün hane başına reayadan beş riyal kuruş alınmak çoktur. Reaya fıkarasına zülümdür. Benim Merhametlü Hünkârım, matekaddemden kanun, üç yüz akça alınmaktır. Hane başına varup devşüren âdeme hane başına kırk akça kifayet eder. Varur hane başına üç yüz akça alur. Böyle olsa hem reayanın duasını alırsız, ve hem memaliki mahruseniz mamur olup, zülüm olmaz. Vazir kulunuzdan sual buyurun: "Şimdiye dek reayadan avarız hane başına beşer riyal kuruş mu alınırdı, yohsa şimdi mi oldu ziyade? Bu sualimin cevabın veresün." deyü fermanı şerif buyurasız. Benim Devletlü Hünkârım, memaliki mahrusenizde avarız hanesi cümle yüz yirmi bin hanedir. Yirmi bin hanesi çürüktür. Yüz bin hanesinden üç yüz yük akça olur.

Nihayet benim Devletlü Hünkârım, muharrem ayı yıl başıdır. Avarız defterleri şimdi çıkup akça ile satarlar. Alan âdem zâhir akça almıştır. Çalışır beylik malı tahsil etmeğe ve hem kendü verdiği rüşveti çıkarmağa ve hem kendüye bir kaç akça faide etmeğe. Böyle olsa reaya fıkarasına kat kat zülümdür, ve zülm etmeyince olmaz. Amma bunun çaresi vezir kulunuza tenbihi şerif buyurun: "Avarız defterlerin bir hoşça kendin tevzi eyle; müslüman, dindar âdemler gönder avarız cem'ine. Üç yüz akça hane başına Mirî içün alınsun ve kırk akça varup cem'eden âdeme tayin eyle, muhkem tenbih eyle, ziyade almasunlar. Bu defterleri rizayı Hümayunum yoktur ki kavaf eline verüp elden gide. Her kangı âdeme tayin edersen varup cem'eylesün, Emri Hümayunumdan ziyade bir akça alındığı mesmuu şerifim olursa sen bi-

lürsün, sonra cevabın senden isterim. Öte yakanın reayasından İstanbul top doludur, haberin alurum, sonra bir sözüne asla itimad etmem, sen bilürsün."

Benim Devletlü Hünkârım, sürsat ahvalin sual buyurmuşsuz. Sürsat, sefer oldukda reaya üzerine salınır. Sürsat'ın manası arpa, buğday, un, odun ne kadar tayin olursa bir kadılık yerden reaya getirüp Merhametlü Hünkârımın konduğu yere yığarlar. Yettüğü kadar bir gün bir gece alınur, Miriden akçası verilür, müft değildir. Seadetlü padışahımın Hazinesinden behası verilür ve lâkin hak sahibine değmez. Madem ki sefer olmıya reayaya Sürsat emîr olmaz, kanun değildir. Nezil zahiresi dedikleri bir kadılık yere emir olunur ki kaç hane varsa hane başına beş kile arpa, bir kile un; eğer iki yüz hane ise bin kile arpa ve iki yüz kile un; düşman memleketine padışah her kangi kalenin altına varsa ta oraya reaya develere yükletüp iletürler, anda teslim ederler. Mahaseli kelâm benim Devletlü Hünkârım, reaya padışahların hazinesidir. Hemen reaya mamur oldu, zülüm olmadı, padışahın hazinesi doludur. Bu gün emri şerif iletünüz, reaya bir kuruş versün nice yüz bin kuruş olur. Hemen lâzım olan reayayı hıfzedüp zalemeye çiğnetmemektir. Bakî ferman Devletlü Hünkârımındır.

X

ŞEYHÜLİSLÂMA VERİLECEK TALİMATA DAİR

Şeyhül'islâm efendi hazretlerine tenbih lâhik olduğu üzere devamı Devletimiz duasında olup ve memur olduğunuz umuru fetva ki dinü devlet ve ümmeti Muhammed mesalihidir, bir hoş mukayyed olup ve ülemaya müteallik olan ahvali arzedüp nice ki cennetmekân karındaşım merhum zamanında namusu saltanat ile dikkat eyledinse benim zamanı devletimde dahi ziyade memuldur. Ve umuru saireyi dahi tezkirenizle ilâm edesiz, vesselâm.

Kazıasker efendilere tenbihe memur olduğunuz icrayı şeriatı Muhammediyye ve mesalihi dini Ahmediyye ve duayi devamı devletime tekayyüd edüp ve menasıbı ehline arzedüp namusu saltanatıma lâyik olanı edüp hilâfdan ihtiraz edesün.

XI

TEŞKİLÂTI İLMİYYE

Hak sübhanehü ve tealâ Devletlü padışahımın vücudu şeriflerin hata ve hatarlardan hıfzeyleyüp seriri saltanatlarında muammer eyliye. Benim Merhametlü Hünkârım, Rumeli kaziaskeri Rumelinde ne kadar kazılar var ise ol arzeder. Ve Anadolu kazıaskeri Rumelinde olan kazıları arzeder. Rumelinde olan kazılar Anadoluya kazı olmaz ve Anadoluda olan kazılar Rumeline kazı olmaz, yine Anadoluya kazı olur. Benim Devletlü Hünkârım, Anadoluda bir kazı mazul oldukda Astanei seadete gelür. Anadolu kazıaskerine iki yıl mülâzemet eder. Haftada bir gün, çarşamba günü kazıaskerin divanı olur, cümle mazul kazılar ol gün büyük sarığı, örf derler, giyüp varup kazıaskeri selâmlar, her biri bir kasabanın kazılığına talib olur. Ol talib olduğu kazı iki yıl olmuş ise münkazı olduğu rikâbı Hümayuna arzolunur: Filân dâinizin müddeti tamam olup, filân dedikleri meselâ ol kazı iki yıl mülâzemet etmiş. Ol vakıt kaç kazı ise birer birer rikâbı Hümayuna arzolunur. Anadoluda sekiz yüz, yedi yüz kazı vardır. İkişer yıl oldukda Asıtanede mülâzim olanlara tevzi olunur. Mansub olup mazul olunca "zamanı ittisalî" denir. Mazulluğunlan mansıb olunca "zamanı infisalî" denir.

Benim Kerametlü padışahım, kazıasker defter okuyup filân kazayı filâna dedikde seadetle buyurun: "Ol arzettiğin kazı ehli ilim midir, mustahık mıdır? Zinhar sakın namustahık olmasun, vebali senin boynuna. Bir hoşça imtihan eyle, cahile kazılık verme. Verdüğünüze rizayı Hümayunum yoktur. Şöyle sem'i Hümayunuma dokanursa sen bilirsün." deyü tenbihi şerif buyurun. İki yıl müddet tamam olmayınca mazul etmezler, kanun değildir. İki yıl oldukda ayruk komaz, yerine dahi verürler. Bu kazılıklar yüz elli akça ile olur, yüz otuz olur, yüz olur, seksen olur, kırk olur, yirmi olur. İbtida yirmi akça ile olup her tevcihde artık olur. Yüz elli oldukda tekmil arz ayruk yukarı olmazlar.

Benim Devletlü Hünkârım, bunlardan yukarı ki üç yüzlü, beş yüzlü "MEVLİYET" derler, anları müfti'islâm arzeder. Müderrislere ve monlalara müfti karışır. Vezir hemen rikâbı Hümayuna arzeder. Anlar ki mevliyyettir, müddeti yoktur, ne kadar mazul etmezse durur. Memaliki mahrusede ne kadar büyük eyaletler var ise Mısır gibi, Haleb gibi, Diyarıbekir, Şam, Erzurum, Selânik, Budun, Sofya, Brusa, Edirne, İstanbul, bunlara benzer cümlesi beş yüz akça monlalardır. Brusadan Edirneye olur, Edirneden İstanbula olur. İstanbul kazısının yolu Anadolu kazıaskeri olmaktır. Hukûmeti İstanbul içinde ne kadar pazarcı var ise, etmekçi ve kasap ve sair her ne ise ehli dükkân İstanbul kazısı narh verür ve hakkından gelür. İstanbulun cümle satpazarın görmek ana mahsusdur. Eksik satanın hakkından gelür. Ahyanen bir kerre veziriâzam kulunuza tenbih buyurun ki: "İstanbul efendisine tenbih eyle, narh ahvalin bir hoşça görsün, gezüp dolaşsun, yohsa kendisü bilür." deyü muhkem tenbihü tekid lâzımdır. Zira cümle şehrin havayıcını ol görür.

Benim Devletlü Hünkârım, Rumelinde dört yüz elli kazılık vardır, amma mülâzim dahi çoktur. Meselâ bir kazılığa on kişi mülâzimdir. İmtihan olurlar, kangisi ehli ilim ise hak anındır, müddeti tamam oldukda ana verürler. Kazıaskerlere arzettiklerinde tenbihi şerif buyurun ki: "Şefaat ile ya rüşvet ile inha olmıya ki kazılık veresiz. İmtihan eylen, her kangısının istihkakı varsa ana arzeylen." deyü tenbihi şerif lâzımdır.

XII

KIRIM HANLARI VE TEŞRİFAT MERASİMİ

Hak sübhanehü ve tealâ haşmetlü padışahımın vücudu şeriflerin hatalardan hıfzeyleyüp seriri saltanatta muammer eyliye.

Benim Devletlü Hünkârım, Timur dedikleri bir tatardır. Acem vilâyetinden öte Özbek derler bir vilâyetten bir alçak halli, Aksak Timur derler, Cengiz han oğullarındandır. Şimdi Hünkârımın kullarından olan Tatar Hanlar dahi Cengiz Han evlâdındandır.. Hata vü Haten derler bir memleket vardır.bir kâfir padışahı idi. İslâm padışahları üzerine galebe edüp mülkü ellerinden almıştır. Sonra evlâdları müslüman olup bu Hanlar ol cinstendir.Tatar cinsinde hakikat olmaz, ol ecilden çokluk hayır gelür taife değildir.Nihayet Han ölüp yer imahlûl kaldıkdaAsıtaneiseadetinizdeHanzadeler vardır, mübarek bayramda rikâbı Hümayunu nuza baş evvel kangısı yüz sürerse Han olacak oldur. Mahlûl düşüp verilmek lâzımgeldikde seadetle buyurursuz ki: "Nimetimizle beslenmişsin, sana Hanlığı verdim. Göreyim seni, uğuru Hümayunumda can ve başınla çalışmak gereksin. Senden hizmet umarım." deyüp, kürk samur giydirüp ve murassa kılıç kuşatup, murassa sorguç ihsan buyurup: "rızayı Hümayunum üzere hareket eyle, bedduamdan sakın, sana iltifatım çoktur, hemen doğruluk üzere ol." deyü tenbihi şerif buyurasız. Ve benim Devletlü Hünkârım, ziyade iktiza etmeyince bunları değiştirmek caiz değildir. Bunların oldukları Krım memleketidir. Berter ve yaban memlekettir. Urus ve Moskof ve Leh konşudur. Ecdadı izamınız bu Hanları eltaf ve izzet ile iltifat buyurup anlara bu mealde hattı şerif gönderirler idi: "Siz ki en'amı padışahanemizle perverde, serfiraz olmuş Hanı nusrat nişansız, tehiyyatı seadetâyatı şehriyaranemizle izaz olundukdan sonra malûmunuz olsun ki bir şeci mirza intihab edüp, meşta avanında bir güruh tatara baş ederek bilâdı küffara gönderesiz. Mülküne basup vilâyetin harab etsünler."

Benim Devletlü Hünkârım, Timurlenk dedikleri Acemden ağır asker ile gelüp, Engürü sahrasında dedeleriniz Han Yıldırım padişah ile

cenk edüp, ol zaman öte yaka askeri kaçmağla Timur galip gelüp, Yıldırım Hanı tutmuştur. İki yüz seksen bin ulûfelü kulu var idi ve Yıldırım Hanın doksan bin askeri var idi(1).Çokluk olmağla galib gelmiştir. Askere iltifat gerektir ve hini mahalde uğurunuza can ve baş feda ederler. Bakılmayup, hakları verilmedikden sonra anlar dahi canlarını ve başlarını meydana komazlar. Hemen ulûfelerin üç ayda bir verüp, bazı hususları görmek gerektir.

Benim Devletlü Hünkârım, kapudan paşa kulunuzun eli altında kırk elli kadırga sahibi beyler vardır. Mora beyi ve Rodos beyi ve Ağriboz beyi ve Sistra ve Sakız beyi, Menteşa beyi, İnebolu beyi, Midilli beyi, Ayamavra beyi, Karlı İli beyi ve dahi Cezayir beylerbeyisi ve Tunus beylerbeyisi ve Mağrıb beylerbeyisi üç bin kılıç olur. Bunların kadırgaları vardır. Evvelbaharda kapudan paşa donanmayı Hümayun ve Tersane halkı ile sefere çıkdıkda bunlar bile sefere giderler. Ne canibe fermanı Hümayun buyurursuz. Bunlardan gayrı Tersanei âmirede kırk pare kadırga donatup kapudan paşa ile bile giderler. Kapudan paşa baştardasında yedi sıra kürekçi olur, bakısında dört, beş. Cümle yetmiş seksen pare kadırga olur. Kapudan paşa cümle Karadenize ve Akdenize hükmeder. Cümle maslahatın gördükden sonra elli yük akça rikâbı Hümayununuza getirür. Sefere gitmiyen zuama ve erbabı timardan alınur. Kırk bin akça zeameti olan sefere gitmese kırk bin akça alurlar bedel deyü.

Ahyanen kapudan paşa kulunuza tanbihi şerif buyurursuz ki: "Göreyim seni, Akdenizi ve Karadenizi bir hoşça muhafaza etmek gereksin. Zinhar olmıya ki Kazak kâfiri bir yeri yahud bir köyü urup yaka. Sonra sen bilürsün. Gerek kadırgalar ve gerek tersane ahvali ve gerek beyler ahvalidir mühkem tenbih ve tekayyüd edüp kimseyi mazul etmekden hazer eyle. Akçaya tama eyleme. Uğuru Hümayunuma can ve başınla çalış, gözün aç." deyü tenbih buyurasız.

Benim Devletlü Hünkârım, seadetle el öpülmeğe çıkdıkda sağınıza ve solunuza çokluk bakmak lâzım değildir, hemen el öpmeğe gelene bakmak gerek. El öperlerken veziriâzam kulunuzla söyleşmen. İbtida Hanzadeler öperler. En evvel öpen Han olacaktır. Sonra hakı-

(1) İki tarafın orduları hakkında kitabların kaydettikleri mıkdarlara dair ihtilâfları fazılı şehir korgeneral Halis Bıyıktay (Timurun Anadolu seferi ve Ankara Savaşı) eserinde (S: 74.79) tafsil etmektedir.

A. K. A.

bül'eşraf öper, ayak üzere kalkarsız. Veziriâzam kime kalk derse ana kalkarsız. Çokluk tazim lâzım değildir. Veziriâzam kulunuza tenbih buyurun: El öpenleri bu, filân kulundur, ve bu filân kulundur deyü adlarile söyliye ki hatırnişanınız olsun, bir dahi gördükde malûmü Hümayununuz ola. Ve benim Şecaatlü padışahım, şöyle merdane oturmak gereksin ki cümlesi havf ede. Dost, düşman Hünkârımı görmeğe gelürler. Bir kâğıd yazup gönderdim ol ismi mübarek dilinizden eksik etmiyesiz.

Benim Devletlü Hünkârım, seadetle el öpüldükden sonra namaza çıkdığınızda sağa sola selâm verdikde ziyade mübarek başınız eğmen, hemen azıcık işaret ettiniz yetişür. Bahçeye inüp nazarı şerifinize zorbalar ve güreşçiler ve gürzcüler ve kemankeşler ve sair ehlihüner gelüp hüner arzettikde hünerine göre ziyadece ihsan buyurun. Ve derya beyleri gelüp el öpdükde kapdan paşaya buyurun ki: "Göreyim seni, uğuru Hümayunumda ne mertebe çalışmak gereksin. Bir hizmet vücude gelmek gerektir. Düşman ahvali ile muhkem tekayyüd eyle. Canını ve başını diriğ etme. İhmal ve musamahadan hazer eyle. Hayır duam seninledir." deyü tenbih buyurasız.

Benim Devletlü Hünkârım hâşâ ve kellâ ki bu kemter kulunuzun hatırına bu makule fikir gele. Benim Kerametlü padışahım, maahaza hak canibinden mübarek kalb şerifinize sual eylemek lâzımgelür. Zira, benim Merhametlü padışahım, Hak sübhanehü ve tealâ hazretleri Resulüllah aleyhisselâma buyurur ki: Ya Habibim, ashabınla meşveret eyle. müşavere ziyade lâzımdır. Asla ve kat'a Hünkârıma sormak ayıp değildir, ehlinden öğrenmek ve sormak ayıp değildir. Merhum Hünkâr karındaşınız bir günde gâh olurdu ki beş altı kerre sual ederlerdi. Hâlâ ki on sekiz yıla karib padışah olmuş idi. İhtimaldir ki bir hoşça bilmemiş ola deyü beğayet hazer ederlerdi. Padışahıma dahi lâzım olan cümle umuru yapça yapça öğrenmektir.

Benim Devletlü Hünkârım, Tatar Hanlar kullarınız gibidir velâkin ol taifeden bir zamanda bir hizmet vücude gelmiş değildir. Hemen bir bucak memlekettir, kâfir ağzıdır. Serhad beklerler; yohsa gayri iş ellerinden gelmez. Gâhice bir zararları dahi görülür, aslâ dostluk edecek taife değildir.

Benim Kerametlü padışahım, kul deyü hemen yeniçeri kulların ve sipahi kulların ve zuama ve erbabı timar kullarındır, Hallerine göre riayet lâzımdır. Tatar Hanzadelerine seadetle el öpülmeğe çıkdığınızda ayak üzerine kalkdığınız yetişür, dahi ziyade izzet lâzım değildir.

XIII

MUHAFAZA, SALİYANE, MUKATAA V. S. NİN TARİFİ

Benim Kerametlü Hünkârım, muhafaza ana derler ki, serhadlerde ve kalelerde asker korlar, düşmandan kaleleri ve serhadleri saklarlar, ana muhafaza derler. Ve saliyane deyü beylere eminlerden üçer, dörder yük akça tayin olmuştur, yılda bir kerre alınur. Kapudanların kadırgası vardır, amma sancağı yoktur. Hemen yılda bir kerre eminlerden "SALİYANE" deyü alınur ve saliyanenin manası yıllık demektir. Ve muhasebe deyü ne mıkdar akça bir yılda hasil olur ve ne mıkdar harç olur? Bir yıl yazılır. Yıl tamam oldukda hesab olunur. Ne kadar kalmış ve ne kadar gitmiştir? görüldükde ana muhasebe derler. Ve "MUKATAA" ana derler ki meselâ gümrük gibi ve bazı madenler gibi yılda kimi yüz yük ve kimi beş yüz yük akçaya bir yıla değin verilür, bervechi maktu derler, alana tuğralı emri şerif verilür. Yıl tamam olunca elinden alamaz. Ana mukataa derler. Ve "BEVVAB" deyü kapuculara derler ve "ÜMERA" deyü beylere derler ve kılıç zeameti deyü yirmi bin akça yazısı olana derler. "İCMALLÜ" demek derenti olmayup ta evvel öylece yazılup zeameti olana derler. Ve "KILIÇ TİMARİ" üç bin akça onala derler. Ta on dokuz bin dokuz yüz doksan dokuza varınca "kılıç timarı" denür. Bir akça ziyade olup yirmi bin olsa "ZEAMET" olur. Yüz bine varınca ana "HAS" derler.

Benim Devletlü padışahım, reaya ahvalin ve anların tekayyüdünü veziriâzam kulunuza tenbih buyurasız ki: "Avarız cem'ine gidenlere muhkem tenbih eyliyesin ki defter mucebince alup reayadan ziyade akça almasunlar." Avarız deyü, müslümanlar hane başına üçer yüz akça verürler, ana derler. Ve "HARAÇ" deyü kâfirden bir âdem başına iki yüz seksen beş akça alınur, ana derler. Gerek haraç alan haraççılara, gerek avarız alan avarızcılara kanun defterinden ziyade almasunlar deyü tenbih ola. Ve her bar Divanı Hümayunda arzına geldikde

veziriâzam kulunuza: "Mesalihi müslimini bir hoşça gör. Bir âdeme zülm olduğuna rızayı Hümayunum yoktur, sonra mes'ul olursun, gerek dünyada ve gerek ahirette." deyü tenbihi şerif buyurasız ki, güzel adınız âleme top dolu olur. Ve kazıaskerlere tenbihi şerif buyurasız: cahillere ve zalimlere kazılık vermesünler, imtihan edüp kangısı âlim ve dindar ise ana arzetsünler: "Rüşvet almakdan gayet hazer eylen." deyü muhkem tenbihi şerif buyurasız. Ve yeniçeri ağası kulunuza tenbih buyurasız ki: "Ocak ahvalile muhkem tekayyüd eyle, gözün aç, bir hoşça zabt'eyle, yohsa sen bilürsün. Mahlûlleri rikâbı Hümayunuma arzeyleyüp badehu erbabına veresün. İyi hizmet umarım. İhtimamla tekayyüd eyle ki inayatıma mazhar olasun. Ocağın eyülerin hoşça tut, kemlerinin hakkından gel, müfsidleri def'eyle. İstanbulun muhafazasında güzel hareket eyle." deyü tenbihi şerif buyurasız. Ve Eflâk ve Boğdan Hünkârımın haraç veren reayasıdır. Yılda bir defa haraçları gelür. Hünkârımın voyvodaları geçinürler. Anlardan bir kem iş gelmez; ve lâkin bir iki defa akçalarına tama etmeğle şirretlik eylediler, nesne yoktur.

XIV

NARH VE KİLÂRI ÂMİRE

Hak tealâ, Kerametlü padışahımın vücudu şeriflerin hatalardan hıfzeyleyüp seriri saltanatta muammer eyleye.

Benim Seadetlü Hünkârım, narh dedikleri vezir kulun emreder ki kasaplar koyun etininin vakyesin on akçaya satsunlar, buğdayın kilesin altmış akçaya ve pirincin kilesin elli akçaya. Her ne kadar şehir içinde alınur ve satılur var ise bahasın tayin ettiklerinden "NARH VERİLDİ" derler.

Benim Devletlü Hünkârım, her kaçan muradı Hümayununuz olsa bir nesne ferman buyurmak, böylece hattı şerif yazarsız: "Sen ki veziriâzamsın, kasaplara tenbih edesün on iki akçaya narh veresün, söyle bilesün." Ve gerek etmek için fermanı şerif buyurasın: "Sen ki veziriâzamsın etmekçilere yüz elli dirhem etmek bir akçaya narh veresün, şöyle bilesün." Böylece bir esbabın bahasın tayin buyurmağa "NARH" denür.

Kile dedikleri, yirmi vakye buğday alur bir ölçeğe derler. Yirmi vakye buğdaya bir kile derler. Bir vakye dört yüz dirhemdir. Bir dirhem on altı keçi boynuzu çekirdeği ağırlığına derler.

Fırkate dedikleri kadırgadan küçük ve on beş oturaktır, on beş sıra kürekçi çeker. Hirsiz levendlerine çektirüp haramîlik eder. Kalyon büyük gemilerdir, yelken ile yürür, İstanbuldan Mısıra varur. Devletlü Hünkârımın Mısırdan tayin ve zahiresi vardır. Yıldan yıla kilârı âmirelerine gelmek kanundur, anları görmek lâzımdır. Meselâ dört yüz kafes şekerdir, kırk beş bin vakye şeker olur. Has matbaha günde yirmi beş vakye şeker verilür. Helvahanede hoşapçıbaşıya yirmi beş vakye şeker verilür, hoşab pişirir. Cümle yemeklere ve hoşablara ve şerbetlere nefsi nefisiniz için ve sair içeru ve taşra günde yüz on vakye şeker harçolunur. Ve otuz altı bin kile pirinç gelur, dahi sair bi-

ber, karanfil, zencebil âdet üzere gelür, kilara teslim olunur. Matbahı Âmireye ve helvahaneye günden güne varilür. Ve Cinni bir kâfir reisidir, büyük kalyonu vardır, meşhurdur, daim Mısıra işler. İstanbuldan gittikde keraste götürür, tahta gibi, mertek gibi. Mısırdan zahire yüklenür. Pirinç, kahve ve şeker ve ketan ve hınna bunlara benzer ne var ise. Ve cezayir gemileri levend ile doludur. Daim Frengistana sefer edüp frenk gemilerine rast geldikde âzîm cenk ederler, galib gelürse alurlar, geçinmeleri böyledir.

Benim Devletlü Hünkârım, matbahı âmireye her gün ne kadar koyun geldiğin aynile bilmem. Lâkin Maksud ağayı kilarcıbaşı kulunuza gönderin, varsun desün ki tiz Devletlü Hünkârım emretti ki matbahı âmireye her gün ne kadar koyun ve ne kadar harç gider, bir hoşça defter edüp rikâbı Hümayunuma göndersün, deyü fermanı şerif buyurasız, kanunu böylecedir. Kasap başı ve matbah emini ve koyun emini cümle kilarcibaşının hükmündedir.

Benim Devletlü Hünkârım, huzuru Hümayuna bir okunmuş etmek gönderdim. Üzerine halvette yedi esma tekmil edüp okunmuştur, gayet nafidir. Aziz şarif başınız içün her gün bir mıkdar yeyip bir kimseye vermeyesin, bir aziz üzerine çok dua etmiştir. İhsan ile benim güzel Hünkârım kendiniz yeyüp bir lokmasın kimseye vermeyesün ve benim Devletlü Hünkârım çokluk hekimlerin ilâcı ile mukayyed olman, hemen gâhice kayık ile deryaya ve bahçelere seyir eylen ve gâhi ata binüp cilve eylen. Mübarek mizacınız küşade olsun. Devletlü Hünkârıma reayadan gayrı kârım yoktur. Bakî ferman Hünkârımındır.

XV

ŞEHREMİNİ, TERSANEEMİNİ, DEFTERDARLAR, RUZNAMÇECİLER, MUHASİBLER VE MİMARLAR... BEYANINDADIR

Hak tealâ, Merhametlü ve Seadetlü padışahımın vücudu şeriflerin hatalardan hıfzeyleyüp seriri saltanatta muammer eyleye. Benim Devletlü Hünkârım, şehremini Sarayı âmirenin lâzımgelen yapısın yaptırup harc anın eline verilür. Ol dahi varup Divandan ne kadar masraf oldu ise akçasın alur. Ve Haremi Hümayunun ve Paşa sarayı iç oğlanının ve Galata sarayının iç oğlanının ulûfelerin divandan alup anın elile teslim olunur. Sarayı Hümayunun cümle maslâhatlarını ol görür. Yılda bir kerre muhasebesin veziriâzam görür. İki yüz akça, dahi ziyade anın elile harc olur, aslâ bir nesneye hükmü yoktur. Saray ağası kulunuz eli altındadır. Yapılar lâzımgelse Saray ağasına haber gönderüp, filân nesneyi yaptırsun deyü emredersiz. Saray ağası dahi şehreminini çağırır: "Seadetlü padışah bir oda yapılsun deyü emretti, var veziriâzama söyle." der. Şehremini varup veziriâzama der ki: "Seadetlü padışah yapı emretmiş" dedikde veziriâzam dahi: "Emir padışahımın, var imdi ne lâzım isa mimar ağa ile görün, ne kadar akça harc olursa Divandan verilsün." der. Saray ağası şehremini üzerine nazırdır, eli altında nefer gibidir. Matbah emini Has matbaha verilen erzakın hesabına memurdur.

Benim Şafkatlü Hünkârım, İstanbul tersanesinde derya askerine dair olan masarifin hesabına tersane emini memurdur.

Kâğıd emini kazılara ve zuamaya ve erbabı timara verilen berevat ve evamirin harcını alur. Hatta beylerbeyilere verilen evamiri aliyyenin ve sairenin harcını alup altı ayda bir kerre mahsulün hesabını verüp akçayı Hazinei âmireye teslim eder.

Benim Seadetlü Hünkârım, eyalet ihsan buyurduğunuz beylerbeyilere berevatı şerife verüp harcı on beş bin akçaya kadar olur. Zuama beratı harcı sekiz yüz ve erbabı timarın üç bin akçalısından yüz yirmi akça olur. Tecdidi berat demek, berevatın cülüsü Hümayunda

kanunu kadim tebdilidir. Bütün erbabı timar beratlarını tecdide mecbur olup kâğıd emini üç bin akça timardan kezalik yüz yirmi akça kalemiye ve yirmi bin akça zeametten sekiz yüz akça ve imam ve hatib ve müezzin ve sair cami hademesi beratından bir akça vazifeleri dahi olsa otuz akça kalemiyye alup Hazineye teslim eder.

Benim Devletlü Hünkârım, defterdar kulunuz cümle Hazinenize karışır. Ne kadar haraclar ve avarızlar ve mukataalar var ise emirlerin baş defterdar verir. Anın elile tahsil olur. Cümle eminlerin ve haraççıların muhasebelerin ol görür. Devletlü Hünkârımın malını reayadan cümle defterdar tahsil eder, ve anın marifetile harc olur. Anın izni olmayınca ne kimse bir akça alabilür ve ne verebilür. Cümle padışahımın Hazinesini tahsil eden kulunuz anın eli altındadır. Cümle maslahatı gören oldur, gayri kimse karışmaz. Yılda bir kerre ne kadar mal tahsil olmuştur, ve ne kadar harc olmuştur ve ne kadar bakı kalmıştır? defter edüp, veziriâzam kulunuza verür. Veziriâzam dahi rikâbı Hümayuna arzeder. Benim Devletlü Hünkârım, cümle Hazineniz anın elindedir. Divanı Hümayunda arza girüp defter okundukda defterdar kulunuza buyurun ki: "Göreyim seni, bir hoşça istikamet ile Hazinei âmirenin tahsiline sây eyle, senden doğruluk umarım." deyü tenbihi şefir buyurasız.

Benim Devletlü Hünkârım, Baş defterdardan gayrı üç defterdar dahi vardır: Biri Rumeli defterdarıdır, biri Anadolu defterdarıdır, biri Tuna defterdarıdır. Anların çokluk tahsili yoktur; hemen Başdefterdarın eli altındadır. Her birinin başka Hasları ve adedleri vardır. Defterdardan aşağı nişancı ve Reis efendi ve Defter emini ve Büyük ruznamçeci ve Harac muhasebecisi ve Evkaf muhasebecisi ve Baş mukataacı ve İstanbul mukataacısı ki anlara "DİVANI HACEGÂN" derler. Ve benim Devletlü Hünkârım, Gümrük emini İstanbula ne kadar gemi ve bazırgân gelirse metaa göre on akçada bir akça alur. On yük akça alursa bir yük akça olur.Yüz yük alursa on yük akça olur. Yılda Hünkârımın Hazinesine sekiz yük akça verür. Zira eli altında çok mültezim vardır. Benim Merhametlü Hünkârım, mültezim deyü bir âdeme derler ki gelür defterdara der ki bana Yemiş iskelesin ver, matekaddemden yüz bin akça verilegelmiştir, ben iki yüz bin akça vereyim. Bir yıla değin isterse andan o kadar akça olsun, isterse olmasun, yıl başında anı tutup habsederler. HARBİCE beyliğin malıdır deyü alurlar. Buna mültezim derler. Emanet derler ki: "Bu mansıbı bana verin, ne kadar akça alursam getirüp teslimi hazine edeyim." der. Her ne hasıl olursa ge-

tirüp Hazineye teslim eder. Ana emin derler velâkin halkda doğru âdem az bulunduğu için iltizam ile verilür, ol ecilden mültezim derler.

Benim Merhametlü Hünkârım, büyük ruznamçeci, küçük ruznamçeci var. Büyük ruznamçecinin elinde defter vardır, Seadetlü Hünkârımın ne kadar Hazinesi gelürse Divanı Hümayunda teslim olundukda ruznamçeci bu kadar haraç akçası falan memleketten gelmiştir, bu kadar avarız falan memleketten gelmiştir, deyü ruznameye geçirir. Ruzname dediğim bu defterdir. Her gün ne gelürse Hazineye ve ne kadar harc olursa ruznamçeci kendü kalemile yazar, zabteder. Küçük ruznamçeci ulûfe çıkdıkda müteferrikanın, çaşnigirin, ve çavuşun ve kapucu başıların, mirahurların, kazıaskerlerin ve yeniçeri ağasının ve şeyhül'islâmların cümlesinin ulûfesi ne kadar olursa Divanı Hümayunda, Babı Hümayunda oturup üleştirür. Maslahatı gayrı yoktur.

Benim Devletlü Hünkârım, muhasebe dedikleri bir mansıbdır ki hizmeti Hazinei âmireye giren ve çıkan malı kayd ve hesab etmektir. Divanı Hümayunda bir kaç muhasebeci olur; biri baş muhasebeci ve biri Rumeli muhasebecisi ve Anadolu muhasebecisi ve cizye muhasebecisidir. Bunun memuriyyeti evkafın hesabını tutmaktır. Mukataacı, gümrüklerin ve iltizamatın bir senede olan defterin tutar. Kezalik mültezimler ve mübaşirler vardır. Ve şehremini ve matbah emini ve gümrük emini gibilere ümena dedikleri anlara mansıb tevcihinde; "var, sana emanet olan hizmeti güzel tekayyüd eyle." dediklerindendir. Koyun emini her gün matbahı âmirede sarf olan eti ve bütün tayinatı verüp, masarifi senede yüz yük akçaya baliğ olur. Tersane emini tersane malzemesini verüp, çekdirileri yaptırır ve takımlarını tamam düzer.

Benim Seadetlü Hünkârım, yapı ahvali eğer Yenisarayda iktiza ederse hemen saray ağasına: "Tiz şu yapıyı yaptır." deyü ferman edersiz. Eğer bahçede iktiza ederse bostancı başı kulunuza: "Filân bahçede filân yaptırasın." deyü emredersiz. Ol dahi şehreminini çağırup tenbih eder. Şehremini vezire söyler. Eğer dahi ziyade bir köşk yapmak muradı Hümayununuz olursa ol zaman veziriâzam kulunuza: "Lâlâ, filân yerde bir köşk yapılsun." deyü fermanı şerif buyurasız.

Benim Kerametlü Hünkârım, Hak tealâ sana bin yıl ömür versün, nimetin hakkıçün gece gündüz hizmeti Hümayununda çalışsam dünyada andan gayrı muradım yoktur. Hak tealâ vücudu şerifinizi hatalardan hifzeyleye. Kulun hizmet etmeden gayri ne işi vardır? Bana yetişür kim hizmeti Hümayununda olam. Hemen mübarek nazarınız bu edna kulunuzdan eksik olmasun. Bakî ferman Devletlü Hünkârımındır.

XVI

SİKKE HAKKINDA

Hak sübhanehü ve tealâ Kerametlü padışahımın vücudu şeriflerin hatalardan hıfzeyleyüp, seriri saltanatta muammer eyleye. Benim Devletlü Hünkârım, gümüş erittikleri vakıt kömür yakarlar. Üstadiyye dediği iki yüz, üç yüz âdemdir. Kimi gümüş eridir, kimi çekiç urur ve kimi sikke urur. Her bir âdem günde kimi otuz akçaya ve kimi yirmi akçaya işler. Anı hesab ederler. Benim Devletlü Hünkârım, eğer iç Hazineden kuruş verüp akça kestirirseniz, emredin harcın taşra Hazineden görsünler. Andan sonra kal edüp has gümüşden bin kuruş doksan beş bin akça eder. Bir tarafdan he kadar kesilirse getirüp iç Hazineye teslim eylesünler, yerine kuruş verilsün, ta üç bin yük akça olunca.

Benim Devletlü Hünkârım, vezir kulunuza tenbihi şerif buyurasız: "aslâ kuyumcular gümüş işlemesünler." Muhkem yasak olup, sırma keşlere dahi yasak olsun. Seadetlü Hünkârımdan gayrı yere sırma satılmasun, gümüşü olan getirüp darphaneye akça alsun. Ve madenler eminlerine emri şerif gitsün, madenleri işletmesünler, gümüşü güzelce göndersünler. Bunlardan akça alınmasun, gümüş taleb olunsun. Ve Erzurumda olan darphane işlemesün, Tokadda olan darphane işlemesün, gayet yaramaz kalp akça keserler. Sikkenin bozulmasına sebep olur.

Benim Merhametlü Hünkârım, gerçi bir mıkdar hazine zayı olur amma sonunda şol kadar çok olur ki ol zayı olan bir yerine on gelür. Benim Devletlü Hünkârım, sikke bozulalıdanberu reaya kullarınız fakır olmuştur. Ecdadı izamınız merhum Sultan Süleyman Han sikke ahvaline gayet pek tekayyüd buyururlarmış. Asla madenlerden akça almayüp hemen gümüş alurmuş. Padışahların bir sikke, bir hutbe ile namları yücedir. Benim Devletlü Hünkârım, kem gümüş üzerine namı şerifiniz yazılmak caiz değildir. Vezir kulunuza buyurun ki: "Benim

namım kem gümüş üzerine yazıldığın sen lâyık görür müsün? İmdi halis gümüş üzerine olmak gerektir." deyü tenbihi şerif buyurun. Ve dahi vezir kulunuza buyurun ki: "Şöyle mesmuu Hümayunum oldu ki bu yaramaz kızıl akçayı Divanı Hümayunuma Gümrük emini olan, yahudilerden kuruşu ziyade bozup getürürmüş. Ceddim ruhiçün başın keserim. Muhkem tenbih edesün, bir dahi zuyuf akça getirmesün, yohsa kendüsü bilür. Ve sair etrafdan gelen akça evvelki kanun gibi Divanı Hümayunuma yatsun. Şimden giru Babı Hümayunumdan içeru kalp akça girdiğine rızayı Hümayunum yoktur." diyesiz.

Benim Devletlü Hünkârım, nimetin hakkıçün bu hususta Hazineil âmireniz artar, eksilmez. Hemen tenbihi şerif buyurun, vezir kulunuza ziyadece tenbihi şerif buyurun: "Gönlüm tepretmeğe başladın, yohsa usandın mı? Merhum karındaşım zamanında her işde ikdamın ziyade idi, şimdi. çokduk tekayyüdün yoktur. Ben sana cümle umuru ısmarladım, bu kadar sana itimad ettim. Eğer zerre kadar ihmal edersen nimetim yoluna gelür. Şöyle bilesin. Evvelkinden ziyade hizmet umarım. Uyhunu gözlerine haram eyle. Uğuru Hümayunumda can ve başınla çalış, huzur edecek vakıt değildir." diyesiz.

XVII

HALK TARAFINDAN VAKİ ŞİKÂYETLERİN NE SURETLE DİNLENECEĞİ VE NE SURETLE VAKIF YAPILACAĞI

Hak sübhanehü ve tealâ Hünkârımın ömrü ikbalin ziyade buyursun. Seadetlü padışahım geçtüğü zaman zincire bağlı âdemler gelüp: " Padışahım, esir oldum, beni kurtar." dedikde mübarek elinizle ceybi şerifinizden bir kaç altun çıkarup kapucular ketühdasına verün: "Şu tutsaklara ver." deyü emreylen. Bu kadarca yetişür. Hatunlar arzuhal verirse kapucular ketühdasına emir buyurup "Haklarını hak etsün." deyü veziriâzam kulunuza gönderesiz.

Benim Devletlü Hünkârım, arzuhal sunduklarında kapucular kethüdasına: "Al şu arzuhalı" deyü emredersiz. Kaç arzuhal verirlerse cümlesin cem'edersiz. Seadetle Sarayı Hümayuna geldikde birer birer okursuz. Cümlesin bir yere bağlayup, mühürleyüp vezir kulunuza gönderirsiz. Bir hattı şerif vezire yazarsız ki: "Sen ki veziriâzamsın, bir kaç arzuhal rikâbı Hümayunuma sundular, sana gönderdim. Arzuhal sunanları bulup, davaların dinleyüp, hakların hak edüp bir dahi rikâbı Hümayunuma arzuhal sunmalı olmasun, şöyle bilesün." diyesiz. Benim Devletlü Hünkârım, vezir kulunuz telhis gönderüp: "Ulûfe hazırdır, verilsün mü?" dedikde "hemen veresün" deyü fermanı şerif buyurasız. Telhis üstüne bu kadarca yazdığınız yetişür.

Benim Merhametlü Hünkârım, öte yakadan olan kullarınız ve Rumelinde olan kullarınız cümlesi ulûfe çıkdıkda İstanbula gelüp herkes ağası kapusunda olup, yine herkes ne yerde sakin ise varur, gider, yine ulûfe çıkdıkda gelür. Amma serhadlerde olan kullarınız kalelerden çıkmazlar, ulûfeleri anda varur. Bağdad kalesinde olanların ulûfesi Diyarıbekir hazinesinden verilür. Van kalesinde olan kulunuzun Diyarıbekir hazinesinden verilür. Erzurum kalesinde olan kullarınız Erzu-

rum hazinesinden alurlar. Budun serhaddında olan kullarınız Rumeli hazinesinden alurlar.

Benim Devletlü Hünkârım, vakfetsem nice olurdu? deyü buyurmuşsuz. Vakf dürlü dürlüdür. Şimdi benim Seadetlü Hünkârım, camii şerif yapmak mı muradı Hümayununuz, yohsa bir hayrat mı edersiz? Cüz mü okutursuz? Böyle bir nesne muradı Hümayununuz olursa ya budur ki bir köy vakfedersiz, adile "filân köyü vakfettim." deyü hattı şerif yazarsız. Ayrık Miri tarafından akça alınmaz, vakfolur. Üzerine mütevelli tayin olur, akçasın mütevelli cem'eder. Meselâ, Seadetlü Hünkârım, merhum karındaşınız ruhiçün okusunlar deyü buyurdunuz, bir has var idi, sekiz bin beş yüz kuruşa satılırdı, vakfettiniz. Şimdi Miriden çıktı, vakfoldu. Yahud filân yere filân meblâğı vakfeyledim, verilsün deyü buyurursuz. Böylecedir. Benim Devletlü Hünkârım, mizacı Hümayun ahvalin kulunuza ilâm buyurmanız rica olunur. Bu kemter kulunuza( )(1) ihsan buyurmuşsuz.Hak tealâ Kerametlü padışahımın vücudu şeriflerin hatalardan hıfzeyleyüp nice yıllar saltanat serirlinde bakî ve paydar eyliye. Bakî ferman Şecaatlü ve Sehavetlü padışahımındır.

(1) Bu satırda açık duran yer aslında da böyledir. A. K. A.

XVIII

KİTABI TEZ GÖNDER

Hak sübhanehü ve tealâ Devletlü padışahımın vücudu şeriflerin hatalardan hıfzeyleyüp seriri saltanatta muammer eyliye. Benim Merhametlü Hünkârım, "Kitabı tiz gönder" deyü fermanı şerifiniz olmağlaale l'acele bir mıkdar yazılup gönderildi. Hâlâ bir kitabı dahi ol müsveddeleri cümle yazup rikâbı Hümayuna gönderdim. Zira ikisi ola. Biri kulunuza yazmağa gönderildikde birisi yanınızda kalsun. Benim Kerametlü Hünkârım, Şam beylerbeyisinin gönderdiği araplara Dürzü derler, kuttauttarık derler. Dürzü demek, aslâ bir din ile mukayyed değildir, habeşî kavimdir. Kuttauttarık demek, yolkesici, haramî demektir. Bu makule haramilerin cezaları öldürmektir, velâkin benim Hürmetlü Hünkârım, habsettiniz, gayet güzel fikir etmişsiz, ve benim Devletlü Hünkârım, Cezayirli ile Venedik kâfirleri merhum karındaşınız Bağdadda iken cenk ettiler, Venedikli Cezayirlinin on pare kadırga ve gemilerin alup azîm ziyan eyledi. Merhum karındaşınız gazaba gelüp Venediğe haber gönderdi, şimden giru sulhü bozarım, sizinle dostluk etmezem dedikde Venedikli korkup merhuma beş yüz bin kuruş gelse gerek idi. Geldiği malümümüz değildir. Eğer Devletlü Hünkârmın Muradı Hümayunları olursa vezir kulunuza açmazdan bilinmez, yüzden buyurun ki: "Lâlâ, Venedikli merhum karındaşım ile sulh ettiklerinde beş yüz bin kuruş verseler gerek idi. Ol kuruşlar geldi mi?" deyü sual buyurun. Ne cevab verür bu kulunuza ilâm buyurun. Şöyle sual buyurun: "Evvelden mesmuu şerifim olmuş idi, şimdi hatırıma geldi." diyesiz.

Ve benim Merhametlü Hünkârım, evkaf içün sual buyurulmuş. Ecdadı izamınız camiler yapup köyler vakfetmişler. Ne kadar mahlûl olursa cümlesin vakfa alurlar. Her camiin bir mütevellisi vardır. Bu mütevelliliği Darusseade ağası verür. Her kime dilerse bu mütevelli vakfın

köylerini satar. Yüz bin akçaya bir köy satarsa elli bin akça çizme bahası deyü alur. Merhum karındaşınız ol çizme bahalarını içeru almışlardı. Yılda cümle mütevellilerden elli sekiz yük akça çizme bahası olmuş idi. Bir vakfın kaç pare köy varsa mütevelli satar, kaç yük akça ederse camiin imamına, hatibine, müezzinine ne kadar ulûfelü âdem varsa ulûfelerin verür ve sair harcın görür. Defterdar yazar ne kadar akça ederse hesab olunur. Yıl başında gelüp muhasebesin görür. Eğer harçın artarsa ana zevaid derler, getirüp Darusseade ağasına teslim eder. Cümle cem'olur, bir yılda zevaid dahi yüz yük akça olur. Haremeyni şerifeyin tayinleri vardır. Elli bir bin altun kimi zevaidden ve kimi Haremeyni Şerifeyn evkafından bağlanmıştır. Cem'olur, sürre bağlanur. Merhum karındaşınız hatunların ulûfelerin kesmişti. Her ayda ikişer yük akça verüp, içeruye teslim olunurdu. Ol dahi bir yılda yirmi dört yük akça olurdu. Benim Merhametlü Hünkârım, müsveddeler ile yazmağa başladuğum kitabı gönderdim. Manzuru Hümayununuz oldukdan sonra yine kulunuza gönderün. Müsveddeler ile tamam oldukda rikâbı Hümayuna gönderelim. Bakî ferman Hünkârımındır.

XIX

ELÇİLERİN SURETİ KABULÜ HAKKINDADIR

Hak sübhanehü ve tealâ Kerametlü padışahımın vücudu şeriflerin hatalardan hıfzeyleyüp seriri saltanatta muammer eyliye. Benim Devletlü Hünkârım, elçi gelüp rikâbı Hümayuna yüz sürdükde veziriâzam kulunuz namesin alup, tahtı şerif üstüne kodukda veziriâzam kulunuza hitab buyurun ki: "Elçiye sual eyle, niçün gelmiştir?" Veziriâzam kulunuz elçiden sual eyledikde elçi dese gerektir: "Matekaddemden mabeynimizde olan dostuluğu muhkem edüp, sulha riayet içün geldim." der. Benim Devletlü Hünkârım, ol vakıt veziriâzam kulunuza buyurun ki: "Ecdadı izamım zamanından beru olan dostluğu ve sulhu riayet edüp Asıtaneiseadetime kadimî âdet üzere elçileri gele, evvelki gibi dostluk ve sulhü salâh mukarrerdir." deyü tenbihi şerif buyurasız. Bu kadar yetişür. Anlardan memleket ahvali sorulmaz. Nameyi sonra Divana, veziriâzam kulunuza gönderirsiz. Terceme ederler. Her ne yazıldıse manzuru Hümayununuz olur. Gene cevabı Divanı Hümayunda yazılur, elçiye verilür. Gittiği zamanda bir dahi rikâbı Hümayuna yüz sürüp kangı yerden geldise anda gider.

Benim Merhametlü Hünkârım, reayadan birisi arzuhal sunsa eğer âdalet etmek muradı Hümayun ise at başın çeküp arzuhalı okursuz. Şekvası beylerbeyinden veyahud kazıdan ise kapucular kethüdasına arzuhalı verüp veziriâzama gönderirsiz, reayayı bile gönderirsiz. Tacil bu davayı görsün, yalan mıdır, gerçek midir? alelâcele rikâbı Hümayunuma aslile arzeylesün. Filvakı eğer bey ve eğer kazı bu reayaya zülm ettilerse ol zaman sairlerine ibret içün mazullukların emredersiz ve hakların hak edersiz. Gayrı beyler ve kazılar korkup reayaya zülmetmezler. Dahi ziyade âdalet etmek muradı Hümayun olursa bizzat rea-

yayı önünüze getirüp sual buyurasız ki: "Şikâyetin nedir?" Eğer derse: "Üzerimize teklif çoktur, takatımız yoktur. Eğer ihsanı şerifiniz olursa bazı zülm yüzünden tekellüfler vardır gibidir." affedüp vezir kulunuza kapucular kethüdasın gönderüp: "Bu reaya kullarımın üzerinden tekâlifi çoğumuş, bazısın kaldırın; zamanı âdaletimde huzur etsünler." deyü tenbihi şerif buyurasız.

Ve Miri âlem kulunuzun hizmeti seferi Hümayuna seadetle gittiğinizde alemdarlar ve sancakdarlar ve mihterleri görüp gözedür. Anların hâkimidir. Özengi ağası sanılur. Bir kulunuza yeniden beylik ihsan buyurursuz, ol vakıt miri âlem kulunuz Devletlü Hünkârım canibinden yeni sancak iletür. Ol zaman miriâleme bir at, bir samur kürk ve yirmi bin akça verilmek kanundur. Ve yanınca varan mihterbaşıya iki bin akça ve sair mihterlerin cümlesine beş bin akça verilür. Ve dahi ulûfesi ve Hassı vardır, gayrı hizmete karışmaz.

Benim Devletlü Hünkârım, bir reayaya sormak lâzımgelse buyurursuz ki: "Beylerbeyünüz size zülm eder mi? ve kazılarınız zülm eder mi? ve zülmünüz ne sebeb iledir?" Bir hoşça haber aldıkdan sonra veziriâzam kulunuza emredersiz ki bir mütemed âdem gönderüp gör, gerçek şikâyet ettikleri sahih ise beylerbeyinin hakkından gelinmeğe fermanı şerif buyurasız. Adalet böylece olur ki ayda bir kerre ata binüp yolda yolculardan rast geldiğinize sorarsız, ahvali âlemi bir hoşça öğrenürsüz. Ve benim Devletlü Hünkârım, bir âdemin sözüne itimad olunmaz, bir kaç âdemin ağzından işitmeyince. Benim Devletlü Hünkârım, gerektir ki Hükârıma sır saklamaktır. Hak tealâ vücudu şerifinizi hatalardan hıfzeyleye. Asla sırra müteallik bir söz ki mesmuu şerifiniz olup bir kimseye dahi demeyesiz ki "şu âdem bana böyle bir söz söyledi." Hemen söylemek lâzım gelürse "kalbi şerifimden şöyle bir söz koptu, kimseden işitmedim" deyü buyurasız. Varan âdemi diyecek olursanız ayrık herkes korkar, nice Devlete nafi sözler olur, amma korkularından söylemezler.

Benim Devletlü Hünkârım, az çok yazdığımız mübarek hatırınıza bir hoşça yakışsun içündür. Ol ecilden hemen sual buyurduğunuza cevab yazılur. Benim Kerametlü Hünkârım, saltanatın en büyük mühimmi sır saklamakdır. Padışahlara aslâ saltanata müteallik söz âşikâre söylemek caiz değildir. Veziriâzam kulunuz telhis gönderdikde okuyup malûmü Hümayununuz oldukda pareleyüp ateşe yakasuz, bir ce-

vab kimseye açmıyasız. Ve benim Devletlü Hünkârım, vezir kulunuza tenbihi şerif buyurasız: "Etmeğim sana haram olsun, eğer eyü, eğer kem her ne olursa bana bildirmezsen." deyü fermanı şerif buyurasız. Benim Merhametlü Hünkârım, mübarek başınız içün bu kulunuza kâğıdın gelüp manzuru Hümayunum oldu deyü işaret buyurasız ve mübarek başınız içün sadaka çok veresiz ve bazı meşayıha adlı adile ihsan çok gönderesiz, size nafidir. Bakı ferman Devletlü ve Mürüvvetlü hükârımındır.

Koçi Bey(1)

Koçi Bey, Göriceli Koca Mustafa Bey namile de anılır. Türk inhitat devrinin müverrihidir.

Koç Bey, Makedonyada kâin Görice kasabası ahalisindendir. Kendisini Gümülcina ahalisinden gösteren diğer manbalar yanlıştır. Çocukken İstanbula gelmiş, Sarayda terbiye edilmiş ve Sultan Ahmed I zamanından Sultan Murad IV ün son zamanına kadar padışahın hizmetinde bulunmuştur. Bilhassa Sultan Murad IV ün teveccühüne mazhar olarak müşarünileyhin mahremi ve müşaviri olmuştur. Bu sıfatla Koçi Bey Risalesi diye maruf olan risaleyi yazmıştır.

Bu risalede Türk İmparatorluğunun inhitatı sebeblerini kemali samimiyyetle izah etmiştir. Eski müesseselerin ihmal ve pamal edilmesini İmparatorluğu kaplıyan fesadü inhitatın başlıca sebebi addetmektedir.

Türklerin Monteskiyösu olan Koçi Bey bu risalede Türk Devletinin sukutunun siyasî (politique) ve ihsaî (statistique) bir izahını vermektedir. Murad III zamanından Murad IV zamanına kadar memlekete idhal edilmiş olan bütün suiistimalleri (abus) göstermektedir. 1040 (1630) tarihinde yazılmış olan bu risale ancak son zamanlarda ehemmiyetle nazara alınmıştır. Bir çok tabıları vardır. İlk tab'ı, İstanbul 1277 (1860). Sonra Ahmed Vefik paşanın himmetile Londrada 1279 (1862), sonra İstanbulda 1303 (1888) basılmıştır.

W. F. A. Behrnauer tarafından almancaya terceme edilmiştir. J. Thüry tarafından da, 1896 tarihinde Budapeştada çıkan "Török történetemetirok" mecmuasının kinci cildinde muhtasaren terceme edilmiştir.

Bakılırsa bu kitab, ikinci Sultan Süleymanın kanununu talim

---

(1) İslâm Ansiklopedisinde görülen bendin mealen tercesidir. Okuduklarımızın fihristini ikmalen buraya yazdık. A. K. A.

maksadile dördüncü Sultan Murad'a arz'edilmiştir. Türkçeden fransızcaya M. Pétis de la Croix tarafından terceme edilmiştir (Paris: 1725).

Vasilis Dimitriyeviç Smirnow, türkçe metnini de havi olmak üzere, risaleyi rusçaya terceme etmiştir (Petersburg: 1875).

Sicilli Osmanîye göre (C: 4, S: 63) Koçi Bey Sultan İbrahim için (1640) daha uzun bir risale hazırlamıştır. Şübhesiz bu da ayni mevzuda idi.

Koçi Bey Büyük Türk müverrihi Naimanın hocası olmuştur. Sultan Mehmed IV ün evaili saltanatında (1648/87) vefat etmiştir. Rivayet olunduğuna göre maskatı re'sinde gömülmüştür. Biraderi Hurrem bey Rusyaya kaçmı ve orada irtidad eylemiştir.

Sicilli Osmanî (C: IV; S: 63). Hammer (C: IV; S: 344). Bursalı Mehmed Tahir Bey, Osmanlı müellifleri (C: III; S: 119).

LÜGATÇE

Risalenin metninde görülen bazı kelime ve tabirler için aşağıdaki lügatçe tertib edilmiştir(1).

Ağakapusu: İstanbulda Süleymaniye camii civarında eski meşeyhat binası, "Babı fetva".

Akça: Sultan Orhan zamanında kesilen ilk Osmanlı gümüş sikkedir.

Altıbölük: Kapukulu süvarisinin ismidir. Bu süvariler: 1) Silihdar; 2) Sepahi; 3) Sağ Ulûfeciler; 4) Sol Ulûfeciler; 5) Sağ Gureba bölüğü; 6) Sol Gureba Bölügüdür.

Arpalık: Azledilen mülkî ve ilmî memurlara mazuliyyet ve tekaüd maaşı, mansub memurlara da bir nevi munzam tahsisat kabilinden verilen medarı maişetin tabiri mahsusu.

Aşağı Bölükler: Gurebayı Yemin ve ve Yesar.

Avariz: Fevkalâde ahval ve bilhassa harb sebebile halkdan tahsil olunan gayrı mukannen vergi. Hukümet lisanında "Aavarızi Divaniyye" suretinde mustamel idi. Pek eskidir. Sonraları her nevi gayrı melhuz masrafa alem olmuştur.

Babı Âlî: Sadrıâzam konağı.

Babı Asafî: Sadrıâzam konağı.

Bac: Vaktile bir yerden bir yere nakledilen eşya ve hayvanlardan alınan resim. Bacıkırtıl, bacıağnam, bacıubur..., varidi.

Bostancı: Bir asker ocağı.

Bostancıbaşı: Boğaziçi ile Saray ve Padişah bahçeleri ve civarlarının zabıta işlerine bakan memur.

Cebeci Ocağı: Piyadenin silâhlarını, mühimmatını tamir ve tevzi ve muhafaza ile mükellef asker.

---

(1) Bu lügatçenin tertibi sırasında fazıl dostum (Maktul Şehzadeler) müellifi Bay Zekinin kıymetli yardımından istifade ettim. Bay Zeki (Tarihi İstilâhlar ve Tabirler Ansiklopedisi) de tertib etmiş bulunuyor. Bastırmağa muvaffak olmasını temenni ederim. A. K. A.

Cebeli: Silâhı mükemmel ve kendisi muharebeye elverişli süvari.

Cevşen: Zırh.

Çak: Tamamile

Çavuşbaşı: Osmanlı devrinde müstamel tabir ile Mabeyin Müşürü.

Çorbacıbaşı: Her Orta kumandanı veya Bölük başı.

Danişmend: Medrese tahsili görmüş adam. Bunlardan imtihan verüp muvaffak olanlara mülâzim denilirdi.

Dirlik: Hayat, yaşayış için lâzım olan şey, nafaka. Maliye istılahında Devlet tarafından verilen her nevi ulûfe, maaş, timar, zea, met ve has demektir.

Divan: Sofa manasına olup, tarihde Devlet Meclisi Hey'etinin toplandığı yer ve bizzat bu Meclis demektir.

Engerus: Macar.

Hil'at baha: Her cülûs vukuunda Yeniçeri zabitlerinden Yayabaşılara bu nam ile verilen mikdarı malûm akça.

Harac: Arazi yahud mahsulâtı üzerine konan vergi. Vergilerin en eskisidir. Muvazzaf ve mukaseme namile iki kısımdır. (Fazla izahat için "Defteri Muktasıd"e muracaat).

İcmal: Fethi müteakıb yapılan arazi tahririnde havassı hümayun ile vüzera ve ümera haslarını ve arpalıklarla zeamet ve timarı köy köy gösteren defter. Buna "Defteri İcmal" dahi denir. Bütün tevcihata bu defterdeki "Hisse Yazu" esasdı.

Garb sınıfı: Sırf bekârlardan mürekkeb asker.

Kapu ağası: Babüsseade ağası dahi denir. Enderun ricalinin en büyüğü idi.

Kapukulu: Hassa askeri.

Kapucubaşı: Mabeyinci.

Keman: Yay.

Kise: İçinde bulunan mikdarı altun yahud gümüş olduğuna göre kıymeti değişen para mikyası. Bu mikdar hemen her asırda değişmiştir. Evvelleri KİSE denildi mi 30 bin akça veya 10 bin altun anlaşılırdı. 944 tarihinde 20 bin, 1070 senesinde 40 bin ve 1100 den sonraki senelerde 50 bin akça bir "KİSE" itibar olunmuştur. En sonra KİSE, 500 kuruş olmuştur.

Kılıç yahud Kılıç Hakkı: Her timarın 3 yahud 6 bin akçasına denir. Defteri Hakanî istilâhlarındandır. Erbabı harba mahsus olan zeamet ve timarların asıl başkalemine, yani esasına itlâk olunur. Sonradan ilhak ve ita olunan mülhakat "KILIÇ" tabirinden hariç kalır. Hal vukuunda müceddeden birisine, ve mülhakatı -terakki olarak- Dirlik sahiblerinin mükâfata müstahık olanlarına ilâveten tevcih olunur.

Mevali: Aarablarda kölelerle hürler arasında vasat teşkil eden bir sınıf. - Osmanlılarda ülemanın yüksek sınıfı hakkında kullanı-

lan "Molla" yahud "Monla"nın cem'i.

Mevleviyyet: Alel'itlak kadılık demek idi. Fatih zamanındanberi mevcüddü.

Muhassil: Devlete aid her nevi rüsum ve tekâlifi tahsil eden memur.

Mukataa: Arazinin kesime verilmesi ve muayyen bir kira mukabilinde temliki. Cem'i, mukataat'tır. Vakfedilmiş bir saraya, mutasarrıfı tarafından, her sene vakfı canibine verilmek üzere maktuan tayin olunan kiraya, "icareizemin"e dahi denir.

Müteferrika: Esirlerle devşirme oğlanlarından vezir ve ümera yetiştirilmeğe başlanınca eski zadegân gibi asalete malik olmıyan ve babaları gibi yüksek makamları ihraz etmelerine mevzu kanunlar müsaid bulunmiyan oğulları Sarayın Hasodasından ve Eskilerinden de müteferrika yapılmağa başlandı.

Bir aralık padişahların hemşire ve kerimezadeleri müteferrika yapılmış ise de çok devam etmedi. İlmü fen erbabından ve Divanı Hümayun kâtiblerinden bazılarına da müteferrikalık verilirdi. Zuama ve timarlılara da müteferrikalık verilmiş ise de bilâhara bunlardan da vaz geçilmiştir. Son zamanlarda bu manbalar tamamile terk olunarak Sarayı Hümayun Bostancılarının ekserisi müteferrika oldu... Huzuruna çıktıkları zaman Sadrıâzamın ayağa kalkıp müteferrikalara tazim etmesi kanun icabından idi. Müteferrikalık II ci Mahmud zamanında kaldırılmıştır.

Nize: Kargı, mızrak, süngü.

Ocaklık: Tersanei âmire mesarifine yahud bir kale mustahfızlarının veya bir şehir yerli neferlerinin yevmî ulûfelerine karşılık olarak tahsis kılınmış olan bir akça karye veya bir kaza hasılâtı öşriye ve örfiyesi.

Oda: Yeniçeri Ortalarının karargâhı, kışlası.

Orta: Yeniçerilerde, bugünkü bölük ve taburlarımıza muadil bölük.

Orta Bölükler: Ulûfeciyanı Yemin ve Yesar.

Paşakapısı: Sadrıâzam konağı.

Sekbanlar: Fevkalâde ihtiyac zamanında kendi rizalarile asker olan köylüler.

Sepede girmek: Hasılâtları az olan ve kimseye tevcih olunmayıp beratları güya sepedde kalan timarlara verilen ad.

Serdengeçdi: Akıncı askeri içinden "düşman ordusu içine dalmak ve mahsur bir kaleye girmek" için fedaî yazılanlara verilen ad.

Solak: 60, 61, 62, 63 cü cemaat Ortalarının adı. Solaklar bu cemaatlerden olurdu.

Subaşı: Şimdi zabıta ve daha ziyade Belediye memurlarının gördükleri işleri yapmak ve elyevim kaza itibar olunan kasaba-

ların re'si idaresinde bulunmak üzere teşkil edilmiş olan vazifeyi ifa eden kimse. Mirî subaşı, timar subaşısı v. s. var idi. Hapishanelerin muhafazisile mükellef olanlara da bu unvan verilirdi. Çöplük subaşısı, çöpleri imha ederdi. —Rumelide çiftliklerde kâhya makamında kullanılan adamlara da bu nam verilirdi.

Sürsat: "Tanzimat"tan evvel harb zamanlarında halkdan tekâlifi harbiye suretile zahire alınma keyfiyetine verilen isim. Sürsat suretile alınan zahirenin bedeli hemen verilmezdi, yalnız bir kısmı ödenir, üst tarafı için sened verilirdi.

Tashih bedergâh: Anadolu ve Rumelide vakı şehirlerde bulunan Yerlikulu neferlerinin nüfuslarile ülûfeleri mikdarı şehir eşbehleri, kabadayılar askerî imtiyazlara nail olmak ve bu sayede serbest kalmak maksadile yeniçeri ocağına ulûfesiz yazılırlar ve mensub oldukları Ortanın nişanını kollarına ve bacaklarına döğdürürlerdi. Redif askerleri hukmünde bulunurlardı. Sefer vakı oldukça Orduyu Hümayuna getirilirlerdi. Yoklamaları icra olunur, ulûfeleri verilir, KÜTÜK denilen asıl askerî deftere idhal olunurlardı. İşte bu muameleye "tashih bedergâh" denirdi.

Terakkı: Nizamen askere verilen yevmiyeden maada icra edilen zam, maaş zammı.

Timarlu sepahisi: Avrupalıların jandarma dedikleri eyalât askeri hukmünde idi.

Ulûfe: Askere verilen yevmiyye. Yılda dört taksit ile ve salı günleri verilirdi. Ulûfenin verileceği salı gününden evvelki pazar günü "Babı Asafî" de "İcmal resmi" icra olunmak usul muktezası idi.

Vazife: Bir iş mukabilinde muayyen ve muhassas ücret, maaş, ulûfe.

Voyvoda: İslavca bir kelimedir, ağa, reis manasınadır. Timar ve zeamet usulü cari olan yerlerde voyvodalar yalnız mukataat ve havas kısmının varidatını cibayet etmişler ve "Tanzimat"a kadar devam eylemişlerdir.

Veldeş: Sipahilerin, Sultan Osmanın katlinden sonra, mevzu nizam haricinde olarak, Ocağa yazdırmağa başladıkları akraba ve evlâdlarına verilen isim.

Yapça yapça: Yavaş yavaş, peyderpey.

Yaya: İbtida bin neferden ibaret olmak ve muharebe zamanında kendilerine yevmiyye bir akça verilmek üzere tesis edilmiş olan askerdir. Yeniçerinin ihdasile tensik olundu.

Yazu: Has, zeamet, timar, yurtluk ve ocaklık gibi askerî tahsisatın senelik mütevassıt varidatı kaydı. — Hasılâtı mukayyede.

Yeniçeri: Piyade askeri.

Fihrist

BİRİNCİ KISIM

—Osmanlı İmparatorluğunun 13 cü asırdaki ahvaline bir bakış ve tercemei hal 3
—Koçi Bey Risalesi hakkında bazı mülâhazalar. 16
I—Baisi intizamı mülkü millet ve sebebi istihkâmı kavaidi din ve devlet beyanındadır. 18
II—Ahvali selâtini izamı Osmaniyan ve ahvali vüzera ve ehli Divan ve ahvali nüdema ve mukarreban 20
III—Mukaddema erbabı timar ve zeametin vefret ve kesreti ve kuvvet ve kudreti ve anlar yüzünden ne kadar hidematı Hümayun görüldüğü ve ne mertebe pâk ve mazbut asker olduğu 24
IV—Mukaddema ulûfeye mutesarrıf olan tavaifin ne mikdar olduğu 27
V—Vüzerai izamın teğayyürü ahvaline bais ve menasıbı padişahiye mudahale ve timar ve zeamet ahvaline teğayyür ibtida ne cihetten olduğu 30
VI—Ülemai selef ne siyrette olup ve halen mevcud olan ülemayi asır ne halde olduğu ve beyinlerinde cari olan kanunu kadim ne idüği 33
VII—Zeamet ve timarın ibtida tegayyürü ne cihetten olduğu ve halen kimlerin elinde bulunduğu 38
VIII—Halen mevcüd olan ulûfelü tavaif 41
IX—Yeniçeri taifesinin ibtida tegayyürü ne cihetten olduğu 44
X—Reaya fıkarasının ahvali 47
XI—Memaliki islâmiyyede zuhur eden fitne ve fesade bais

ve badi ne idüği ve sebebile ne mikdar memalik elden gittiği 49
XII—Kul taifesine ve bazı memlekete müteallik ahval 51
XIII—Sepedlerde olan zeamet ve timar ne tarik ile bulunur, anın tashihi beyanındadır 53
XIV—Erbabı zeamet ve timarın kemayenbağı tashih ve tekmiline mülâhaza olan tariktir ki beyan olunur. 55
XV—Şahı Abbası şekavet iltibasdan tashihi memlekete müteallik naklonunan hikâyelerdir ki zikrolunur. 57
XVI—Tashihi vükelâ ve ehli Divan ve def'i rüşvet ne yolda müyesser olacağı 59
XVII—Merhum ve mağfur sultan Süleyman Han zamanının kemali beyanındadır 61
XVIII—Merhum sultan Süleyman Han zamanında olan ihtilâli beyan eder 63
XIX—Seadetlü ve mehabetlü padışahıma lâzım olan ahval 65
XX—Zeamet ve timar erbabına tevzii ve zuama ve erbabı timarın zuhur ve tashihi 68
XXI—Ulûfelü kul taifesinin icmalen tashihi 71
XXII—Balâda beyan olunan kazayanın hatimesi 72

İKİNCİ KISIM

Fikra 77
I—Sual olunan umuru muazzamanın neden ibaret olduğuna ve sır kâtibinden taleb olunacak defterlere dairdir 78
II—Haremi Hümayun teşkilâtına ve bazı merasimin tarif ve tafsiline dairdir 80
III—Yeniçeriliğin sureti tevcihine ve yeniçeri teşkilâtına dair 84
IV—Ne suretle sefere çıkılacağına ve memaliki mahrusade tahrir icrasiyle sikke hususuna tekayyüd icrasına dair 86
V—Tevarihi Âli Osmanın mutalâası ve beylerbeyilerin isimlerinin bilinmesi lüzumuna dair 88
VI—Ocak teşkilâtına ve bazı nizamata dair 90
VII—Bazı Hattı şeriflerin ne suretle yazılacağına dair 95

VIII—Eyalet teşkilâtı ve beylerbeyilerin esamisile her eyaletin varıdatı hakkında tafsilât 99
IX—Avarız ve sairenin tarifine dair 104
X—Şeyhül'islâma aid talimat hakkındadır 106
XI—Kazıların ciheti mensubiyyetlerine ve sureti tayinlerine ve ilmiyye mertebelerine dair 107
XII—Tatar Hanlariyle bahriyye teşkilâtına ve padışahın merasimde alacağı vaziyete ve istişarenin lüzumuna dairdir 109
XIII—Muhafaza, saliyane, icmallü, has ve sairenin tarifine dairdir 112
XIV—Narh, kile, okka, dirhem ve sairenin tarifine ve Hünkâra bir ekmek takdim edildiğine dair 114
XV—Şehremini, tersane emini, kâğıd emini, defterdarlar, mültezimler, ruznamçeciler...in tarifine dair 116
XVI—Gümüş akçaya, halis akçaya, darbhanelere dair 119
XVII—Arzıhal veren hatunlara ve umumiyyetle verilen arzıhallere yapılacak muamele hakkında 121
XVIII—Kitabın yazılmasına padışah tarafından ne suretle emir verildiğine, evkafın ne demek olduğuna ve kitab musveddelerinin takdim edildiğine dair 123
XIX—Elçilerin ne suretle kabul olunacağına, reaya arzıhalleri üzerine yapılacak muameleye ve sır saklamak lüzumuna dair 125
İslâm Ansiklopedisinin Koçi Beye dair bendi 129
Lügatçe 131
Fihrist 134

İndeks

A

Abdullah Halife 16
Abbas (Şah—) 48
Acara 102
Acelûn 101
Acem 30, 43, 109
Acur 103
Aden 3
Adilcevaz 103
Ağriboz 110
Ahmed (Sultan-Evvel) 17
Ahmed Ağa 93
Ahmed bey 22
Ahmed Ps. 64, 89, 101
Ahmed Rasim 5, 8
Ahmed Vefik Ps. 11, 13, 17
Akçekale 102
Akkâ 101
Akkirman 94
Aksak (-Timur) 109
Aksaray 100
Aksarayî (—Mehmed Ef.) 45
Akşehir 100
Alacahisar 99
Alaiyye 100
Âli Cengiz 66
Âli Osman 33, 49
Amr 39, 47
Amasya 101
Âmid 101
Anadolu 26, 28, 33, 40, 49, 51, 53, 93 99, 107
Ankara 99
Ane 101
Arabkir 102
Ardahan 102
Ardanuş 102
Asyaberd 103
Asıtane 25, 40
Ata Bey 13
Ayamavra 22, 110
Aydin 99
Ayıntab 101
Avlonya 99
Avusturya 7
Aziz Balis 101

B

Bacvanlı 103
Bağdad 16, 47, 49, 88, 97, 108, 125
Bafi 101
Bafo 3
Bane 102
Bargiri 103
Basra 47, 50
Batum 103
Bayat 103
Bayezid (Sultan—) 22
Bayezid (Kale—) 103

Batori 7
Belkas 103
Bender 22
Beni Rebia 101
Bernauer (W. F. A.) 13, 14
Berda 103
Beyşehri 100
Berend 103
Bezrek 102
Birecik 101
Boğdan 7
Bolu 99
Bosna 22, 43
Bosnasaray 100
Bozok 102
Brusa 28, 43, 49, 81, 108
Budin 25, 43
Budun 88, 97, 100, 111
Buka 96
Bulgar 28

C

Cafer Pş. 88, 102
Canik 101
Cebelihömreyn 102
Cebeliyye 101
Celâl Bey 20, 21
Cengiz Han 109
Cengüle 103
Cezayir 110, 125
Cezaliribahrisefid 100
Cezire 102
Cevariz 103

Ç

Çamas 101
Çapakçur 102
Çemişkezek 102
Çengüle 103
Çermen 99
Çermik 102
Çiharıyar
Çıldır 102, 103
Çinat 100
Çorum 102

D

Dadin 103
Dara 67
Debala 103
Davud Pş. Zade 93
Deli Mustafa 8, 9
Denvine 99
Demirkapu 102
Deraliyye 16
Dertenk 102
Derviş (—Mehmed Pş.) 31
Derne 102
Derviş Pş. 102
Deyri Ruhbe 100
Divriki 101
Dimitriyeviç (Vasilis) 13
Diyarıbekir 26, 49, 79, 87 101
Dobruca 22
Dukakin 99
Düzmece (—Mustafa) 22

E

Ebuhanife (İmamıâzam) 50
Ebunnecib Süherverdi 16
Ebussuud 34
Ebuzziya 13, 18, 34, 44
Edene 101
Edirne 5, 28, 43, 53, 91, 108
Eflâk 7
Eğil 102
Eğri 44, 100
Ekradı Beni kutur 103
Ekradı Kilis 101
Elsayih 103
Emirgüne 58
Engerus 53

Engürü 109
Erbil 103
Erciş 102
Erdil 7
Ergani 101
Ermen 28
Erzurum 26, 27, 47, 49, 88, 89, 97, 102
107
Eski Musul 102
Eyaleti Rumiyei Suğra 101
Eyüb 34

F

Fas 3
Fatih (-i Bağdad) 16
Felek 100
Ferhad Ağa 20, 44
Ferhad Pş. 30

G

Galata 34
Gadanfer Ağa 31
Gaza 101
Gazi Evrenos 7, 55
Gazi Giray 66
Gazi Mihal 7
Gelibolu 51
Genç 102
Gence 47
Geçvan 102
Geylân 58, 103
Göle 100
Gülümcina 14
Gürcistan 43

H

Habeş 89, 103
Habeşistan 3
Habur 101, 102
Hacrek 101
Hakût 101
Haleb 49, 79, 101, 109
Halife Abdullah 16
Halis Bıyıktay 110
Halle 103
Hama 101
Hamidili 99
Harir maa Dudin 102
Harput 101
Harşut 101
Hasankief 101
Hasan Pş. (Yemişçi) 8, 31, 53.
Hasan Pş. 53
Hata vü Haten 108
Hersek 100
Hazermerd 103
Hind 24
Hınıs
Hurrem bey 14
Husrev Pş. 7
Horn 102
Hukümeti Bitlisi 102
Hüseyin Pş. 88, 89, 101, 102
Hüseyin Ağa 93
Hüsameddin 44
Hüdavendigâr 99
Hülefayi Raşidin 34
Humus 101

İ

İbni Haldun 11
İbrahim (Sultan-) 17
İbrahim Pş. 4
İbşir Pş. 98, 100
İlbasan 99
İlyas bey 17
İran 8
İsfendiyar Oğulları 4
İskender 69
İskenderiyye 99
İmamıâzam 50
İsmail Ağa 93
İspanya
İstanbul 28, 31, 34, 43, 87, 89, 105,

116
İstırgon 100
İşkodra 99
İzvornik 100

K

Kâbe 65, 73
Kagızman maa Şuregil 102
Kahire 46
Kalei Bayezid 103
Kalei Gazikeşan 103
Kângırı 99
Kanije 7
Kanunî Süleyman 3
Karadağ 103
Karadeniz 47
Kârkâr 103
Karaman 49
Kara Mehmed Pş. 31
Karahisarısahib 99
Karlıili 113
Kars Zülkadiriyye 101
Kars 102
Karası 99
Kastamonu 99
Kazaniyye 102
Kazak 22, 48
Kaysarı 100
Kefe 103
Kerek maa Şüveyk 101
Kerka 100
Kerend 103
Kerine 101
Kesani 103
Keşat 103
Kiği 102
Kilis 100
Kıbrıs 89, 101
Kırkkilise 99
Kırım Hanı 66
Kırşehir 100
Koban 100
Kocasinan Pş. 42
Konya 100
Kanstantiniyye 21
Köstendil 99
Koçi Bey 9, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 17
Kösem Sultan 9
Kulp 102
Kur'an
Kudsişerif 101
Kuzuçan 102
Küçük Rahcivan 102
Kütahya 99
Kürdistan 26
Kürd 45

L

Lâz 45
Lefkoşe 101
Leh 108
Lehissa 50
Levane 103
Libva 100
Lücun 101

M

Maan Oğlu 50
Maarra 101
Macaristan 3
Magosa 100
Mahçil 102
Mahmud Pş. 53
Malatya 101
Malazkırt 101
Manastır 99
Maraş
Mazendran 58
Macenkerd 1002
Medine 50
Mefarkın 101
Mehmed Ağa 93
Mehmed Pş. (Sofu)

Mehmed Pş. 20, 89, 100, 101, 102
Mehmed (Sultan—) 31, 44
Mehmed Pş. (Kara) 31
Mehmed Pş. (Derviş) 31
Mehmed Pş. (Sokullu) 4
Mehmed Pş. (Tekeli) 58
Mehmed Efendi (Aksarayî) 45
Mehmed Sultan (Şehzade) 44
Mehmed Pş. Zade 101
Mekkei Mükerreme 16, 50
Menteşe 99, 109
Merkave 103
Midilli 109
Mihaloğlu 55
Mihrani 101
Mihrimah Sultan 63
Mısır 89, 108, 116
Monteskiö 11
Mora 43
Morava 100
Moskof 109
Muhammed 40, 51, 65, 75, 77, 96
Muhaç 100
Munbiç 102
Murad Hanı râbi 14, 16, 17
Murad 3, 4, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 17, 27, 77
Murad İbni Selim 12, 16
Mustafa Pş. 89, 44, 99, 100
Mustarlı Mustafa Pş. 102
Mustafa Pş. Zade 92
Mustafa Turhan Oğlu 22
Mustafa (Düzmece) 22
Musul 49, 103
Muş 103

N

Nablus 101
Namrevan 102
Nasuh Pş.31, 53
Nemçe 8, 25, 49
Niğde 100
Nısfı Levane 102
Niyebolu 99
Novigrad 100
Nurbanu 3
Nusaybin 102

O, Ö

Ohri 99
Oltı 101
Osman Gazi 51
Osman Pş. 7, 89, 101
Otak 102
Ovacık 103
Özdemir Oğ. Osman Pş. 42
Özbek 57
Ösek 100

P

Palu 102
Pasini Ülya 102
Perkerek 103
Pertek 102
Pétis de la Croix 13
Pirbudak 57
Plâmen 17
Pürzerin 99 (Pizren)
Pozega 100
Postho 102
Priştine 99
Pumbek 103

R

Raçna 100
Rahviçe 100
Receb Pş. 9
Reka
Remahiyye 102
Resül (Hazreti-) 61

III

Revan 47, 58
Rodos 113
Ruha 101

Rum 88, 102
Rumeli 26, 33, 49, 99
Rumelihisar 49
Rüstem Pş. 4, 63

S

Safed 100
Safman 101
Sakız 113
Samsad 100
Sansar Soltuk 100
Saruhan 99
Sayda maa Beyrut 101
Seçan 100
Sekdin 100
Sefer Pş. 102
Selânik 99, 109
Selâmiyye 102
Selim II 3
Semavat 103
Serem 100
Seyid Bürencin 103
Seyavuş Pş. 88, 103
Sigetvar 64, 100
Sigizmond 7
Siird 103
Silistre 99
Sinan Pş. 66
Sincar 103
Sis 101
Sitra 110
Sivas 49
Smirnof (W. D.) 13, 28
Sofu (Mehmed Pş.)
Sofya 25
Sokullu Mehmed Pş. 4, 6
Sultan İbrahim 77
Sultan Bayezid 22
Sultan Murad 22, 27, 31
Sultan Selim 45, 61
Sultan Selimi Sani 22
Sultan Mehmed 31, 47
Sun'ullah Efendi 35
Sultan Süleyman 11, 20, 22, 61, 63
Süleyman Ağa 93
Sürücek 103

Ş

Şah Abbas 7
Şahbaz Ağa 94
Şahı Acem 26
Şahin Pş. 89, 100
Şam 46, 49, 89, 91
Şanî zade 16
Şavşat 103
Şehbaz Ağa 93
Şehri Bazar 103
Şehrizor 87, 103
Şehzade Mehmed Sultan 4
Şemsi Pş. 4, 20
Şimontorina 100
Şinasi 16

T

Tamışvar 100
Tarsus 101
Tatar 26
Tat 45
Tebriz 58
Tedmür 101
Tekeli 99
Tekeli Mehmed Pş. 58
Tekman 103
Tekrit 102
Ten ve Tavi 103
Tercil 102
Timur 109
Timurlenk 109
Tirbudak 58
Tırhala 99
Tıryaki 7
Tolcuran 103
Tortum 102

Trablus 101
Trabzon 103
Transilvanya 7
Tunus 110
Turan
Turhan Bey 55
Turhan Oğlu Mustafa Bey 22

U, Ü

Urfa 49
Urus 109
Ustunii Belgrad 100
Uşni 103
Üsküb 99

V

Van 26, 49, 89, 92
Vasıt 103
Vefik Pş. (Ahmed-Pş.) 11, 13, 17
Veli Pş. 101
Venedik 3
Vize 99
Vlçetrin 99

Y

Yekberle 103
Yakub Bey 22
Yanbolu
Yanıkkale 42, 66
Yanova 100
Yanya 22
Yavuz 6
Yemen 24
Yemişçi Hasan Pş. 8, 31, 53
Yıldırım Han 109
Yeniköy 50
Yusuf Ağa 44
Yusuf Pş. 102

Z

Zaruşat 102
Zenkiabad 103
Zulkadiriyye 101

Fig. 10a Kurşu

MÜELLİFİN DİĞER ESERLERİ

1—İlim üzerinde müesses terbiye
(Eski harflerle-kalmamıştır)
2—Her Türkün Kanunu Medenîden bilmesi lâzımgelen şeyler.
(Eski harflerle-kalmamıştır)
3—Erzincan (tetkikat)
4—Muhtelif devletlerde istatistik
(İstatistik U. M. ce bastırılmıştır.)
5—Tercüme hakkında düşünceler ve tatbikata aid nümuneler.
6—Muhteşem Süleyman.
7—Tepedelenli Ali paşa

ÇIKACAK OLANLAR:

1—İçtimaiyat (zübde)
2—Avrupanın siyasî tarihi
3—Vatan coğrafyası kamusu

Fiatı 100 Kuruş